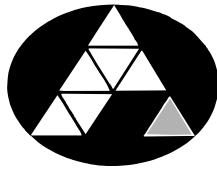

POHJOIS-KARJALAN AMMATTIKORKEAKOULU
Liiketalouden koulutusohjelma

Tarja Asp

YLEISEN EDUNVALVOJAN HUOLENPITOVELVOITTEEN
KÄYTÄNTEET JA HAASTEET

Opinnäytetyö
Toukokuu 2011

POHJOIS-KARJALAN
AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖ
Toukokuu 2011
Liiketalouden koulutusohjelma

Karjalankatu 3
80200 JOENSUU
p. (013) 260 6700

Tekijä
Tarja Asp

Nimeke

Yleisen edunvalvojan huolenpitovelvoitteen käytänteet ja haasteet

Tiivistelmä

Holhoustoimilain (L442/1999) mukainen täysi-ikäisten päämiesten edunvalvonta on pääasiallisesti päämiesten taloudellisten etujen ja oikeuksien valvontaa. Taloudellisia asioita hoitavan täysi-ikäisen päämiehen edunvalvojan on lisäksi huolehdittava siitä, että päämiehen saama hoito ja kuntoutus on asianmukaista ja riittävää. Edunvalvojan huolenpitovelvoite ei tarkoita konkreettisiin hoitotoimenpiteisiin osallistumista, vaan edunvalvojalla on hoito- ja kuntoutusasioissa selonotto-, vireillepano- ja valvontavelvollisuus. Sosiaali- ja terveystieteiden kanssa tehtävä yhteistyö on käytännön asioiden sujumisen kannalta välttämätöntä ja tärkeää.

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli yleisille edunvalvojille lähetetyn kyselytutkimuksen avulla selvittää, millä tavalla lain asettama huolenpitovelvoite toteutuu käytännön edunvalvontatyössä. Opinnäytetyössä tutkittiin, minkälaisia päämiesten kuntoutukseen ja elämänlaatuun liittyviä selvityksiä ja seurantaa tehdään ja mitkä ovat huolenpitoon liittyvien toimenpiteiden vastuunjaot, kehittämiskohteet ja haasteet. Yleisiä edunvalvojia pyydettiin myös ottamaan kantaa väittämiin, joiden mukaan hyvinvoinnin ja elämänlaadun tarkastelua voitaisiin tehdä kaikissa edunvalvontaprosessin vaiheissa.

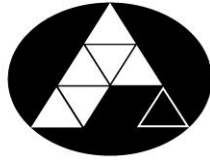
Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että suurin este päämiesten hyvinvointiin liittyvien asioiden perusteellisemmalle tarkastelulle ja seurannalle on yleisten edunvalvojien aikaresurssien puute. Osa edunvalvojista oli myös sitä mieltä, että edunvalvojan tehtävä on hoitaa vain taloudellisiin etuihin ja oikeuksiin liittyvät asiat ja että hyvinvointiin liittyvissä asioissa vastuu kuuluu sosiaali- ja terveydenhoitoviranomaisille.

Kieli
suomi

Sivuja 98
Liitteet 1
Liitesivumäärä 6

Asiasanat

edunvalvonta, edunvalvoja, päämies, huolenpitovelvoite, hoito, kuntoutus, elämänlaatu

NORTH KARELIA
UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

THESIS
May 2011
Degree Programme in Business
Economics
Karjalankatu 3
FIN 80200 JOENSUU
Tel. 358-13-260 700

Author(s)
Tarja Asp

Title

Practices and Challenges in the Duty of Care Owed by Public Guardians

Abstract

According to the Finnish Guardianship Services Act (L442/1999), the supervision of the interests of an adult ward mainly entails looking after the financial benefits and rights of the ward. However, a guardian who attends the financial affairs of an adult ward, is also obliged to ensure that the nursing and rehabilitation which the ward is given is proper and adequate. The guardian's duty to care does not mean that the guardian participates in the ward's concrete treatment, but that the guardian has an obligation to look after, initiate and supervise in matters relating to nursing and rehabilitation. Because of practicality, cooperation with social and health authorities is essential and important.

The aim of this thesis was to find out how the duty of care enacted in the Guardianship Services Act is implemented in practice. This was studied with the help of an inquiry that was sent to public guardians. The thesis investigated what kinds of disquisitions and surveillance are carried out related to the ward's rehabilitation and quality of life and how responsibilities were delegated. Furthermore, development needs and challenges pertaining to the duty of care were studied. Public guardians were asked to comment on statements whether, well-being and quality of life could be considered at all phases of the guardianship.

On the grounds of the research results, it can be stated that the biggest obstacle to thorough consideration and surveillance of the well-being of the ward is public guardians' lack of time. Some guardians also thought that the responsibility for the ward's well-being belongs to the social and health authorities.

Language
Finnish

Pages	98
Appendices	1
Pages of Appendices	6

Keywords

guardianship, guard, ward, duty to care, nursing, rehabilitation, quality of life, well-being

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	6
2	AIHEEN VALINTA	7
3	HOLHOUSTOIMEN EDUNVALVONTA.....	9
3.1	Edunvalvonnan tarkoitus.....	9
3.2	Holhouslainsäädännön keskeiset periaatteet.....	10
3.2.1	Ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen.....	10
3.2.2	Etujen ja hyvinvoinnin ensisijaisuuden sekä välttämättömyyden ja suhteellisuuden periaate	10
3.2.3	Kuulemisperiaate	11
3.3	Holhousoikeuteen vaikuttavat ihmis- ja perusoikeudet	12
3.4	Holhustoimen organisointi.....	12
3.5	Edunvalvontapalveluiden tuottaminen.....	14
3.6	Maistraatin tehtävät.....	14
3.7	Päämiehet	15
3.8	Edunvalvontojen määrään vaikuttavia syitä	15
3.9	Edunvalvojan tehtävät.....	17
4	HUOLENPITOVELVOITE.....	20
4.1	Huolenpitosäännös	20
4.2	Holhouslainsäädännön kehitysvaiheita	20
4.3	Holhouslainsäädännön kokonaisuudistus	21
4.3.1	Huolenpitosäännökseen liittyviä lausuntoja ja kannanottoja	22
4.3.2	Seurantatutkimuksessa todettua	24
5	KUNTOUTUMISEEN JA HYVINVOINTIIN VAIKUTTAVIA TEKIJÖITÄ	25
5.1	Lakisääteinen kuntoutus.....	25
5.2	Päämiesten oman varallisuuden vaikutus	26
5.3	Edunvalvojien resurssien riittävyys	27
5.3.1	Kantelu edunvalvojien riittämättömästä määrästä	27
5.3.2	Oikeusministeri Tuija Braxin vastaus kirjalliseen kysymykseen	29
5.4	Omaisten merkitys	29
6	EDUNVALVONTAAN LIITTYVÄT TARKASTELUPISTEET.....	31
6.1	Edunvalvontapäätöksen tekeminen.....	31
6.2	Holhustilintarkastus	31
6.3	Määräaikaisselvitykset.....	32
7	HOLHOUSASIOIHIN JA EDUNVALVONTAAN LIITTYVIEN KEHITTÄMISTARPEIDEN SELVITYSTYÖN TULOKSET	34
7.1	Oikeusministeriön ja Itä-Suomen lääninhallituksen kyselytutkimus.....	34
7.2	Holhustilintarkastustyöryhmän loppuraportti	35
7.3	Oikeusministeriön asettaman työryhmän selvitys.....	35
7.4	Muita lausuntoja.....	36
7.5	Hallituksen esitys eduskunnalle holhustoimilain muuttamiseksi.....	37
7.5.1	Määräaikaisselvityksiä koskeva säännösmuutosehdotus	37
7.5.2	Holhustilintarkastusta koskeva säännösmuutosehdotus.....	38
7.6	Kevennettyyn selvitysmenettelyyn siirtymisen vaikutuksista	39
8	KUNTOUTUS, HOITO JA ELÄMÄNLAATU.....	40
8.1	Kuntoutuksen ja elämänlaadun määritelmiä	40
8.2	Hoitoa ja kuntoutusta koskevia säännöksiä ja periaatteita.....	41
8.2.1	Hyvä terveyden- ja sairaanhoito	41
8.2.2	Potilaan itsemääräämisoikeus	42
8.2.3	Hoito- ja palvelusuunnitelmat.....	42
8.2.4	Vanhustyön eettiset ohjeet	43
8.2.5	Eräiden päämiesryhmien kuntoutumista ja hoitoa ohjaavia säännöksiä	43

8.3	Kuntoutuksen tuottajat	44
8.4	Laki kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä	44
8.5	Kuntoutuksen ja elämänlaadun arviointi ja mittaaminen.....	45
8.6	Hoidon ja kuntoutuksen haasteita	46
8.6.1	Hoito- ja palvelusuunnitelmien haasteita	46
8.6.2	Vanhusväestön kuntoutumisen ja hoidon haasteet.....	46
8.6.3	Mielenterveyspotilaiden kuntoutumisen ja hoidon haasteet	47
8.6.4	Päihdeongelmaisten hoidon ja kuntoutumisen haasteet.....	48
8.6.5	Kehitysvammaisten hoidon ja kuntoutumisen haasteet	49
9	TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TUTKIMUSMENETELMÄ	50
9.1	Tutkimuksen tavoitteet.....	50
9.2	Tutkimusmenetelmä ja vastausten käsittely.....	51
10	KYSELYTUTKIMUKSEN TULOKSET	53
10.1	Taustatiedot.....	53
10.1.1	Vastaajien oikeusapupiiri, edunvalvontakokemus, päämiesten määrä sekä päämiesten edunvalvonnan syyt.....	53
10.1.2	Henkilökohtainen tapaaminen.....	56
10.1.3	Tapaamisten pääasiallinen tarkoitus	58
10.1.4	Tapaamisten riittävyys	58
10.2	Päämiesten kuntoutus.....	59
10.2.1	Kuntoutussuunnitelmien laadinta, tarpeellisuus, seuranta ja kehittäminen.....	59
10.2.2	Kuntoutuksen vireille laittaminen	60
10.2.3	Kuntoutustoimenpiteet	61
10.2.4	Päämiesten kuntoutuksen toteutuminen.....	61
10.2.5	Kuntoutukseen käytettävät käyttövarat	62
10.2.6	Kuntoutukseen liittyvien menettelytapojen kehittäminen.....	63
10.3	Päämiesten elämänlaatu	63
10.3.1	Elämänlaadun kartoittaminen	63
10.3.2	Elämänlaatuun vaikuttavia tekijöitä.....	65
10.3.3	Elämänlaatua parantavat toimenpiteet	66
10.3.4	Kuntoutussuunnitelma ja elämänlaadun kartoitus edunvalvontaprosessin osana	66
10.3.5	Omaisten osallistuminen	67
10.4	Määräaikaisselvitykset.....	68
10.4.1	Määräaikaisselvityksiin osallistuminen ja selvityksiin käytetty työaika.....	68
10.4.2	Määräaikaisselvitysten yhteydessä tapahtuva kuuleminen	70
10.4.3	Määräaikaisselvitysten tekemisen tarpeellisuus.....	71
10.4.4	Yleisen edunvalvojan rooli määräaikaisselvitystyössä.....	71
10.5	Hyvinvointia edistävien toimenpiteiden toteutumisen seuranta	72
10.6	Määräaikaisselvitysten kehittäminen	73
10.7	Kannanotot väittämiin.....	73
11	TUTKIMUSTULOSTEN YHTEENVETO.....	77
12	POHDINTA	81
12.1	Opinnäytetyöprosessin arviointia.....	85
12.2	Tulosten luotettavuus	85
12.3	Jatkotutkimusmahdollisuudet.....	86
13	LOPUKSI.....	87

LÄHTEET
LIITTEET

Liite 1 Tutkimuslomake

1 JOHDANTO

Tässä opinnäytetyössä tarkastellaan holhoustoimilain mukaisessa edunvalvonnassa olevien täysi-ikäisten päämiesten hyvinvointiin, kuntouttamiseen ja elämänlaatuun liittyviä kysymyksiä holhoustoimesta annetun lain (L442/1999) (jäljempänä holhoustoimilain) säännösten, asiaan liittyvän teorian tiedon sekä yleisille edunvalvojille lähetetyn kyselytutkimuksen pohjalta (liite 1). Holhoustoimilain mukainen edunvalvonta on pääasiallisesti päämiesten taloudellisiin asioihin liittyvää edunvalvontaa holhoustoimilain säännösten ja edunvalvontapäätöksessä annettujen määräysten mukaisesti, eikä edunvalvojan edustusvalta tavallisesti ulotu koskemaan päämiehen henkilöä koskevia asioita (L442/1999, 29 §).

Päämiehen henkilöä koskevia asioita ei ole kuitenkaan kokonaan rajattu edunvalvojan tehtävien ulkopuolelle. Taloudellisia asioita hoitavan edunvalvojan on tunnettava päämiehensä henkilökohtaiset olosuhteet hyvin voidakseen käyttää edunvalvojan hallussa olevia päämiehen varoja päämiehen hyväksi ja tämän henkilökohtaisia tarpeita tyydyttävällä tavalla. Hänen tulee huolehtia myös siitä, että päämies saa hänen olojensa ja toiveidensa mukaista asianmukaista huolenpitoa, hoitoa ja kuntoutusta (L442/1999, 42 §). Holhoustoimilain huolenpitosäännös (42 §) ei velvoita edunvalvojaa varsinaisten huolenpitotehtävien suorittamiseen, vaan kyse on selonotto-, vireillepano- ja valvontavelvollisuudesta. Edunvalvojan tulee huolehtia huollon tarpeen tyydyttämisestä esimerkiksi panemalla vireille sosiaali- ja terveydenhuollon alaan kuuluva toimenpide. (HE 146/1998.)

Tämän opinnäytetyön tutkimuksellisenä päätavoitteena on yleisille edunvalvojille lähetetyn kyselytutkimuksen vastausten perusteella selvittää, miten holhouslain velvoittama kuntoutukseen ja hyvinvointiin liittyvä selonotto-, vireillepano- ja valvontavelvollisuus toteutuu käytännön edunvalvontatyössä sekä mitkä ovat edunvalvonnassa olevien päämiesten kuntoutukseen ja hyvinvointiin liittyvät nykyiset vastuunjaot ja käytänteet yleisten edunvalvojien näkökulmasta katsottuna. Tavoitteena on lisäksi ollut tutkia yleisten edunvalvojien mielipiteitä siitä, voitaisiinko kuntoutukseen ja yleiseen hyvinvointiin liittyvät kartoitukset ja seuranta kytkeä kiinteäksi osaksi edunvalvontaprosessia.

2 AIHEEN VALINTA

Holhustoimen edunvalvonta-asioihin liittyvä mielenkiintoni pohjautuu omaan edunvalvojakokemukseeni sekä ammattikorkeakouluopintoihini. Holhousviranomaisen tehtäviin tutustuin suorittaessani tradenomiopintoihini kuuluvan harjoittelun Pohjois-Karjalan maistraatissa. Harjoitteluajana osallistuin muun muassa holhoustilien tarkastamiseen ja päämiesten edunvalvonnan jatkamisen tarpeellisuutta kartoittavien määräaikaisselvitysten tekemiseen. Opinnäytetyöni lopullinen suunta muotoutui, kun tutustuin holhustoimen edunvalvonnassa ilmenneitä käytännön soveltamisongelmia pohtineiden työryhmien lausuntoihin ja loppuraportteihin. Selvitysten johdosta holhustoimilakiin esitettiin joitakin muutoksia; muun muassa holhoustilien tarkastamista ja määräaikaisselvityksiä koskevia säännöksiä ehdotettiin muutettavaksi.

Opinnäytetyöni aihevalintaan vaikutti ratkaisevasti holhoustilintarkastustyöryhmän tekemä ehdotus, jonka se teki selvittäessään holhousasioihin ja edunvalvontaan liittyviä kehittämistarpeita. Holhoustilintarkastustyöryhmä ehdotti loppuraportissaan, että määräaikaisselvityksiä kehitettäisiin siten, että jatkossa edunvalvonnan toimivuuden ohella tarkasteltaisiin myös päämiehen elämänlaatua. Holhoustilintarkastustyöryhmän mielestä elämänlaadun kartoittaminen voisi olla eräs maistraattien erikoistumistehtävä. (Itä-Suomen lääninhallitus, Valtakunnallinen maistraattien kehittämissyksikkö, 2009.)

Holhoustilintarkastustyöryhmän ehdotus on hyvä. Päämiesten elämänlaadun tarkastelu olisi mielestäni tarpeellista, sillä täysi-ikäisten päämiesten edunvalvonta painottuu voimakkaasti päämiesten taloudellisten etujen ja oikeuksien suojaamiseen, joten päämiesten elämänlaadun, hyvinvoinnin ja kuntoutumisen huomioiminen voi jäädä käytännön edunvalvontatyössä vähemmälle huomiolle. Päämiesten kuntoutumisen ja elämänlaadun tarkastelu olisi tärkeää myös siksi, että edunvalvonnassa olevien oma asioiden hoitokyky on yleensä heikko ja vastuunjaot eri viranomaisten kesken voivat olla epäselviä. Kuntoutusmahdollisuuksissa ja palvelujen saatavuudessa voi myös olla eroja. Myös päämiehen oman varallisuuden määrä vaikuttaa siihen, minkälaisia hankintoja voidaan tehdä ja minkälaisia palveluja päämiehen hyvinvoinnin edistämiseksi voidaan ostaa.

Periaatteellisella tasolla kaikki hyvinvointia ja elämänlaatua parantavat toimenpiteet lienevät kaikkien edunvalvonnan piirissä työskentelevien mielestä tervetulleita ja kannan-

tettavia. Päämiesten kuntoutumisen ja elämänlaadun huomioiminen edunvalvonnan aikana ja laajemman hyvinvointia koskevan kartoituksen tekeminen on kuitenkin haasteellista. Tehtävä ei ole yksinkertainen. Erityisen haastavaksi päämiesten hyvinvoinnin tarkastelun tekee se, että vaikka päämiesten määrä kasvaa koko ajan, samanaikaisesti holhustoimen henkilöresursseja vähennetään holhustoimelle asetettujen tuottavuustavoitteiden johdosta. Täysi-ikäisten päämiesten elämänlaatuun ja kuntoutumiseen liittyvät asiat herättivät mielessäni ajatuksia ja kysymyksiä siinä määrin, että päätin tutkia tähän aihepiiriin liittyviä asioita opinnäytetyössäni.

3 HOLHOUSTOIMEN EDUNVALVONTA

3.1 Edunvalvonnan tarkoitus

Holhoustoimen tarkoituksena on valvoa niiden henkilöiden etua ja oikeutta, jotka eivät vajaavaltaisuuden, sairauden, poissaolon tai muun syyn vuoksi voi itse pitää huolta taloudellisista asioistaan (L442/1999, 1 §).

Taloudellisten etujen ja oikeuksien valvontaa sekä suojaa tarvitsevalle henkilölle voidaan määrätä edunvalvoja, mikäli häntä itseään koskevat tai hänen varallisuuteensa liittyvät asiat eivät muuten tule asianmukaisesti hoidettua (L442/1999 8.1 §). Asioiden hoitokyvyn puute voi ilmetä esimerkiksi etujen laiminlyömisinä, epäedullisiin oikeus toimiin sitoutumisena tai alttiutena taloudelliseen hyväksikäyttöön taivuttelulle (HE 146/1998). Edunvalvontaan määräämisen edellytyksenä on aina päämiehen kykenemättömyys huolehtia omista asioistaan ja se, että asiat vaativat hoitamista, mutta eivät tule hoidetuksi ilman edunvalvojaa (Rubanin 2009, 56). Taloudellisten asioiden hoitamisen lisäksi edunvalvontaa voidaan tarvita päämiehen huoltoon, päämiehen henkilökohtaisista asioista päättämiseen ja puhevallan käyttämiseen tuomioistuimissa ja viranomaisissa (Välimäki 2008, 17).

Holhoustointa koskevat säännökset ovat sekä siviilioikeudellisia (käytännön toiminnan taso) että hallinto-oikeudellisia (valvonnan ja kontrollin taso) (Välimäki 2008, 2). Holhoustoimilaki rakentuu kahdelle, ajoittain keskenään ristiriitaisellekin toimintaperiaatteelle a) päämiehen suojaamiselle häntä kontrolloimalla (paternalismi) ja b) päämiehen itsemääräämisoikeuden ja ihmisoikeuksien kunnioittamiselle (autonomia) (Välimäki 2008, 14). Suomessa voimassa olevan holhoustoimen edunvalvontajärjestelmän pääpiirteet noudattelevat Euroopan neuvoston aikuisten edunvalvontaa koskevan suosituksen tavoitteita ja periaatteita ja ovat lähtökohdiltaan yhtenevät esimerkiksi Ruotsissa, Tanskassa, Saksassa ja Itävallassa olevien holhouslakien peruseriaatteiden kanssa (Välimäki 2008, 12).

3.2 Holhouslainsäädännön keskeiset periaatteet

3.2.1 Ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen

Holhousoikeuden keskeisin periaate on ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen. Tämän periaatteen tulisi näkyä edunvalvonnan yhteydessä päämiehen henkilön etujen ensisijaisuutena ja päämiehen osallistumismahdollisuuksien turvaamisena häntä itseään koskevassa päätöksenteossa. Tämä periaate on yhtenäinen Suomea sitovien kansainvälisten sopimusten ja suositusten kanssa. (LaVM 20/1998.) Ihmisoikeuksien ja ihmisarvon kunnioittamisen periaatteiden lisäksi peruseriaatteisiin kuuluu perusoikeuksien loukkaamattomuus, yksityiselämän suoja ja syrjinnän kieltö. Ihmisoikeudet ja ihmisarvo kuuluvat kaikille, myös niille, joiden kyky toimia järkevästi on heikentynyt. (Välimäki 2008, 12.)

3.2.2 Etujen ja hyvinvoinnin ensisijaisuuden sekä välttämättömyyden ja suhteellisuuden periaate

Päämiehen etujen ja hyvinvoinnin ensisijaisuuden periaatteen mukaisesti päämiehen varoja olisi käytettävä ainoastaan päämiehen etuja ja hyvinvointia ajatellen, päämiehen omat toivomukset ja tunteet huomioiden (Välimäki 2008, 13). Päämiehen edun määrittäminen on vaikeaa, koska se merkitsee erilaisia asioita eri päämiesten osalta ja konkretisoituu yksittäisissä valintatilanteissa. Lähtökohtana tulee kuitenkin aina olla se, että erilaisista vaihtoehdoista valitaan päämiehen etua parhaiten toteuttava vaihtoehto. (Parviainen 2009, 226.) Välttämättömyyden periaatteen mukaan päämiehen toimintakelpoisuus tulee säilyttää mahdollisimman laajana ja toimintakelpoisuutta tulee rajoittaa vain siltä osin kuin se päämiehen suojelemiseksi on tarpeen (lievimmän riittävän keinon periaate). Suhteellisuusperiaatteen mukaan suojakeinojen olisi määrädyttävä suojantarpeen mukaan, suojan tulisi olla tilannekohtaista suojaa ja sen olisi oltava mieluummin tilapäistä kuin pysyvää. (Välimäki 2008, 13.)

Edunvalvontapäätös ei poista päämiehen oikeustoimikelpoisuutta. Täysi-ikäisillä päämiehillä säilyy oikeus määrätä itseään koskevista asioista ja vallita omaa omaisuuttaan ja omilla tahdonilmaisuuillaan muuttaa oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan tai oikeusasemaansa. Holhouslainsäädännön nojalla voidaan itsemääräämisoikeuden rajojen sisäpuolelle kuitenkin tunkeutua silloin, kun se on päämiehen suojaamiseksi tarpeen. (Parviai-

nen 2009, 194.) Toimintakelpoisuutta voidaan rajoittaa esimerkiksi silloin kun päämies aktiivisesti ja vastoin omia etujaan heikentää taloudellista asemaansa luovuttamalla omaisuuttaan tai ottamalla velkaa (L442/1999). Pelkkä lääketieteellinen diagnoosi, esimerkiksi psyykinen sairaus, ei kuitenkaan automaattisesti rajoita päämiehen oikeustoimikelpoisuutta eikä hänen kelpoisuuttaan määrätä varallisuudestaan (HE 146/1998). Mikäli toimintakelpoisuuden rajoitukset eivät riitä turvaamaan päämiehen etuja, hänet voidaan ääritapauksissa julistaa vajaavaltaiseksi, jolloin hänellä ei ole valtaa määrätä omasta omaisuudestaan (L442/1999, 18 §). Vajaavaltaisia ovat, paitsi tuomioistuimen päätöksellä vajaavaltaisiksi julistetut, myös kaikki alle 18-vuotiaat henkilöt. Vajaavaltaiseksi julistettuja oli Suomessa 31.12.2010 yhteensä 1 619 (Itä-Suomen aluehallintovirasto, 2011).

3.2.3 Kuulemisperiaate

Kuulemisperiaate on eräs holhoustoimen keskeisistä periaatteista. Ennen edunvalvontapäätöksen tekemistä täysi-ikäiselle päämiehelle sekä hänen läheiselleen on holhoustoimilain mukaan varattava tilaisuus tulla kuulluksi (73 §). Kuulemisperiaate perustuu muun muassa Suomen perustuslain (L731/1999) oikeusturvasäännöksen 21.2 §:n, oikeudenkäymiskaaren (OK 4/1734) 8 luvun kuulemista koskeviin säännöksiin sekä hallintolain (L434/2003) 34.1 §:ään.

Kun edunvalvoja tekee edunvalvonnassa olevaa päämiestä koskevan päätöksen edunvalvonnan aikana, hänen on tiedusteltava päämiehensä mielipidettä, jos asia on päämiehen kannalta tärkeä ja päämies kykenee asian merkityksen ymmärtämään, ja kuuleminen voi tapahtua ilman huomattavaa hankaluutta (43 §). Mikäli päämiehen toimintakelpoisuutta aiotaan rajoittaa, päämiestä on aina kuultava, mikäli se yleiset asiaan liittyvät olosuhteet huomioon ottaen on tarpeellista, mahdollista ja päämiehen olosuhteet huomioiden kohtuullista (74 §). Hallituksen esityksen (HE 146/1998) mukaan kuulemisen tarkoituksena on korostaa edunvalvojan ja edunvalvonnassa jo olevan päämiehen yhteistoiminnan merkitystä. Hallituksen esityksessä korostetaan erityisesti varallisuuden hoidon yhteydessä tapahtuvan kuulemisen ja yhteistoiminnan merkitystä tilanteissa, joissa vaarana voivat olla päällekkäiset ja ristiriitaiset oikeustoimet. Kuulemisvelvoitteen laiminlyönti ei kuitenkaan vaikuta edunvalvojan tekemän oikeustoimen sitovuuteen eikä siihen muutoinkaan liity suoranaisia sanktioita. Edunvalvojan kykenevyys yhteis-

toimintaan päämiehensä kanssa voidaan kuitenkin ottaa huomioon muun muassa silloin, kun harkitaan edunvalvojan määräämistä tehtävänsä tai hänen vapauttamistaan siitä. (HE 146/1998.)

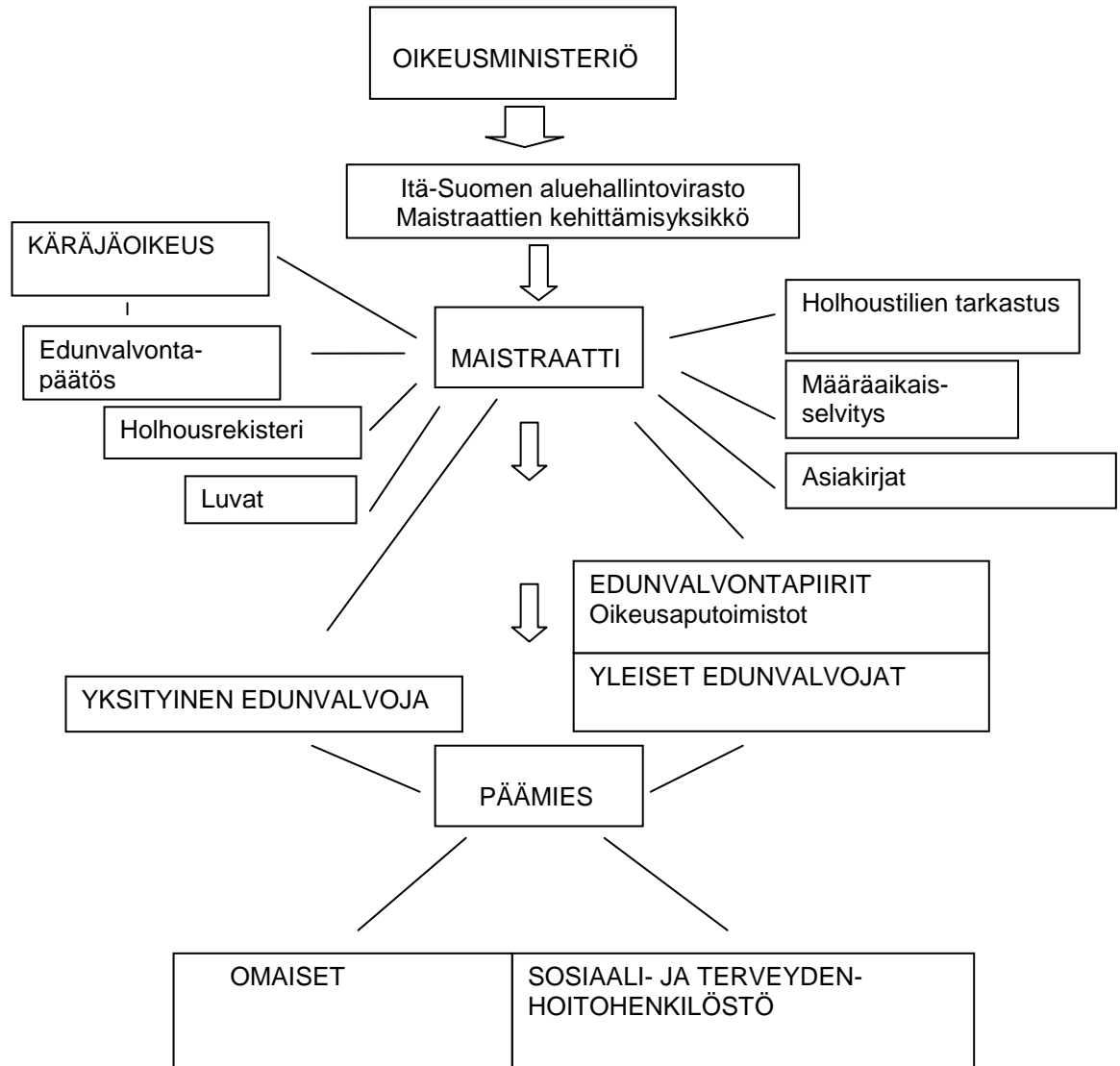
3.3 Holhousoikeuteen vaikuttavat ihmis- ja perusoikeudet

Holhoustoimilain valmistelutöiden johtavana periaatteena on ollut ihmisoikeuksien huomioiminen. Edunvalvonnasta huolimatta päämies säilyttää perustuslain ja ihmisoikeussopimusten mukaiset perusoikeutensa. (Parviainen 2009, 194.) Holhoustoimessa erityisesti huomioon otettavia perus- ja ihmisoikeuksia ovat etenkin Suomen perustuslain (L731/1999) 7 §:ssä säädetty oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, 10 §:ssä säädetty yksityiselämän suoja sekä 15 §:ssä säädetty omaisuuden suoja. Lisäksi on huomioitava Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 18 - 19/1990) 8 artiklan mukainen perhe-elämän suoja ja ihmisoikeussopimuksen ensimmäisen lisäpöytäkirjan 1 artiklan mukainen oikeus nauttia omaisuudestaan. Kansainvälisten sopimusten lisäksi holhousoikeudellista toimintaa ohjaavat muun muassa YK:n kehitysvammaisten oikeuksia koskeva julistus, vammaisten oikeuksia koskeva julistus sekä päätöslauselma mielisairaudesta kärsivien henkilöiden suojaamisesta ja mielisairaanhoidon parantamisesta. (Rubanin 2009, 4.)

3.4 Holhoustoimen organisointi

Edunvalvontapalveluiden järjestämisen yleinen johto, ohjaus ja valvonta kuuluvat oikeusministeriölle, jonka vastuulla on turvata edunvalvontapalveluiden riittävä ja tasapuolinen saatavuus koko maassa. Edunvalvontapalveluiden tuottamista varten maa on jaettu edunvalvonta-alueisiin, joihin kuuluu yksi tai useampi kunta. Edunvalvontapalveluiden tuottamisesta edunvalvonta-alueella vastaa valtion oikeusaputoimisto. Edunvalvontapalveluita voidaan tuottaa myös ostopalveluina, mikäli se on alueellisen tai muun syyn vuoksi tarpeellista. Käytännön edunvalvontatehtävää hoitavat edunvalvojat. Edunvalvoja voi olla oikeusaputoimiston yleinen edunvalvoja tai muu julkinen tai yksityinen yhteisö. (Laki edunvalvontapalveluiden järjestämisestä L575/2008.) Edunvalvojana voi toimia myös tuomioistuimen tai holhousviranomaisen määräämä yksityishenkilö (L442/1999) 4.2 §.

Holhousviranomaisina toimivat maistraattien holhoustoimen yksiköt. Maistraattien tulos- ja toiminnanohjaustehtävät on keskitetty Itä-Suomen aluehallintoviraston alaiseen maistraattien ohjaus- ja kehittämissyksikköön Kuopioon. Suomen edunvalvontajärjestelmä painottuu eniten jälkivalvontaan, ja Suomessa on Ruotsiin, Norjaan ja Tanskaan verrattuna pisimmälle kehitetty viranomaistoimintana hoidettu yleinen edunvalvontajärjestelmä (Oksanen, 2009). Holhoustoimen organisaatio on esitetty kuviossa 1.

Kuvio 1. Holhoustoimen organisointi.

3.5 Edunvalvontapalveluiden tuottaminen

Edunvalvontapalveluiden järjestämisellä tarkoitetaan huolehtimista siitä, että holhoustoimilaissa tarkoitettuja edunvalvojan tehtäviä varten on järjestetty alueellisesti riittävä määrä edunvalvontapalveluita (L575/2008). Yleisten edunvalvontapalveluiden tuottaminen edunvalvonta-alueilla on ollut valtion oikeusaputoimistojen tehtävä 1.1.2009 lähtien, aiemmin tehtävien hoito oli kuntien vastuulla. Edunvalvontapalveluita koskevan lain myötä yleisen edunvalvonnan toimipisteverkosto harveni. Toimipisteitä on tällä hetkellä noin 100 (Oikeuslaitos 2011).

Hallituksen esityksessä edunvalvontapalveluiden järjestämisestä (HE 45/2008) todettiin, että vaikka yleisen edunvalvonnan henkilöstö toimii suuremmissa yksiköissä, loma-aikojen ja muiden poissaolojen aikana, palvelujen saatavuus voidaan turvata paremmin kuin aiemmin. Hallituksen esityksen mukaan asiakkaiden uskotaan myös saavan laadukkaampaa ja yhdenvertaisempaa palvelua, kun henkilökunta on koko-aikaista ja ammattitaidon kehittämiseen on paremmat mahdollisuudet. (HE 45/2008.) Yleisiä edunvalvojia oli oikeusaputoimistoissa 22.3.2011 yhteensä 217 (Itä-Suomen aluehallintovirasto 2011).

3.6 Maistraatin tehtävät

Maistraatin holhousyksikön tehtävänä on neuvoa ja opastaa menettelytavoissa edunvalvojan saamiseksi sekä järjestää tai hakea tarvittaessa edunvalvojaa edunvalvonnan tarpeessa olevalle henkilölle. Maistraatti valvoo edunvalvojien toimintaa muun muassa tarkastamalla vuositilit ja myöntämällä luvat päämiehen puolesta tehtäviin tärkeimpiin oikeustoimiin. Maistraatin tehtävänä on seurata edunvalvonnan tarpeen jatkumista ja ryhdyttävä aina tarvittaessa toimenpiteisiin edunvalvonnan purkamiseksi. Maistraatti ylläpitää holhousasioiden rekisteriä yhdessä Väestörekisterikeskuksen kanssa. Maistraatteja oli vuonna 2010 yhteensä 24, mutta maistraattien määrää ollaan vähentämässä siten, että vuoden 2012 alussa maistraatteja on vain 11. (Valtiovarainministeriö 27/2011).

3.7 Päämiehet

Pääasiassa edunvalvonnan piirissä ovat olleet täysi-ikäiset henkilöt, joista merkittävä osa on ollut vanhuksia. Holhoustoimen asiakasrakenteessa on kuitenkin viimeisten vuosien aikana tapahtunut muutoksia. Vaikka muistihäiriöistä ja päätöskyvyn puutteesta kärsivien osuus on edelleen suuri, edunvalvontaan tulee nykyisin entistä enemmän mielen-terveys- ja päihdeongelmaisia, joiden edunvalvonnan tarve voi olla ajallisesti pitkä. Vanhimpien ikäluokkien määrä lisääntyy myös nopeasti, joten lähimmän kymmenen vuoden aikana vanhusten osuus kasvaa myös merkittävästi. (HE 203/2010.) Edunvalvontaa tarvitsevat myös vammaiset sekä muista ongelmista tai vakavista sairauksista kärsivät henkilöt. Tarkkaa määritelmää edunvalvontaa edellyttävistä sairauksista tai lääketieteellisistä olosuhteista ei ole. Päihteiden käyttö, työttömyys, erityiset persoonallisuuden piirteet tai tavanomaisesta poikkeavat elämäntavat eivät pelkästään täytä sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen tai heikentyneen terveydentilan tunnusmerkkejä. (Rubanin 2009, 55.)

Vuonna 2009 päämiehiä oli 62 800, joista noin 32 000 kuului yleisen edunvalvonnan piiriin. Päämiehistä noin neljännes (14 700) on ollut alaikäisiä päämiehiä. (HE 203/2010.) Edunvalvonnassa olevien määrän on ennustettu kasvavan keskimäärin 2 000:lla vuosittain. (Rubanin 2009, 55.) Edunvalvontojen määrän kasvu johtuu siitä, että edunvalvonnasta poistuneiden asiakkaiden määrä on ollut jatkuvasti pienempi kuin uusien edunvalvontojen määrä.

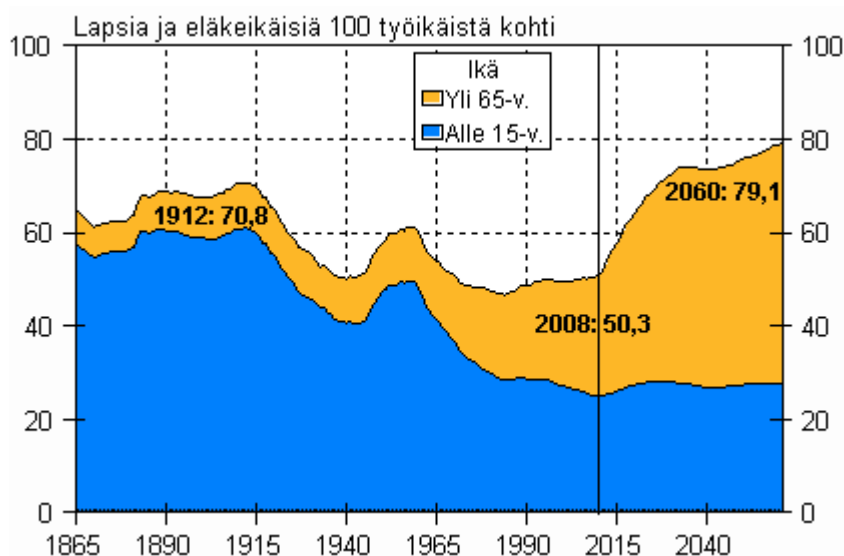
3.8 Edunvalvontojen määrään vaikuttavia syitä

Väestön ikääntyminen, muistisairauksia sairastavien määrän kasvu, ikääntyvän väestön varallisuuden lisääntyminen, yksinasuvien määrä kasvu ja avohuoltoon siirtymisen lisääntyminen aiheuttavat edunvalvonnan lisääntymistä. Nuorempien väestöryhmien edunvalvonnan tarvetta voivat ennakoida nuorten ikäluokkien työttömyysaste, mielen-terveysongelmista kärsivien määrä ja alueelliset sosioekonomiset tekijät. Myös väestön velkaantuminen ja toimeentulovaikeudet sekä sosiaalietuuksien oikeudellistuminen voivat luoda tarvetta edunvalvonnalle. Muuttoliike ja perhekoon pieneneminen voivat myös aiheuttaa yleisen edunvalvonnan tarvetta, sillä sukulaiset ovat usein kaukana eivätkä pysty hoitamaan omaistensa asioita. Päämiesten varallisuuden kasvun myötä ta-

loudellisten asioiden hoito voidaan kokea monimutkaiseksi ja vaativaksi ja myös sosiaali- ja terveystoimen palvelujen muutokset voivat aiheuttaa sen, että päämiesten asioiden hoito jätetään mieluummin yleiselle edunvalvojalle. Tilinpitovelvollisuutta ja holhousviranomaisen valvontaa voidaan myös pitää liian raskaana. (Oikeusministeriö 19/2009.) Holhustoimen asiakasmääriin vaikuttaa huomattavasti myös se, mihin alaikäisen edunvalvonnan rekisteröintiin johtava varallisuusraja asetetaan. (HE 203/2010.)

Edunvalvontavaltuutuslain (L648/2007) mukaisten edunvalvontavaltuutusten yleistymisen myötä edunvalvonnan tarpeen uskotaan vähenevän. Edunvalvontavaltuutus on vaihtoehto holhustoimilain mukaiselle edunvalvonnalle - edunvalvontavaltakirjalla henkilö pystyy itse määräämään sen, kuka hänen asioitaan hoitaa, ellei hän itse kykene asioitaan hoitamaan sairauden tai heikentyneen terveydentilan takia. (Oikeusministeriö 19/2009.)

Tilastokeskuksen väestöennusteen 2009 - 2060 mukaan Suomen väkiluvun kasvu jatkuu myös tulevaisuudessa. 6 miljoonan asukkaan raja ylitetään arvioiden mukaan vuonna 2042. Ennusteen mukaan eläkeläisten, eli yli 65-vuotiaiden osuus väestöstä nousee nykyisestä 17 prosentista 27 prosenttiin vuoteen 2040 mennessä ja nousee edelleen 29 prosenttiin vuoteen 2060 mennessä. 65-vuotiaiden tai sitä vanhempien määrä kaksinkertaistuu tämän väestöennustejakson aikana. Myös yli 85-vuotiaiden osuus kasvaa vuoden 2008 kahdesta prosentista seitsemään prosenttiin vuoteen 2060 mennessä (Tilastokeskus 2009.) Väestöennuste on esitetty kuviossa 2.

Kuvio 2. Tilastokeskuksen väestöennuste 2009 – 2060. (Tilastokeskus 2009.)

3.9 Edunvalvojan tehtävät

Edunvalvoja on päämiehen asioita hoitava henkilö. Edunvalvojan toimivallan rajat määritellään tuomioistuimen tai maistraatin antamassa edunvalvontapäätöksessä, joka on voimassa toistaiseksi tai päätöksessä asetetun määräajan. Edunvalvojan tehtävänä on edustaa päämiestä tämän omaisuutta ja taloudellisia asioita koskevissa oikeustoimissa, ellei edunvalvontapäätöksessä ole toisin määrätty (L442/1999, 29 §). Edunvalvoja voidaan määrätä pelkästään tiettyä tehtävää varten, esimerkiksi kiinteistökauppaan tai perinnönjakoon. Tehtäviä ja määräaika voidaan tarvittaessa päätöksellä muuttaa.

Taloudellisia asioita hoitavan edunvalvojan tulee ottaa päämiehen omaisuus hallintaansa, siltä osin kuin se on tarpeen päämiehen etujen suojaamiseksi. Edunvalvojan tulee huolehtia myös siitä, että edunvalvonnassa olevan omaisuuden arvo ei aiheettomasti alene ja että varallisuus ja sen tuotto voidaan käyttää päämiehen hyödyksi ja tyydyttämään hänen henkilökohtaisia tarpeitaan (L442/1999, 37 §). Vaikka varallisuutta käytetäänkin päämiehen hyväksi, varallisuuden käytössä on kuitenkin samalla otettava huomioon päämiehen varallisuuden kehitys pitkällä aikavälillä. (Heikkinen, Heusala, Mäkinen & Nuotio 2003, 7). Taloudellisia asioita hoitava edunvalvoja huolehtii päämiehen rahaliikenteen toimivuudesta joko itsenäisesti tai yhdessä päämiehen kanssa. Edunvalvoja on kirjanpitovelvollinen päämiehensä omaisuudesta ja hänen on esitettävä tilitahtumiin ja omaisuudenhoitoon liittyvät tositteet holhoustilintarkastuksen yhteydessä.

Edunvalvoja voidaan velvoittaa myös omaisuuden hoitosuunnitelman tekemiseen (L442/1999, 40 §). Maistraatti voi vaatia omaisuuden hoitosuunnitelman tekemistä esimerkiksi silloin, kun omaisuus koostuu erityisen vaikeahoitoisesta omaisuudesta tai monista omaisuuslajeista tai silloin, jos päämiehen pankkitilillä on suuria rahasummia, mutta suuria hankintoja ei ole tiedossa. Omaisuuden hoitosuunnitelman tekemistä voidaan vaatia myös silloin, kun päämiehen omaisuus on vaarassa vähentyä siinä määrin, että päämiehen varat uhkaavat loppua. Omaisuuden hoitosuunnitelmassa voidaan määrittellä myös päämiehelle vuosittain annettavien käyttövarojen määrä. (Heikkinen ym. 2003, 34.) Omaisuuden hoitosuunnitelmassa voidaan lisäksi määrittellä, millä tavalla päämiehen omaisuutta on käytettävä päämiehen hyväksi, esimerkiksi päämiehen koulutukseen, virkistykseen tai hoitokustannuksiin (HE 146/1998).

Edunvalvojan edustusvalta ei tavallisesti ulotu koskemaan päämiehen henkilöä koskevia asioita. Edunvalvonnasta huolimatta täysi-ikäinen päämies säilyttää yleensä oikeutensa päättää henkilöään koskevista asioista itse, mikäli päämiehellä on riittävä kyky ymmärtää asia. (Välimäki 2008, 19 - 20.) Hallituksen esityksessä holhouslainsäädännön uudistamiseksi (HE 146/1998) todetaan, että päämiehen henkilöön liittyviä asioita ei voida kuitenkaan kokonaan rajata lain ulkopuolelle, koska täysi-ikäisten edunvalvontaa henkilöä koskevissa asioissa ei ole erikseen järjestetty. Tuomioistuimen määräyksellä edunvalvojalle voidaan antaa yleisluonteinen tai määrättyä asiaa koskeva kelpoisuus edustaa päämiestään myös päämiehen henkilöä koskevassa asiassa, jonka merkitystä päämies ei kykene ymmärtämään (L442/1999 29.2 §). Edunvalvojalle annettu henkilökohtaisten asioiden hoitamista koskeva määräys ei kuitenkaan pelkästään anna edunvalvojalle täydellistä edustuskelpoisuutta, vaan kelpoisuus tulee ratkaista kunkin asian osalta erikseen (HE 146/1998).

Joissakin tapauksissa oikeustoimet ovat sellaisia, että ne koskevat sekä päämiehen varallisuutta että hänen henkilöään (esimerkiksi palveluasuntoon muuttaminen tai kuntoutus). Tällaisissa tapauksissa tarvitaan sekä edunvalvojan että päämiehen yhteistyötä. Mikäli päämies ei kykene asiaa ymmärtämään, edunvalvoja voi tehdä tällaisen päätöksen yksin. (HE 146/1998). Osa henkilöön liittyvistä asioista on niin sanottuja korostetusti henkilökohtaisia asioita, joihin edunvalvoja ei voi päämiehensä puolesta antaa suostumusta. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi suostumus avioliittoon tai lapseksi ottamiseen, isyyden tunnustaminen tai testamentin tekeminen tai peruuttaminen. (L442/1999 29.3 §.) Henkilön tahdonilmaisu ja itsemääräämisoikeus omasta kehostaan on myös korostetusti henkilökohtainen oikeustoimi, joten edunvalvojalla ei ole automaattisesti oikeutta potilasta koskevan tärkeän hoitopäätöksen tekoon, eikä hoitoa tai tutkimusta koskevaan päätöksentekoon (Rubanin 2009, 56). Päämiehen henkilöä koskevaa holhousvoimilain säännöstä 29 sovelletaan, ellei muissa säännöksissä, esimerkiksi erityislaeissa, toisin säädetä.

Edunvalvojan tehtävä päättyy, kun edunvalvojalle annettu määräyksen voimassaoloaika päättyy, tietty tehtävä on suoritettu tai kun päämies kuolee ja kun alaikäinen päämies täyttää 18 vuotta (L442/1999, 17 §). Tuomioistuinpäätöksellä edunvalvoja voidaan vapauttaa tehtävästään silloin, kun hän itse sitä pyytää tai kun edunvalvoja osoittautuu kykenemättömäksi tai sopimattomaksi hoitamaan edunvalvontatehtäväänsä tai jos vapa-

uttamiseen on muu erityinen syy (L442/1999, 16 §). Päämiehen kuollessa ja/tai edunvalvontatehtävän päättyessä edunvalvoja antaa päätöstilin.

4 HUOLENPITOVELVOITE

4.1 Huolenpitosäännös

Täysi-ikäiselle päämiehelle määrätyn edunvalvojan on huolehdittava siitä, että päämiehelle järjestetään sellainen hoito, huolenpito ja kuntoutus, joka on päämiehen huollon tarpeen ja päämiehen olojen kannalta ja päämiehen omat toivomukset huomioon ottaen asianmukaista (L442/1999, 42 §).

Holhustoimilain huolenpitosäännös (42 §) koskee myös taloudellisia asioita hoitavia täysi-ikäisten päämiesten edunvalvojia. Täysi-ikäisen päämiehen edunvalvojalla on säännöksen mukainen huolenpitovelvollisuus, vaikka häntä ei ole erikseen määrätty edustamaan päämiestään tämän henkilöä koskevassa asiassa (HE 146/1998). Päämiehen henkilökohtaisten olosuhteiden tunteminen on välttämätöntä myös siksi, että holhustoimilaki velvoittaa edunvalvojaa pitämään huolta päämiehensä oikeuksista ja edistämään päämiehen parasta ja käyttämään päämiehen varoja tämän hyväksi ja päämiehen henkilökohtaisia tarpeita tyydyttävällä tavalla (L442/1999, 37 §). Hyvinvoinnista ja kuntoutuksesta huolehtiminen ei luonnollisestikaan koske niitä edunvalvojia, joiden edunvalvontamääräys koskee vain jotakin rajattua edunvalvontatehtävää, esimerkiksi kiinteistökaupan tekemistä. Seuraavissa kappaleissa käydään läpi joitakin holhustoimilakiin vuosikymmenten kuluessa tehtyjä säännösmuutoksia sekä holhouslain kokonaisuudistuksen yhteydessä annettuja, huolenpitosäännökseen liittyviä lausuntoja.

4.2 Holhouslainsäädännön kehitysvaiheita

Keskiajan loppupuolelle saakka holhous oli suvun asia, ja sen tarkoituksena oli lähinnä huolehtia holhokin omaisuuden säilyminen niin, että holhoojalla ja sukulaisilla olisi mahdollisimman paljon perittävää. Vuonna 1898 säädetty holhouslaki (L34/1898) siirsi holhustoimen valvonnan kokonaan viranomaisten tehtäväksi ja holhouksen tarkoituksiksi tuli holhottavan etujen vaaliminen. (Välimäki 2008, 3 - 4.) Vuoden 1898 holhouslaki sisälsi vain kaksi edunvalvonnan muotoa: uskotun miehen määräämisen sekä holhottavaksi julistamisen. Vuodesta 1983 lähtien uskotun miehen määrääminen oli pitkään yleisin edunvalvontamuoto (Välimäki 2008, 30). Uskotulla miehellä ja päämiehellä oli rinnakkainen toimivalta eli uskotun miehen määrääminen ei rajoittanut pää-

miehen oikeustoimikelpoisuutta eikä hänen kelpoisuuttaan vallita omaisuuttaan. Holhottavaksi julistettu päämies sen sijaan menetti lähes kokonaan oikeustoimikelpoisuutensa ja oikeutensa vallita omaisuuttaan (Välimäki, 2008, 6.) Vuosisadan alussa holhous oli lähinnä yleisholhousta ja huollollisilla tehtävillä oli omaisuuden hoidon ohella huomattava merkitys. Holhouksen painopiste muuttui omaisuuden hoitamisen suuntaan siinä vaiheessa, kun huollon tarpeessa olevia alettiin laitoshuollon kehittyessä siirtää laitoksiin. (Laintarkastuskunta 1992.)

Holhouslakiin (L34/1898) on tehty useita muutoksia vuosikymmenten aikana. Esimerkiksi vuonna 1971 kumottiin huoltoapulain säännös, jonka mukaan mielisairaanhoitolaitoksessa huoltoapuna hoitoa saaneet olivat suoraan lain nojalla kotikuntansa sosiaalilautakunnan holhouksessa. Säännösmuutoksen jälkeen holhottavaksi julistamisen tarve oli kaikissa tapauksissa arvioitava erikseen. Vuonna 1983 tehdyn holhouslainsäädännön osittaisen uudistamisen yhteydessä holhottavaksi julistamisen perusteista säänneltäessä lääketieteellisistä, diagnostisista tunnusmerkistöistä luovuttiin. Holhottavaksi julistamisesta tuli edunturvaamistoimi, johon voitiin ryhtyä, mikäli henkilön taloudellinen asema, toimeentulo tai muut tärkeät edut olivat vaarassa siksi, että henkilö oli itse kykenemätön huolehtimaan itseään tai omaisuuttaan koskevista asioista. (Laintarkastuskunta 1992.) Vuonna 1983 myös holhous ja huolto erotettiin toisistaan ja lapsen huoltoa koskevat säännökset erotettiin omaan lakiinsa (L361/1983).

4.3 Holhouslainsäädännön kokonaisuudistus

Holhouslain kokonaisuudistus kesti pitkään. Vanha holhouslaki (L34/1898) kumottiin vasta vuonna 1.12.1999 voimaan tulleella holhoustoimilailalla (L442/1999). Uudistuksen yhteydessä pyrittiin eroon edunvalvonnan leimaavuudesta. Esimerkiksi nimikkeistä holhottava ja holhooja luovuttiin ja ne korvattiin nimikkeillä päämies ja edunvalvoja. Edunvalvontajärjestelmään lisättiin tuolloin myös uusi edunvalvontamuoto, toimintakelpoisuuden osittainen rajoittaminen. Holhouslautakunnat lakkautettiin ja niiden tehtävät siirrettiin holhousviranomaisille eli maistraateille. (Välimäki, 2008, 5 - 7.) Holhouslain kokonaisuudistamiseen liittyviä säädösmuutosehdotuksia käsiteltiin useissa työryhmissä ja niihin pyydettiin lausuntoja useilta eri tahoilta. Seuraavissa kappaleissa käydään läpi joitakin holhouslainsäädännön kokonaisuudistuksen yhteydessä annettuja, huolenpitosäännökseen liittyviä lausuntoja ja kannanottoja.

4.3.1 Huolenpitosäännökseen liittyviä lausuntoja ja kannanottoja

Holhouslainsäädännön kokonaisuudistamista koskevassa vuonna 1992 laaditussa Laintarkastuskunnan esitysehdotuksessa todettiin, että holhoustoimen tehtävät poikkeavat sosiaali-, terveys- ja vammaishuollon tehtävistä, koska ne sisältävät oikeusturvatehtävän piirteitä. Holhoustoimilaisissa olisi kuitenkin huomioitava myös huollolliset ja hoidolliset tavoitteet, koska holhustoimi saa huomattavan osan asiakkaistaan sosiaali-, vammais- ja mielenterveyshuollon piiristä. Laintarkastuskunnan esitysehdotuksessa esitettiin, että edunvalvojan tulee tietyin edellytyksin huolehtia siitä, että päämiehelle järjestetään sellainen hoito ja huolenpito, jota on pidettävä asianmukaisena päämiehen huollon tarpeen ja olojen kannalta. (Laintarkastuskunta 1992.) Laintarkastuskunnan esityksen mukaan edunvalvoja voitaisiin velvoittaa esimerkiksi sellaisiin toimenpiteisiin, joilla voidaan turvata päämiehen itsenäinen selviytyminen. Tällaisia toimenpiteitä voivat olla esimerkiksi hakemukset sosiaalipalveluiden saamiseksi sekä sopimukset yksityisen palveluntajan kanssa. (Laintarkastuskunta 1992, 19.)

Oikeusministeriön vuonna 1996 asettaman holhouslainsäädännön uudistamista pohtineen työryhmän raportissa (18.11.1997) todettiin, että tuolloin voimassa olleessa holhouslaissa täysi-ikäisen päämiehen henkilöä koskevista asioista säänneltiin puutteellisesti ja että laista ei saanut selkeää vastausta siihen, minkälainen kelpoisuus edunvalvojalla on päämiehen henkilöä koskevissa asioissa. Raportissa todettiin, että vaikka päämiehen välittömään hoitoon liittyvät toimenpiteet eivät kuulu edunvalvojan tehtäviin, olisi tärkeää, että edunvalvoja osallistuu päämiehen asumisen ja hoidon järjestämiseen sekä hakemusten ja sopimusten tekemiseen, mikäli päämies ei itse kykene asiaa ymmärtämään. (Oikeusministeriö 1997, 10.)

Mielenterveyden Keskusliitto totesi kannanotossaan, että mielenterveysongelmaiset voivat jäädä vaille merkittäviä sosiaalisia etuja, koska mainittuja etuuksia ei haeta. Hoitoa, huolenpitoa ja kuntoutusta koskevaa säännöstä esitettiin konkretisoitavaksi ja tehostettavaksi siten, että säännökseen tulisi lisätä sana ”sosiaalietuudet”. Kannanoton mukaan edunvalvoja tulisi voida velvoittaa laatimaan suunnitelma lainkohdan mukaisten etuisuuksien turvaamisesta. (Siitari-Vanne 1998, 24.) Kehitysvammaisten Tukiliitto piti holhouslainsäädäntöön ehdotettua, henkilöä koskeviin asioihin liittyvää säännösmuu-

tosehdotusta tervetulleena parannuksena, mutta piti silti epävarmana sitä, turvaako ehdotus riittävästi täysi-ikäisten huollon tarpeen (Siitari-Vanne 1998).

Sosiaali- ja terveysministeriön mielestä holhoustoimen ja kuntien sosiaali- ja terveys-toimen välistä yhteistyötä olisi pitänyt käsitellä lakiehdotuksessa tarkemmin. Sosiaali- ja terveysministeriön lausunnossa todettiin, että sosiaaliviranomaiset ja tuomioistuimet ovat omaksuneet holhouslain taloudellisia seikkoja painottavan lähtökohdan niin voimakkaasti, että muita kuin taloudellisia asioita koskevat säännökset ovat jääneet käytännössä hyödyntämättä. Taloudellisten etujen turvaamisen lisäksi myös päämiesten kulutus- ja henkilökohtaiset tarpeet tulisi huomioida siten, että se mahdollistaisi mahdollisimman normaalin elämän. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskukseen mukaan sosiaalitoimen ja holhoustoimen välillä oli alueita, joilla olisi tarpeen kehittää uudenlaisia yhteistyömuotoja. (Siitari-Vanne 1998, 9.) Sosiaali- ja terveysvaliokunnan lausunnossa todettiin, että myös täysi-ikäisen henkilön tila voi olla sellainen, että holhouksessa ei ole kyse pelkästään taloudellisiin asioihin liittyvästä holhouksesta vaan että henkilö tarvitsee myös huoltoa koskevaa tukea ja ohjausta. Lausunnossa todettiin, että olisi pohdittava sitä, miten täysi-ikäisten edunvalvonta järjestetään asianmukaisesti (StVL 13/1998).

Hallintovaliokunta huomautti lausunnossaan, että hoidollis-huollollinen näkökulma uhkaa jäädä lakiehdotuksessa taka-alalle. Hallintovaliokunta piti tärkeänä, että lakiehdotus ohjaa holhousviranomaisia käytäntöön, jossa kunnan sosiaali- ja terveysviranomaisilta pyydetään lausuntoja päämiesten olosuhteista. Tällaisten käytäntöjen luomista pidettiin tärkeänä holhoustoimen hallinnon siirtyessä valtiolle ja edunvalvojien loitontuessa niistä olosuhteista, joissa päämiehet elävät. Valiokunnan lausunnossa todettiin myös, että tuomioistuimen, holhousviranomaisen ja edunvalvojan tulee kiinnittää huomiota edunvalvontatarpeiden ja edunvalvontatilanteiden erilaisuuteen ja edunvalvontatarpeen syihin sekä avun ja tuen tarpeen laatuun. (HaVL 19/1998.)

Vaikka joissakin lausunnoissa epäiltiin hoitoon ja huolenpitoon liittyvän säännöksen riittävyttä, lakivaliokunnan lausunnon (LaVM 20/1998) mukaan hoidollis-huollollista näkökulmaa korostettiin lainsäädännön tarkoitukseen nähden riittävästi lakiehdotuksen 42 §:ssä. Lakivaliokunnan lausunnossa todettiin, että holhoustoimen ja sosiaali- ja terveydenhuollon välillä on työnjako, jossa holhoustoimen tarkoitus on oikeusturvasta

huolehtiminen, eivätkä käytännölliset hoitotehtävät kuulu holhoustoimelle. Lakivaliokunta totesi, että sosiaali- ja terveystieteiden kanssa tehtävä hyvä yhteistyö on kuitenkin kaiken käytännön toiminnan sujumisen kannalta ehdottoman tärkeää. (LaVM 20/1998.)

4.3.2 Seurantatutkimuksessa todettua

Holhouslainsäädännön uudistuksen tavoitteiden toteutumista on arvioitu seurantatutkimuksissa. Esimerkiksi holhoustoimen uudistuksen seurantatutkimuksen ohjausryhmän vuonna 2003 antamassa raportissa todettiin, että kuntien hallinnonalojen kesken tulee neuvotella sosiaalitoimen ja edunvalvojien välisestä työnjaosta. Edunvalvonnan sisältö on ohjausryhmän näkemyksen mukaan määritelty laissa selkeästi, eivätkä erilaiset huollolliset tehtävät kuulu edunvalvojalle. Raportin mukaan kuntien tulee kuitenkin sisäisin keskusteluin sopia siitä, miten holhoustoimen ja muun huolenpidon raja-alueille kuuluvat tehtävät hoidetaan. Tällä tavalla voidaan välttää se, että edunvalvoja joutuu osallistumaan tehtäviinsä suoraan kuulumattomiin toimenpiteisiin vain sen vuoksi, että ketään muutakaan ei ole päämiehestä huolehtimassa. (Sisäasiainministeriö 26/2003, 11.)

5 KUNTOUTUMISEEN JA HYVINVOINTIIN VAIKUTTAVIA TEKIJÖITÄ

Holhoustoimen edunvalvonta on prosessi, johon osallistuu monia eri tahoja erilaisissa rooleissa, joten päämiesten kuntoutumiseen ja hyvinvointiin vaikuttavat useat tahot sekä monet taustatekijät. Päämiesten kuntoutuminen perustuu usein lainsäädännön asettamiin kuntoutusvelvoitteisiin, mutta kuntoutuksen toteutuminen riippuu muun muassa yhteiskunnan tarjoamista kuntouttamiseen ja hoitoon käytettävistä resursseista, kuntien sosiaali- ja terveystieteellisistä ratkaisuista sekä päämiehen, edunvalvojan ja päämiehen omaisten aktiivisuudesta. Päämiesten asumis- ja hoitomuoto, tausta, terveydentila, varallisuus, oma asioiden hoitokyky, omat mieltymykset ja toiveet, kuntoutumiseen liittyvä motivaatio ja sosiaalinen verkosto vaikuttavat osaltaan siihen, miten päämiehen kuntouttaminen toteutuu ja millainen hänen elämänlaatunsa on ja miten hänen yleinen hyvinvointinsa tulee huomioiduksi edunvalvonnan aikana. Seuraavissa kappaleissa käydään läpi joitakin päämiesten kuntoutumiseen ja hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä.

5.1 Lakisääteinen kuntoutus

Päämiesten taustat ovat erilaiset; edunvalvonnassa on sekä nuoria että vanhoja, mielen-terveys- tai päihdeongelmista kärsiviä, pysyvästi tai tilapäisesti vammautuneita tai vanhuuden myötä dementoituneita henkilöitä, jotka kuuluvat usein taustansa perusteella erilaisten lakisääteisten kuntoutustoimenpiteiden piiriin. Hoitoa ja kuntoutusta ohjaavia lakeja ovat esimerkiksi mielen-terveyslaki (L1116/1990), päihdehuoltolaki (L41/1986) sekä laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (L380/1987). Hoitoa ja kuntoutusta ohjaavia lakeja ovat myös laki potilaan asemasta ja oikeuksista L785/1992) sekä laki kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä (L497/2003). Hoitokodissa tai pitkäaikaisessa laitoshoidossa oleville laaditaan aina hoito- ja palvelusuunnitelma, suunnitelman tekeminen perustuu lakiin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (L812/2000).

Kuntoutusmahdollisuuksissa ja kuntoutuksen toimivuudessa voi olla suuriakin päämies- ja paikkakuntakohtaisia eroja. Kaikki päämiehet eivät asu laitoshoidossa eivätkä kuulu minkäänlaisen lakisääteisen kuntoutuksen piiriin. Edunvalvonnasta huolimatta päämies

säilyttää yleensä aina myös itsemääräämisoikeutensa, joten hänellä on oikeus halutesaan myös kieltäytyä kaikista kuntouttavista toimenpiteistä. Kuntoutukseen ja elämänlaatuun liittyviä kysymyksiä sekä haasteita tarkastellaan yksityiskohtaisemmin kappalessa kahdeksan.

5.2 Päämiesten oman varallisuuden vaikutus

Mikäli täysi-ikäisen päämiehen toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu, hän voi itse päättää omaisuutensa käytöstä ja hallinnasta. Vaikka edunvalvoja voi ottaa päämiehen pankkitilit ja omaisuuden hallintaansa, päämiehellä on edunvalvonnasta huolimatta oikeus hallita omaa omaisuuttaan yksin tai yhdessä edunvalvojan kanssa. (Parviainen 2009, 230). Päämiehelle on lisäksi aina jätettävä riittävä määrä käteisvaroja, joiden käytöstä päämies voi itsenäisesti päättää (L442/1999 38 §). Riittävä käyttövarojen määrä voi edistää päämiehen elämänlaatua, mikäli päämies osaa käyttää käyttövarojaan omaa hyvinvointiaan edistäviin asioihin. Käteisvarojen antaminen on joidenkin päämiesten kohdalla osa kuntouttamista rahan käytön ja päivittäisten asioiden opettelemisen kautta (HE 146/1998). Käyttövarojen riittävyyteen kiinnitetään erityistä huomiota holhoustilintarkastuksen yhteydessä (Heikkinen, Heusala, Mäkinen & Nuotio 2003).

Holhustoimilaki velvoittaa edunvalvojaa huolehtimaan siitä, että päämiehen varallisuuden arvo ei aiheettomasti alene. Päämiesten varallisuuden kasvattaminen ei kuitenkaan saa olla itsetarkoitus, mikäli päämies tarvitsee ja kykenee itse käyttämään omaisuuttaan (Heikkinen ym. 2003, 7). Päämiesten varallisuuden käyttöön on kiinnitetty huomiota esimerkiksi Sosiaali- ja terveydenhuollon ulkopuoliset tekijät -työryhmän raportissa, jossa todetaan, että käytännössä edunvalvoja voi rajoittaa päämiehen käyttövarojen määrää samalla, kun hän miettii, mihin päämiehen varat sijoitetaan parhaiten. Edunvalvoja ei kuitenkaan saisi olla moraalin vartija, vaan päämiehellä tulisi olla oikeus käyttää varojaan myös toisin kuin edunvalvojan mielestä on sopivaa. (Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus 2008.)

Päämiesten varallisuus vaihtelee huomattavasti. Kaikkien päämiesten varat eivät mahdollista edes säännöllisten käyttövarojen antamista, mutta tätä asiaa ei useinkaan huomioida riittävästi toimeentulotukia myönnettäessä (Heikkinen ym 2003). Kaikki päämiehet eivät myöskään tiedosta oman varallisuutensa määrää (yli- tai aliarviointi) eivät-

kä ymmärrä rahan arvoa eivätkä osaa tai halua käyttää varallisuuttaan oman hyvinvointinsa edistämiseen. Useista muista maista poiketen Suomen edunvalvontajärjestelmässä ei ole lupasääntelyn lisäksi käytössä keinoja, joilla etukäteen kontrolloitaisiin edunvalvojan tekemiä varallisuuden käyttöä koskevia päätöksiä (Oksanen 2009).

5.3 Edunvalvojen resurssien riittävyys

Huolenpitovelvoitteen mukainen kuntoutukseen ja hoitoon liittyvä selonotto, vireillepääntö ja valvonta sekä päämiesten riittävä henkilökohtainen tapaaminen voi käytännön edunvalvontatyössä kariutua edunvalvojen ajan puutteeseen. Yleisten edunvalvojen mahdollisuudet päämiesten kuntoutumisen, hyvinvoinnin ja elämänlaadun tarkastelemiseen voivat vähetä entisestään valtionhallinnon tuottavuusohjelman mukaisten henkilöstöresurssien vähentämisen myötä. Oikeusaputoimistojen yleisen edunvalvonnan tuottavuustavoitteeksi on asetettu 90 henkilötyövuoden vähentäminen vuosina 2011 - 2015. Oikeusministeriön tuottavuusohjelman mukaan tähän pyritään erityisesti ostopalvelujen kehittämisen avulla. (HE 203/2010.) Edunvalvojen lukumääräisestä tarpeesta on olemassa erilaisia suosituksia. Seuraavissa kappaleissa esitettävät apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläisen kanteluun antama vastaus (30.12.2005) sekä oikeusministeri Tuija Braxin vastaus kirjalliseen kysymykseen (8.12.2009) osoittavat, että riittävään edunvalvojen määrään vaikuttavat useat tekijät.

5.3.1 Kantelu edunvalvojen riittämättömästä määrästä

Kantelussa (28.4.2004) pyydettiin tutkimaan, noudattaako Helsingin kaupunki holhous-toimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä annettua lakia (L443/1999). Kantelijan mukaan Helsingissä yhden yleisen edunvalvojan päämiesten määrä oli niin suuri, ettei edunvalvojan aika riitä yksilöllisten edunvalvontapalveluiden järjestämiseen ja päämiehen eduista huolehtimiseen. Kantelijan mukaan edunvalvontapalveluista oli tullut liiketoimintaa, jossa koko edunvalvontapalveluiden perusajatus on uhattuna.

Apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläisen ratkaisussa 30.12.2005 eoae 1200/04/2004 todetaan, että lain valmistelutöissä ei ollut otettu kantaa edunvalvojen lukumääräiseen tarpeeseen suhteessa päämiesten määrään. Edunvalvontapalveluiden riittävyyttä ei kuitenkaan voida apulaisoikeusasiamiehen mielestä arvioida pelkästään sen perusteella,

kuinka monta päämiestä yhdellä edunvalvojalla on, vaan asiaan vaikuttavat monet muutkin tekijät. Olennaista merkitystä on esimerkiksi sillä, minkälainen koulutus edunvalvontatehtävää hoitavalla henkilöllä on ja minkä verran edunvalvojalla on käytettävissään avustavaa henkilökuntaa. Merkitystä on myös sillä, onko edunvalvontatoimi päätoimista vai sivutoimista, ja sillä, minkä verran päämiehen asioiden hoito vie aikaa. Esimerkiksi pysyvässä laitoshoidossa asuvan vähävaraisen päämiehen asioiden hoito ei vaadi samanlaista työpanosta kuin sellaisen päämiehen, jolla on monenlaista omaisuutta, esimerkiksi kiinteistöjä ja vuokralla olevia osakehuoneistoja. Etenkin pääkaupunkiseudulla tällaisten päämiesten osuus on merkittävä. (Eoae 1200/04/2004.)

Ratkaisussa eoae (1200/04/2004) todetaan, että päämiesten määrästä on annettu erilaisia suosituksia. Holhoustoimen hallinnollisen uudistamisen yhteydessä päämiesten sopivana määränä pidettiin maksimissaan viittäsataa päämiestä yhtä edunvalvojaa kohti. Edunvalvontapalveluitten tuottamisen kustannusperusteiden korvausperusteiden uudistamista selvittänyt työryhmä on puolestaan todennut, että jos edunvalvojalla on riittävästi avustavaa henkilökuntaa, yksi päätoiminen edunvalvoja pystyy hoitamaan noin 110 päämiehen asiat. Sisäasiainministeriön vuonna 2004 tekemän tiedustelun johdosta antamassaan vastineessa Helsingin maistraatti sekä edunvalvontatoimisto ovat ilmoittaneet, että mikäli edunvalvojaa kohden on käytettävissä neljä kokenutta toimistohenkilöä, yhtä edunvalvojaa kohden päämiesten määrä voi olla 200. Sisäasiainministeriön vuonna 2005 asettaman työryhmän suositus on, että edunvalvojan ja avustavan henkilökunnan työpanos olisi yhteensä sellainen, että päämiesten määrä/henkilötyövuosi olisi enintään 75. Mikäli määrä ylitetään, avustavan henkilökunnan määrää tulisi lisätä. (Eoae 1200/04/04.)

Ratkaisussa eoae 1200/04/04 apulaisoikeusasiamies toteaa, että päämiehen asioiden hoitamiseen ja asioihin perehtymiseen on oltava mahdollisuus. Edunvalvojan on voitava tutustua päämiehen taustoihin, asioihin ja yksilöllisiin ongelmiin voidakseen huolehtia tehtävästään asianmukaisella tavalla. Hoidosta, huolenpidosta ja kuntoutuksesta huolehtiminen edellyttää yhteydenpitoa päämieheen. Vaikka Helsingin kaupungin edunvalvontapalveluissa edunvalvontoja on hoidettu pääsääntöisesti hyvin, edunvalvontapalveluissa ei kyetä huolehtimaan päämiesten eduista riittämättömistä voimavaroista johtuen. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan edunvalvojen riittävästä määrästä suhteessa avusta-

vaan henkilökunnan ja päämiesten määrään tulisi säätää tarkemmin lailla. (Eoae 1200/04/04.)

5.3.2 Oikeusministeri Tuija Braxin vastaus kirjalliseen kysymykseen

Kansanedustaja Tarja Tallqvist on esittänyt hallitukselle kirjallisen kysymyksen edunvalvontapalveluiden riittävydestä, laadusta ja saatavuudesta (KK 960/2009). Oikeusministeri Tuija Brax esitti 8.12.2009 kirjalliseen kysymykseen antamassaan vastauksessa, että alueellisesti riittävästä edunvalvojien määrästä vastaavat oikeusaputoimistot. Laissa holhoustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä ei ole säännöstä edunvalvojien määrästä suhteessa päämiesten määrään, mutta laissa on säännös, jonka mukaan oikeusaputoimiston on toimitettava vuosittain oikeusministeriölle holhoustoimen järjestämissuunnitelma, jonka tehtävänä on muun muassa selvittää se, miten palvelujen saatavuus turvataan edunvalvonta-alueella. Järjestämissuunnitelmien sekä muun tiedonkeruun avulla oikeusministeriö seuraa jatkuvasti palvelun ja henkilöstömäärän sekä toiminnan laatua ja ryhtyy tarvittaessa toimenpiteisiin. Keskeisiä tekijöitä palvelun laadun turvaamiseksi ovat riittävät voimavarat sekä henkilökunnan ammattitaito. Edunvalvontapalveluiden siirtoa valmisteltaessa tavoitteena on ollut, että päämiehiä olisi edunvalvonnan yksiköissä 60 - 75 henkilötyövuotta kohti. (Oikeusministeriö 2009).

5.4 Omaisten merkitys

Päämiesten oma asioiden hoitokyky voi vaihdella paljon. Osa päämiehistä osaa hoitaa asioitaan jossain määrin myös itse tai yhdessä edunvalvojan kanssa ja osaa ilmaista esimerkiksi kuntoutukseen liittyvät mielipiteensä ja toiveensa selkeästi, mutta osa päämiehistä ei kykene itse ajamaan minkäänlaisia omia etujaan eikä ole edes omista oikeuksistaan tietoinen. Myös omaiset voivat osallistua päämiehen kuntoutuksen järjestämiseen ja päämiehen elämänlaatua parantavien toimenpiteiden tai hankintojen tekemiseen sopimalla toimenpiteistä ja rahoituksesta edunvalvojan kanssa. Omaisten osallistumismahdollisuuksia kaventaa holhouslainsäädännön salassapitovelvoite, sillä holhoustoimilain mukaan maistraatilla ja edunvalvojalla ei ole oikeutta tuoda julki päämiehen terveydentilaan ja varallisuuteen liittyviä seikkoja (92 §).

Omaisat tuovat päämiehen asioihin liittyviä puutteita ja epäkohtia esille myös kantelujen avulla. Eduskunnan oikeusasiamies toteaa eduskunnan oikeusasiamiehen vuosikertomuksessa vuodelta 2005, että oikeusasiamiehen mahdollisuudet puuttua yksittäisiin edunvalvontoihin rajoittuvat lähinnä kantelun kautta vireille tuleviin asioihin. Koska edunvalvonnassa olevat eivät useinkaan kykene itse oikeuksiaan peräänkuuluttamaan, kanteluiden määrä jää käytännössä pieneksi. Edunvalvonnasta kantelevat joko päämiehet itse tai heidän sukulaisensa. Epäkohtien ilmituloa vaikeuttavat salassapitosäännökset, jotka rajoittavat lähiomaisten mahdollisuuksia saada tietoja päämiehen asioista, ellei päämies itse kykene antamaan suostumustaan tietojensa luovuttamiselle. Erityisen huolestuttavana apulaisoikeusasiamies piti sitä, että on olemassa sellaisia päämiehiä, joita edunvalvoja ei ole koskaan tavannut. (Jääskeläinen 2005.)

6 EDUNVALVONTAAN LIITTYVÄT TARKASTELUPISTEET

Edunvalvontaprosessi sisältää kolme selkeää päämiehen tilannetta kartoittavaa tarkastelupistettä: edunvalvontaan määrittäminen, holhoustilien vuositarkastus sekä määräaikaisselvitykset. Päämiehen tilanteen kartoitus ja seuranta painottuu kaikissa näissä tarkastelupisteissä nykyisin voimakkaasti taloudellisten asioiden kartoittamiseen, kuntouttamisen ja yleisen hyvinvoinnin kartoituksen jäädessä usein vähemmälle huomiolle. Kaikissa näissä tarkastelupisteissä myös päämiehen yleiseen elämänlaatuun ja kuntoutumiseen liittyviä seikkoja voitaisiin kuitenkin kartoittaa ja seurata. Tässä kappaleessa käydään läpi nykyisiä käytänteitä ja kappaleessa 7. tarkastellaan holhoustilintarkastuksiin sekä määräaikaisselvityksiin vuonna 2010 tehtyjä säännösmuutoksia, jotka tulevat jatkossa muuttamaan sekä holhoustilintarkastuksiin että määräaikaisselvityksiin liittyviä käytänteitä.

6.1 Edunvalvontapäätöksen tekeminen

Ennen edunvalvontapäätöksen tekemistä päämiestä ja hänen omaistaan on holhoustoimilain mukaan kuultava (73.2 §). Henkilökohtaisen kuulemisen tarkoituksena on selvittää päämiehen edunvalvonnan tarve (taloudellisen suojan tarve) ja se, ymmärtääkö päämies itse edunvalvonnan tarkoituksen ja merkityksen ja mikä on hänen henkilökohtainen mielipiteensä edunvalvojan määrittämisestä. Kuulemisen suorittaa maistraatti. Kuulemistilaisuuteen voi osallistua joku omaisista tai esimerkiksi omahoitaja tai kotipalvelun työntekijä. Henkilökohtainen kuuleminen antaa hyvän kuvan päämiehen elämäntilanteesta ja kuulemisen aikana voidaan jo alustavasti sopia joistakin käytännön toimenpiteistä, jotka liittyvät päämiehen taloudellisten asioiden hoitoon ja järjestämiseen.

6.2 Holhoustilintarkastus

Edunvalvojan, jonka tehtäviin kuuluu omaisuuden hoitamista, on toimitettava maistraatille vuositili (Heikkinen ym. 2003, 21). Tilintarkastuksen yhteydessä voidaan muun muassa todeta, onko edunvalvoja tehnyt sellaisia oikeustoimia, joihin olisi tarvittu holhoustoimilain 34 §:n mukainen lupa. Tilintarkastuksessa huomioidaan menot, tulot ja

velat sekä näiden muutokset sekä lahjoitukset, varojen sijoitukset ja varojen käyttö.) Holhoustilintarkastustehtävän yhteydessä holhousviranomaisella on korostunut velvollisuus seurata holhoustoimilain 56.1 §:n mukaisten käyttövarojen luovuttamista sekä sitä, ettei käyttövarojen luovutuksessa ja käytössä ole tapahtunut väärinkäytöksiä. (Heikkinen ym. 2003.) Käyttövarojen riittävyyden arvioimiseksi edunvalvojan tulee toimittaa maistraatille saldovahvistus tai tiliote tilikauden alun ja lopun tilanteesta ja tarvittaessa esitettävä perustelu sille, miksi päämiehelle ei ole luovutettu käyttövaroja (Heikkinen ym. 2003, 46).

Holhoustilintarkastuksen päätehtävä on päämiehen talouden hoitoon, etuihin ja oikeuksiin sekä edunvalvojan toiminnan valvontaan liittyvä tarkastus- ja kontrollointitehtävä. Maistraatti valvoo tilintarkastuksen avulla päämiehen rahaliikenteen ja omaisuuden hoidon oikeellisuutta ja tarkastelee edunvalvojan toimia päämiehen etujen ja oikeuksien toteuttamisessa (tukien, avustusten ja veloitusten oikeellisuus ja asianmukaisuus). Holhoustilintarkastus antaa hyvän kuvan päämiehen taloudellisesta tilanteesta selkeänä numeraalisena tietona. Tilintarkastuksen yhteydessä muodostuu kuva myös päämiehen asumisolosuhteista ja päämiehen saamista palveluista. Liitteenä olevista tositteista voi myös päätellä jotakin päämiehen kulutustottumuksista ja henkilökohtaisista kiinnostuksen kohteista.

6.3 Määräaikaisselvitykset

Määräaikaisselvitys on suurin yhtenäinen holhoustoimilain velvoittama kaikille edunvalvonnassa oleville tehtävä selvitys. Holhoustoimilaki velvoittaa maistraatteja omaloitteisesti selvittämään jokaisen edunvalvonnassa olevan edunvalvonnan jatkamisen tarpeen edunvalvonnan määrittämistä seuraavan neljänneksen kalenterivuoden aikana ja aina joka neljäs vuosi, mikäli edunvalvoja on määrätty sairauden, henkisen toimintakyvyn häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi (17.5 §). Määräaikaisselvityksistä käytetään yleisesti nimitystä nelivuotisselvitys.

Määräaikaisselvitysten tarkoituksena on selvittää, ettei tarpeetonta edunvalvojan määrittämistä pidetä voimassa ja ettei kukaan ole liiallisten edunvalvontatoimenpiteiden kohteena, esimerkiksi tarpeettomasti vajaavaltaiseksi julistettuna (HE 146/1998). Edunval-

vonnan jatkamisen tarpeellisuuden lisäksi selvityksellä tutkitaan myös edunvalvonnan antaman taloudellisen suojan riittävyyttä, taloudellisen hyväksikäytön ja epäedullisiin oikeustoimiin sitoutumisen vaaraa, annettujen käyttövarojen määrää ja varojen toimitustapaa. (Pohjois-Karjalan maistraatti 2009). Pyrkimyksenä on saada mahdollisimman luotettava ja yhtenäinen kuva päämiehen taloudellisten asioiden hoitokyvystä ja havaita mahdolliset taloudellisiin asioihin liittyvät uhat, puutteet tai tarpeettomat rajoitteet.

Määräaikaisselvitysten yhteydessä kuuleminen voidaan toteuttaa useilla eri tavoilla: kuulemalla hoitohenkilökuntaa, edunvalvojaa ja/tai päämiestä joko henkilökohtaisesti, puhelimitse tai sähköpostitse. Kyselylomakkeella tiedustellaan usein edunvalvojien ja hoitohenkilökunnan mielipidettä selvitystyön yhteydessä tapahtuvan päämiehen henkilökohtaisen kuulemisen tarpeellisuudesta ja asianmukaisuudesta. (Pohjois-Karjalan maistraatti 2009). Kaikkia päämiehiä ei aina voida olosuhteiden vuoksi kuulla tai kuuleminen ei ole olosuhteet huomioon ottaen mielekäästä. Henkilökohtainen kuuleminen voi aiheuttaa joidenkin päämiesten kohdalla hämmennystä, jopa pelkoja ja aggressiivisuutta.

7 HOLHOUSASIOIHIN JA EDUNVALVONTAAN LIITTYVIEN KEHITTÄMISTARPEIDEN SELVITYSTYÖN TULOKSET

Holhouslainsäädännön kehittämistarpeita kartoitettiin kesällä 2009. Oikeusministeriö teki tuolloin yhteistyössä Itä-Suomen lääninhallituksen maistraattien kehittämissyksikön kanssa maistraateille suunnatun määräaikaisselvityksiä koskevan kyselytutkimuksen. Kyselytutkimuksella selvitettiin maistraattien määräaikaisselvityksiin liittyvät käytänteet. Selvitys tehtiin eduskunnan oikeusasiamiehen aloitteesta. Myös oikeusministeriö selvitti holhousasioihin ja edunvalvontaan liittyviä kehittämistarpeita syksyllä 2009 asettamalla työryhmiä, joiden tavoitteena oli selvittää, voitaisiinko tilintarkastusten kuormittavuutta keventää päämiesten oikeusturvaa heikentämättä. Tavoitteena oli lisäksi selvittää, onko holhoustoimilain viimeaikaisissa soveltamiskäytännöissä ilmennyt lakimuutoksia edellyttäviä soveltamisongelmia. Selvitykset liittyivät pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen hallitusohjelmaan, jossa oli sovittu, että kyseisellä hallituskaudella selvitetään holhousasioihin sekä edunvalvontaan liittyvät muutos- ja kehittämistarpeet. Työryhmien tehtäväksi annettiin muotoilla havaitut muutostarpeet suoraan lakimuutosehdotukseksi. (Oikeusministeriö 4/2010.) Seuraavissa kappaleissa käydään läpi holhoustilintarkastusten ja määräaikaisselvitysten kehittämiseen liittyviä raportteja, lausuntoja sekä säännösmuutosehdotuksia.

7.1 Oikeusministeriön ja Itä-Suomen lääninhallituksen kyselytutkimus

Oikeusministeriön ja Itä-Suomen lääninhallituksen kyselytutkimuksen loppuraportista ilmeni, että määräaikaisselvityksiin liittyvät käytänteet ovat vaihdelleet maistraattien välillä. Raportissa todettiin, että alustavaa selvitystyötä tehdään jonkin verran asiakirja-aineiston perusteella, muun muassa lääkärinlausuntojen perusteella. Kaksikymmentä maistraattia (20/25) ilmoitti selvittävänsä tilanteen ensin kirjallisesti lähettämällä kirjallisen kyselyn edunvalvojalle, päämiehelle ja/tai hoitohenkilökunnalle. Pääsääntöisesti selvityskirje lähetetään sekä edunvalvojalle että päämiehelle, mikäli tätä voidaan kuulla. Kahdeksantoista maistraattia (18/25) ilmoitti kuulevansa päämiestä itse, kuuden maistraatin kuulemisen suorittaa edunvalvoja. Kuulemismenettelynä käytettiin joko henkilökohtaista kuulemistä tai kirjeitse, puhelimitse ja sähköpostitse tapahtuvaa kuulemistä. Suurin osa (16 maistraattia) kuuli päämiestä kirjeitse.

Vuonna 2008 kuulemistilaisuuksia varattiin keskimäärin 53 % selvityksistä. Kymmenessä maistraatissa kuulemistilaisuus annettiin kaikille tai lähes kaikille päämiehille (99 - 100 %) ja kahdeksassa maistraatissa vain muutamalle prosentille (0 - 2 %). Raportissa todettiin, että selvitystyö sitoo paljon sekä maistraattien että edunvalvojien sekä hoitohenkilökunnan resursseja. Osa maistraateista totesi vastauksissaan, että vakinaisen henkilökunnan resurssit eivät riitä selvitysten tekemiseen. Selvitystyön ovat näissä maistraateissa tehneet harjoittelijat. (Oikeusministeriö ja Itä-Suomen lääninhallituksen kehittämisyksikkö 2009.)

7.2 Holhoustilintarkastustyöryhmän loppuraportti

Holhoustilintarkastustyöryhmän loppuraportissa todettiin, että nelivuotisselvitykset tulee säilyttää myös tulevaisuudessa. Vaikka nelivuotisselvityksiä pidettiinkin yleisesti ottaen turhina ja vaikka edunvalvonta lakkautetaan selvitysten johdosta vain harvoin, lain säännöstä pidettiin perusteltuna päämiehen oikeusturvan kannalta. Nelivuotisselvitysten tekeminen on työryhmän mielestä tärkeää etenkin sellaisten päämiesten kohdalla, joiden toimintakelpoisuutta on rajoitettu tai jotka on julistettu vajaavaltaisiksi toistaiseksi voimassa olevalla päätöksellä. Holhoustilintarkastustyöryhmä ehdotti nelivuotisselvitysten kehittämistä niin, että samalla kun tarkastellaan päämiehen edunvalvonnan tarvetta, tarkasteltaisiin myös edunvalvonnan toimivuutta ja päämiehen elämän laatua, jolloin päämiehen henkilökohtaisen kuulemisen merkitys korostuisi. Tällainen selvitystyö voisi työryhmän mukaan olla jatkossa maistraattien erikoistumistehtävä. (Itä-Suomen lääninhallitus, Valtakunnallinen maistraattien kehittämisyksikkö 2009, 20.)

7.3 Oikeusministeriön asettaman työryhmän selvitys

Oikeusministeriön asettaman työryhmän loppuraportissa todettiin holhoustilintarkastuksen osalta, että holhoustoimesta annetun lain säännöksiä tulisi muuttaa siten, että lakiin tulisi sisällyttää hyvän tarkastustavan käsite, jolla turvattaisiin se, että tietyt asiat tarkastettaisiin aina tilintarkastuksen yhteydessä. Holhousviranomaisella olisi kuitenkin oltava mahdollisuus myöntää poikkeuksia tai helpotuksia vuositilin antamisesta. Vuositilit tulisi voida tarkastaa yleispiirteisemmin, mikäli omaisuuden määrän, laadun tai muiden seikkojen perusteella voidaan arvioida, ettei päämiehen etu tämän vuoksi vaarannu. (Oikeusministeriö 4/2010.)

Määräaikaisselvitysten osalta loppuraportissa todettiin, että vaikka määräaikaisselvityksiä pidetään yleensä ottaen työläinä ja turhina, määräaikaisselvitykset tulevat myös jatkossa olemaan eräs edunvalvontaan liittyvä kontrolli- ja valvontakeino. Työryhmä ehdotti myös, että määräaikaisselvitykset tulee säilyttää niiden huomattavan periaatteellisen merkityksensä vuoksi. Selvitysvelvollisuudesta ehdotettiin tehtäväksi poikkeus sellaisissa tilanteissa, joissa voidaan arvioida, ettei edunvalvonnan tarpeessa ole tapahtunut reagointia edellyttäviä muutoksia. Tällaisia tapauksia ovat ne edunvalvonnat, jotka on asetettu pysyvän syyn perusteella ja joissa omaisuuskysymyksiin ei ole odotettavissa sellaisia muutoksia, jotka edellyttäisivät edunvalvonnan tarpeen uudelleenarviointia. Määräaikaisselvityksiä koskevaa säännöstä ehdotettiin täsmennettäväksi siten, että selvitys voitaisiin tehdä niiden tietojen perusteella, joita holhousviranomaisen on saanut tilivalvonnan, lupavalvonnan tai holhousviranomaiselle tehtyjen ilmoitusten tai yhteydenottojen perustella. (Oikeusministeriö 4/2010.)

7.4 Muita lausuntoja

Oikeusministeriön työryhmän ehdottamaan tilivelvollisuuden keventämiseen suhtauduttiin lähes yksimielisen myönteisesti, vain Helsingin maistraatti suhtautui yleispiirteiseen tilintarkastukseen kielteisesti. Helsingin maistraatin mielestä kaikki tilit tulee tarkastaa hyvän tarkastustavan mukaisessa laajuudessa, eikä nykyisiä käytänteitä ole tarpeellista muuttaa. Joissakin vastauksissa todettiin, että tilivelvollisuuden helpotuksella saatettaisiin lisätä omaisten halukkuutta ryhtyä edunvalvojiksi. (Oikeusministeriö 37/2010.)

Yleisesti ottaen määräaikaisselvityksiä koskevaa säännöstä pidettiin tärkeänä. Valtaosa lausunnonantajista piti määräaikaisselvityksistä luopumista perusteltuna silloin, kun voitiin olettaa, ettei edunvalvonnan tarpeessa tapahdu muutoksia. Joissakin lausunnoissa todettiin, että määräaika voitaisiin jopa pidentää nykyisestä neljästä vuodesta. Muutamien lausunnonantajien mielestä päämiehen kuulemisen tulisi olla pääsääntö selvitystä tehtäessä. Kuulemisesta tulisi luopua vain silloin, kun päämies ei ymmärrä asiaa tai hänen mielipidettään ei voida selvittää. Esimerkiksi Helsingin oikeusaputoimiston mielestä edunvalvonnan jatkaminen on päämiehen kannalta niin tärkeä asia, että silloin, kun selvitysprosessi on käynnistetty, päämiehelle olisi varattava tilaisuus tulla kuulluksi omassa asiassaan. Perusteluissaan Helsingin oikeusaputoimisto viittaa eduskunnan oi-

keusasiainmies Petri Jääskeläisen ratkaisuun 15.10.2007 eoak 1691/04/2006 (Oikeusministeriö 37/2010.)

Kantelun eoak 1691/04/2006 mukaan päämiehen edunvalvonnan tarpeen jatkaminen oli selvitetty holhoustilien tarkastuksen yhteydessä sekä kuulemalla edunvalvojaa. Päämiestä ei ollut määräaikaisselvityksen yhteydessä kuultu. Oikeusasiainmiehen mukaan kuulemisasiassa on sovellettava sekä Suomen perustuslain (L731/1999) 2:21.2 §:n että hallintolain (L434/2003) 6:34.1 §:n säännöksiä. Laiminlyönnin tehneelle maistraatille annettiin kuulemisvelvoitteen laiminlyönnistä huomautus. Kesällä 2009 tehtyjen selvitysten mukaan päämiesten kuulemista on määräaikaisselvitysten yhteydessä lisätty nimenomaan tämän eduskunnan oikeusasiainmiehen antaman ratkaisun johdosta.

7.5 Hallituksen esitys eduskunnalle holhoustoimilain muuttamiseksi

7.5.1 Määräaikaisselvityksiä koskeva säännösmuutosehdotus

Holhouslainsäädännön uudistamista koskevassa hallituksen esityksessä (HE 203/2010) todetaan, että määräaikaisselvitykset eivät ole ainoa tapa valvoa sitä, että kukaan ei ole edunvalvonnassa tarpeettomasti. Holhousviranomaisen on tarkkailtava tilannetta jatkuvasti ja ryhdyttävä tarvittaessa toimenpiteisiin edunvalvonnan poistamiseksi tai edunvalvojan tehtävän muuttamiseksi. Holhousviranomaisilla on ilman määräaikaisselvitystäkin melko hyvä kuva päämiehen tilanteesta ja edunvalvonnan jatkamisen tarpeellisuudesta. Erityisesti niissä tapauksissa, joissa edunvalvontamääräys on pysyvä, selvitysten tekeminen lisää tarpeettomasti holhousviranomaisten työmäärää. Määräaikaisselvitysten johdosta edunvalvontoja on purettu vain harvoin, vuosina 2007 - 2008 vain noin 0,5 - 0,6 prosentissa tapauksista. Hallituksen esitys kevennettyyn selvitysmenettelyyn siirtymisestä pohjautuu valtionhallinnon tuottavuusohjelman toimeenpanoon, jonka mukaan toimintaa on tehostettava. Vuoteen 2011 mennessä henkilötyövuosia tulisi vähentää 124. Kevennetyllä selvitysmenettelyllä selvityksiin käytettävää työmäärää voitaisiin vähentää 40 - 50 %. (HE 203/2010.)

Hallituksen esityksen (HE203/2010) mukaan selvitys tulisi tehdä lähtökohtaisesti kevein menettelytavoitin, holhousviranomaisen voimavaroja säästäen. Määräaikaisselvityksiä koskevaa sääntelyä ehdotettiin muutettavaksi siten, ettei selvitystä tule tehtäväksi

silloin, kun se ennalta tiedetään aiheettomaksi. Kevennetyn menettelyn lähtökohtana voidaan pitää asiakirja-aineistoa, esimerkiksi lääkärinlausuntoa tai holhoustilintarkastusasiakirjoja tai edunvalvojalta, päämieheltä tai omaisilta tulleita yhteydenottoja, joiden perusteella määräaikaisselvitys on aiheellista tehdä. Selvitystyö voidaan jättää tekemättä, mikäli voidaan todeta tai ennakoita, että edunvalvonnan tarve on pysyvä eikä päämiehen olosuhteissa tule tapahtumaan edunvalvonnan tarpeeseen vaikuttavia muutoksia. Tällaisia perusteita voivat olla esimerkiksi parantumaton, päämiehen toimintakelpoisuutta heikentävä sairaus tai psyykinen kehityshäiriö. (HE 203/2010.)

Hallituksen esityksessä (HE 203/2010) todetaan, että määräaikaisselvitysten yhteydessä on kuultava edunvalvojaa. Päämiestä on kuultava vain, mikäli päämies ymmärtää asian merkityksen ja on ilmennyt seikkoja, joiden vuoksi edunvalvojan määräystä voi olla tarpeellista muuttaa. Kuuleminen tulisi tehdä tarkoituksenmukaisimmalla tavalla, esimerkiksi kirjeitse, puhelimitse tai henkilökohtaisesti. Määräaikaisselvitysten yhteydessä tapahtuvan päämiehen kuulemisen rajoittaminen on hallituksen esityksen mukaan perusteltua ottaen huomioon käytettävissä olevat voimavarat ja määräaikaisselvitysten yhteydessä ilmenneiden aiheettomien edunvalvontojen vähäinen määrä. Valtaosassa tapauksista tarve edunvalvonnan muuttamisesta tulee holhousviranomaisen tietoon edunvalvojan, päämiehen tai päämiehen omaisten toimesta määräaikaisselvityksistä riippumatta. Hallituksen esityksessä todetaan, että vaikka eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa eoak 1691/04/06 todettiin, että päämiestä tulisi selvitysten yhteydessä kuulla, kuuleminen on hallituksen esityksen mukaan asiallisesti tarpeetonta, mikäli jo ennalta tiedetään, ettei kuuleminen vaikuta tilanteen arviointiin. (HE 203/2010.)

7.5.2 Holhoustilintarkastusta koskeva säännösmuutosehdotus

Hallituksen esityksen (HE 203/2010) mukaan holhousviranomaisilla on jatkossa mahdollisuus tarkastaa tilit yleispiirteisesti niissä tapauksissa, joissa omaisuuden määrän, laadun tai muiden seikkojen vuoksi voidaan olettaa, että päämiehen etu ei yleispiirteisen tarkastuksen vuoksi vaarannu. Tällainen yleispiirteinen tarkastelu tulisi mahdolliseksi, mikäli holhousviranomainen voisi luottaa siihen, että päämiehen omaisuutta on hoidettu hyvin ja mikäli päämiehelle mahdollisesti aiheutuvan vahingon riski on vähäinen. Vapautus tilivelvollisuudesta tai tilikauden pidennys voitaisiin

lisäksi myöntää, mikäli omaisuus on laadultaan sellaista, ettei se vaadi tilin tekemistä vuosittain (sijoitettu omaisuus). (HE 203/2010.)

7.6 Kevennettyyn selvitysmenettelyyn siirtymisen vaikutuksista

Kehitysvammaliito totesi oikeusministeriön työryhmän esitykseen antamassaan kannanotossa, että taloudelliset ja byrokraattiset syyt ovat riittämätön peruste keventää edunvalvontaa, ellei voida konkreettisesti osoittaa, että kevennyksestä on konkreettista hyötyä edunvalvonnan asiakkaalle. Muun muassa Helsingin ja Lapin maistraatin mielestä ehdotetuilla uudistuksilla ei saada aikaan kovin suuria säästöjä. Vaikka uudistuksilla arvioitiin saavutettavan resurssisäästöjä, huomautettiin myös, ettei pelkillä keventämismahdollisuuksilla vaikuteta voimavarojen tehokkaaseen kohdentamiseen. Suurin osa lausunnonantajista oli sitä mieltä, etteivät uudistukset merkitse oleellista heikennystä päämiesten oikeusturvaan, mutta esimerkiksi Kehitysvammaisten tukiliiton lausunnossa todettiin, että YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen määrittelemät tavoitteet itsemääräämisoikeuden ja tehokkaan osallistumisen kannalta tulisi ottaa uudistuksessa paremmin huomioon. (Oikeusministeriö 37/2010.)

8 KUNTOUTUS, HOITO JA ELÄMÄNLAATU

Edunvalvonnassa olevien ja ei-edunvalvonnassa olevien henkilöiden kuntouttamiseen liittyvät toimenpiteet perustuvat samoihin säännöksiin. Edunvalvonnassa olevien erilaisien päämiesryhmien välillä kuntoutustoimenpiteet ja elämänlaatutekijät vaihtelevat kuitenkin paljon. Seuraavissa kappaleissa esitetään joitakin yleisiä kuntoutukseen, hyvinvointiin ja elämänlaatuun liittyviä määritelmiä sekä hoitoon ja kuntoutukseen liittyviä yleisiä periaatteita ja säännöksiä. Lisäksi esitetään joidenkin yleisimpien päämiesryhmien kuntouttamiseen liittyviä säännöksiä ja tarkastellaan joitakin päämiesten kuntouttamiseen ja hoitoon liittyviä haasteita.

8.1 Kuntoutuksen ja elämänlaadun määritelmiä

Kuntoutuksesta käytetään suppeita tai laajoja määritelmiä sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Kansainvälisiä kuntoutuksen määritelmiä ovat julkaisseet esimerkiksi Maailman terveysjärjestö (WHO), Kansainvälinen työjärjestö (ILO), kansainvälinen kuntoutusjärjestö Rehabilitation International (RI) sekä Yhdistyneet kansakunnat (YK) (Järvikoski & Härkäpää 1995a, Haimi & Hurme 2007). Esimerkiksi Yhdistyneiden Kansakuntien päätösasiakirjan mukaan:

Kuntoutus on prosessi, jonka avulla vammaisia tai vajaakuntoisia henkilöitä autetaan itse säilyttämään ja ylläpitämään mahdollisimman hyvä fyysinen, aistimuksellinen, älyllinen, psyykinen tai sosiaalinen toiminnan taso, jolloin heillä on mahdollisuus elää mahdollisimman itsenäistä elämää. Kuntoutustoimenpiteiden avulla erilaiset toiminnot mahdollistetaan tai palautetaan tai korvataan jokin toiminnon menetys, puuttuminen tai rajoitus. (United Nations 1994, Karttunen, 2009.)

Sosiaali- ja terveysministeriön kuntoutusselonteon määritelmän mukaan kuntoutus on ihmisen ja ympäristön muutosprosessi, jonka tavoitteena on toimintakyvyn, itsenäisen selviytymisen, hyvinvoinnin ja työllisyyden edistäminen. Kuntoutuksen tavoitteena on auttaa kuntoutujaa hallitsemaan elämäntilanteensa. Kuntoutus on suunnitelmallista, monialaista ja usein myös pitkäjänteistä toimintaa, joka eroaa tavanomaisesta hoidosta ja huollosta monialaisuutensa ja menetelmiensä takia. Hoidon ja kuntoutuksen rajanveto ei ole selvä. Kuntoutuksen ydinkysymyksiä ovat kuntoutujan oma osallisuus kuntoutusprosessissa sekä ympäristöön vaikuttaminen. Kuntoutus on yhä useammin psykososiaa-

lisiä ja sosiaalisia ulottuvuuksia sisältävää kuntoutusta. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2002.)

Elämänlaadun määrittely on vaikeaa, koska elämänlaatu koostuu yksilöllisistä ja oma-kohtaisista kokemuksista, arvostuksista ja tottumuksista. Elämänlaatu voi käsittää terveyden, onnellisuuden, vapauden, tyytyväisyyden ja aineellisen hyvinvoinnin ja se sisältää sekä ulkoisia että sisäisiä tekijöitä. (Kylmä, Nikkonen, Kinnunen, Korhonen 2009, 81). Maailman terveysjärjestö WHO:n mukaan elämänlaadun keskeisinä ulottuvuuksina on pidetty aineellista hyvinvointia (esim. tulot, asumistaso, palveluiden saataavuus, ympäristö), lähisuhteita (esim. ihmissuhteet, sosiaalinen hyvinvointi, tuki, yhteisöllinen osallistuminen), terveyttä (fyysinen terveys, kunto, liikuntakyky, oireet, työkyky), emotionaalista hyvinvointia (tunteet, itsearvostus, hengellisyys, kognitiiviset toiminnot) ja tuottavuutta (tyytyväisyys omaan työkykyyn, kompetenssi, autonomia, mielekkäät roolit). (WHO, Vanhustyön keskusliitto.)

Terveydenhuollossa elämänlaadun ulottuvuuksina pidetään yleisesti fyysisistä, psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia. Terveysteen liittyvä elämänlaatu (HRQOL) on osa yleistä laajaa elämänlaatua, mutta käsitteenä se on laajempi kuin terveydentila, elämäntyytyväisyys tai fyysinen toimintakyky. Terveysteen liittyvästä elämänlaadusta puhuttaessa puhutaan alueesta, jossa terveys, sairaus ja hoito vaikuttavat yksilön toimintakykyyn ja yksilön kokemaan fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin. (Kylmä ym. 2009, 81.) Pitkäaikaiset sairaudet, kivut, uupuminen, univaikeudet, masennusoireet, seksielämän ongelmat, liikkumisvaikeudet, korkea ikä, matala koulutustaso ja runsas alkoholinkäyttö ovat yhteydessä huonoon elämänlaatuun sekä miehillä että naisilla. (Kylmä ym. 2009, 84 - 85.)

8.2 Hoitoa ja kuntoutusta koskevia säännöksiä ja periaatteita

8.2.1 Hyvä terveyden- ja sairaanhoito

Hyvän hoidon ja kuntoutuksen periaatteet perustuvat Suomen perustuslakiin (L731/1999). Suomen perustuslain mukaan kaikkia ihmisiä tulee kohdella tasavertaisesti, eikä mitään ihmisryhmää tai yksittäistä kansalaista saa asettaa eriarvoiseen asemaan toiseen ryhmään tai toiseen kansalaiseen verrattuna (L731/1999, 2:6.2 §). Jokaisella

kansalaisella on myös oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon (L731/1999, 2:19 §). Kaikkia potilaita koskeva laki on laki potilaan asemasta ja oikeuksista (L785/1992), jonka mukaan kaikilla Suomessa pysyvästi asuvilla henkilöillä on oikeus hänen terveydentilansa edellyttämään laadultaan hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon terveydenhuollon voimavarojen rajoissa. Potilaan hoito ja kohtelu on järjestettävä ihmisarvoa loukkaamatta, potilaan vakaumusta ja yksityisyyttä kunnioittaen, potilaan äidinkieli, hänen yksilölliset tarpeensa ja kulttuurinsa mahdollisuuksien mukaan huomioiden. (L785/1992).

8.2.2 Potilaan itsemääräämisoikeus

Lääketieteen, hoitotyön ja sosiaalityön eettisiin periaatteisiin kuuluu potilaiden ja asiakkaiden itsemääräämisoikeus, joka tarkoittaa sitä, että täysivaltaisella ihmisellä on valta päättää omista asioistaan. Lääkäri, hoitotyöntekijä ja sosiaalitoimen työntekijät toimivat neuvonantajina, jotka pyrkivät tietojensa, kokemuksensa ja parhaan kykynsä mukaan toimimaan yhteisymmärryksessä potilaan tai asiakkaan kanssa ja hänen hyväkseen. Itsemääräämisoikeus on terveydenhuollon ja sosiaalipalveluiden asiakkaiden perusoikeus, jota voidaan rajoittaa vain laissa tarkoin määrätyn perusteella. Itsemääräämisoikeutta voidaan rajoittaa muun muassa holhouslainsäädännön sekä mielenterveyslain määräysten perusteella. (Kivelä 2009, 234.)

8.2.3 Hoito- ja palvelusuunnitelmat

Mikäli päämies asuu hoitokodissa tai pitkäaikaisessa laitoshoidossa, laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista velvoittaa laatimaan palvelu-, hoito-, kuntoutus- tai muun vastaavan suunnitelman (L812/2000 2:7.1 §). Hoito- ja palvelusuunnitelma on kirjallinen kokonaiskuvaus sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaalle annettavista palveluista. Hoito- ja palvelusuunnitelmaan sisältyy esitietojen hankinta, hoidon ja palvelujen tarpeen määrittely, tavoitteet ja auttamiskeinojen valinta sekä toiminnan arviointi. Hoito- ja palvelusuunnitelman keskeisinä periaatteina tulee olla asiakaslähtöisyys, tavoitteellisuus, voimavarakeskeisyys, kokonaisvaltaisuus, moniammatillisuus, oikea-aikaisuus ja yhteistyö asiakkaan omaisten kanssa. Hoito- ja palvelusuunnitelmaan liittyy olennaisena osana sekä lyhyen että pitkän aikavälin arviointi. Hoito- ja palvelusuunnitelman sijasta voidaan käyttää käsitettä elämäntapasuunnitelma, tällöin hoidon

keskeisenä tavoitteena on potilaan tai asiakkaan oman näköisen elämän toteuttaminen. (Rautsiala 2004, 94.)

8.2.4 Vanhustyön eettiset ohjeet

Vanhustenhoitoa ohjaavat hyvää hoitoa ja kuntoutusta koskevat periaatteet ja säännökset sekä vanhustyön eettiset ohjeet ja vanhustyötä koskevat suositukset. Esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön julkaisussa ”Ikäihmisten palvelutyön laatusuositus”, todetaan että: ”Kaikille on turvattava oikeus arvokkaaseen vanhuuteen ja hyvään kohteluun asuin- ja hoitopaikasta ja hoidon ja palvelun tarpeesta riippumatta”. Ihmisarvoisen elämän turvaavia eettisiä periaatteita ovat muun muassa itsemääräämisoikeus, voimavaroalähtöisyys, oikeudenmukaisuus, osallisuus, yksilöllisyys ja turvallisuus. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2008.) Vanhustyön eettisiin ohjeisiin sisältyvien ympäristöä koskevien periaatteiden mukaan vanhan ihmisen ympäristö tulee luoda viihtyisäksi, virikkeelliseksi, kodinomaiseksi, terapeuttiseksi, turvalliseksi ja mahdollisimman vähän rajoitettavaksi. Asumisen ja elämän olisi oltava fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvallista (Kivelä, 2009, 242.)

8.2.5 Eräiden päämiesryhmien kuntoutumista ja hoitoa ohjaavia säännöksiä

Mielenterveyslain (L1116/1990) mukaan mielenterveystyö on yksilön psyykkisen hyvinvoinnin, toimintakyvyn ja persoonallisuuden kasvun edistämistä sekä mielisairauksien ja muiden mielenterveyden häiriöiden ehkäisemistä, parantamista ja lievittämistä. Mielenterveystyöllä tarkoitetaan lääketieteellisin perustein arvioitavan sairauden tai häiriön takia annettavia sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita. Mielenterveystyöhön kuuluu lisäksi väestön elinolosuhteiden kehittäminen siten, että elinolosuhteet ehkäisevät ennalta mielenterveyden häiriöiden syntyä, edistävät mielenterveystyötä ja tukevat mielenterveyspalvelujen järjestämistä. (L1116/1990, 1 §.)

Päihdehuoltolain (L41/1986) mukaan päihdehuollon tavoitteena on ehkäistä ja vähentää päihteiden ongelmakäyttöä ja siihen liittyviä sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja sekä edistää päihteiden ongelmakäyttäjän ja hänen läheistensä toimintakykyä ja turvallisuutta. Kunnan on huolehdittava siitä, että päihdehuolto järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. (L41/1986.)

Kehitysvammalain (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista L380/1987) tarkoituksena on edistää vammaisen henkilön edellytyksiä elää ja toimia muiden kanssa yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä sekä ehkäistä ja poistaa vammaisuuden aiheuttamia haittoja ja esteitä. Kunnan on huolehdittava siitä, että vammaisille tarkoitetut palvelut ja tukitoimet järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan kunnassa esiintyvän tarpeen edellyttämällä tavalla. Palveluja ja tukitoimia järjestettäessä on otettava huomioon asiakkaan yksilöllinen avun tarve. Vammaisen henkilön tarvitsemien palvelujen ja tukitoimien selvittämiseksi on ilman aiheetonta viivytystä laadittava palvelusuunnitelma siten kuin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 7 §:ssä säädetään. Palvelusuunnitelma on tarkistettava, jos vammaisen henkilön palveluntarpeessa tai olosuhteissa tapahtuu muutoksia sekä muutoinkin tarpeen mukaan. (L380/1987).

8.3 Kuntoutuksen tuottajat

Kuntoutuspalvelujen tuottajia ovat julkisella sektorilla esimerkiksi terveys- ja sosiaalikeskukset, sairaalat, sosiaalihuollon laitokset, oppilaitokset, hoitolaitokset, kansalais- ja vammaisjärjestöt sekä itsenäiset ammatinharjoittajat. Noin puolet Suomessa tuotettavista kuntoutuspalveluista tuotetaan julkisella ja puolet yksityisellä sektorilla. Suomessa suurimmat kuntoutuksen rahoittajat ovat kunnat ja kuntayhtymät, Kansaneläkelaitos, Valtiokonttori ja vakuutusyhtiöt. Vanhusväestön kuntoutustarpeesta vastaa pääasiassa Kansaneläkelaitos, sillä kuntien mahdollisuudet antaa ikääntyville heidän toimintakykyään ja haurastumista hidastavaa kuntoutusta ovat vähäiset. (Karttunen, 2009.)

8.4 Laki kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä

Laki kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä säädettiin vuonna 2003 (L497/2003). Lain tarkoituksena on auttaa kuntoutujaa saamaan tarvittavat kuntoutuspalvelut sekä edistää viranomaisten, yhteisöjen ja laitosten yhteistyötä sekä edistää kuntoutujan asemaa ja osallistumista hänen kuntoutustaan koskevan asian käsittelyssä. Asiakasyhteistyön toteuttamista varten alueella on oltava asiakasyhteistyöryhmä, jonka tehtävänä on kehittää virastojen ja yhteisöjen ja laitosten yhteistyömuotoja sekä edistää ja seurata asiak-

kaidensa kuntoutumisen toteutumista. (L497/2003.) Lain tavoitteena on, että kuntoutus järjestetään suunnitelmallisesti, asiakkaan omaa osallistumista korostaen. Tavoitteena on aikaansaada sellainen palvelukokonaisuus, jossa huomioidaan asiakkaiden edellytykset, elämäntilanne ja palvelun tarve. Sekä kuntoutujalla itsellään että myös viranomaisella tai yhteisöllä on mahdollisuus jättää kuntoutusasian käsittely asiakastyöryhmän ratkaistavaksi (HE 164/2002.)

Kuntoutuksen asiakasyhteistyölain vaikutuksia arvioineen työryhmän raportissa todetaan, että asiakasyhteistyön toimivuudessa on vielä kehittämistä. Muun muassa ryhmien toiminnasta tiedottamisesta, asiakkuuksien seurannasta ja työnjaoissa sekä kuntoutusyhteistyössä kokonaisuudessaan on vielä parantamista. Pääasiassa asiakasyhteistyöryhmissä oli selvityksen mukaan käsitelty työikäisten, keski-ikäisten tai sitä nuorempien kuntoutusasioita. (Sosiaali- ja terveysministeriö 47/2006.)

8.5 Kuntoutuksen ja elämänlaadun arviointi ja mittaaminen

Kuntoutuspalvelujen, koulutuksen ja työllistämistoimenpiteisiin liittyviä standardoituja mittaamenetelmiä on vähän. Kuntoutusta järjestävät ja rahoittavat tahot seuraavat yleensä toimintansa kustannuksia ja asiakasmääriä. Mittareina on käytetty lisäksi esimerkiksi kuntoutuksessa olleiden toimintakyvyn muutoksia tai sijoittumista työelämään. Kuntoutuksen tavoitteena on myös kuntoutettavan sekä hänen omaistensa elämänlaadun parantaminen. Elämänlaatua ei voida mitata rahassa, mutta tämä ei vähennä elämänlaadun parantamisen tärkeyttä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2002). On olemassa tieteellistä näyttöä siitä, että kuntoutuksen ulottaminen psyykkisten, sosiaalisten ja kognitiivisten toimintojen alueelle kannattaa. (Karttunen 2009.)

Elämänlaadun mittaaminen on vaikeaa, koska elämänlaatu koostuu subjektiivista, oma-kohtaisista kokemuksista. Terveysteen liittyvää elämänlaatua mittaavia mittareita ovat esimerkiksi professori Harri Sintosen kehittämä 15D-mittari, joka on standardoitu aikuisväestön terveyteen liittyvä elämänlaadun mittari (Kylmä ym. 2009). Eräs kansainvälinen elämänlaadun mittari on esimerkiksi Rand 36 – Item Health Survey –mittari, joka on Yhdysvalloissa kehitetty terveyteen liittyvän elämänlaadun mittari. (Aalto, Aro & Tuperi, 1990.) Hoitotieteellistä tutkimusta terveyteen liittyvästä elämänlaadusta ja sen mahdollisuuksista hoitamisen laadun parantamisessa tarvitaan lisää, vaikka tervey-

teen liittyvää elämänlaatua on tutkittu paljon eri tieteenaloilla kahden viime vuosikymmenen aikana niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin (Kylmä ym. 2009, 82 - 86).

8.6 Hoidon ja kuntoutuksen haasteita

8.6.1 Hoito- ja palvelusuunnitelmien haasteita

Tutkimus- ja kehittämishankkeiden perusteella on todettu, että hoito- ja palvelusuunnitelmien kirjaamiseen ja käyttöön liittyy haasteita ja kehittämiskohteita. Potilaista kerättävä tieto ei ohjaa riittävästi hoito- ja palvelusuunnitelman tavoitteen asettelua ja suunnitelmat eivät ole olleet riittävän realistisia, konkreettisia ja yksilöllisiä. Hoitosuunnitelmat painottuvat usein pelkästään fyysisiin tarpeisiin, psyykkisten ja sosiaalisten tarpeiden jäädessä huomiotta. Kerätyn tiedon analysointi on puutteellista eikä yleensä sisällä arviointia siitä, mihin suuntaan potilaan toimintakyky on muuttunut. Eri ammattiryhmien havaintoja ja näkemyksiä ei hyödynnetä tarpeeksi hoito- ja palvelusuunnitelmaa laadittaessa ja liian usein omahoitaja laatii potilaan hoito- ja palvelusuunnitelman yksin. Potilas itse ja hänen omaisensa olisi otettava enemmän hoito- ja palvelusuunnitelmaan laatimiseen mukaan tasavertaisina ja arvostettuina asiantuntijoina ja yhteistyökumppaneina. (Rautsiala 2004, 97 - 99.)

8.6.2 Vanhusväestön kuntoutumisen ja hoidon haasteet

Vanhusväestön määrän kasvaessa koko ajan tarvitaan lisää soveltavaa tutkimusta sosiaalisten ja terveydellisten ratkaisujen vaikutuksesta vanhuksen arkipäivän elämässä ja siinä selviytymisessä. Lisäksi tarvitaan myös panostusta vanhusväestön hyvään terveyteen ja sen ylläpitämiseen sekä laitospaikkojen, kodinhoitoavun, kotisairaanhoidon palvelujen ja omaishoidon tuen lisäämistä. Eräänä tulevaisuuden haasteena on myös monimuotoistuva vanhustyö sekä verkostoituminen, jossa ammattilaisten lisäksi toimijoina ovat vapaaehtoistyöntekijät ja omaiset. (Noppari & Koistinen 2005, 5 - 17.) Mikäli työnjako viedään liian pitkälle, voi syntyä tilanne, jossa asiakkaan asia ei kuulu kenellekään. (Noppari & Koistinen 2005, 14.) Modernissa yhteiskunnassa vastuunjaot voivat hämärtyä ja vastuunjako voi automatisoitua, jolloin luottamus organisaatioihin voi korvata henkilökohtaisen vastuunoton (Noppari & Koistinen 2005).

Iäkkäiden kokema tai kärsimä yksinäisyys tulisi havaita, sillä se on terveyden ja toimintakyvyn riskitekijä, joka hoitamattomana johtaa eristäytyneisyyteen ja lisääntyneeseen avun tarpeeseen ja voi johtaa vähitellen toimintakyvyn heikkenemiseen, avun tarpeen lisääntymiseen, laitoshoitoon ja jopa enneaikaiseen kuolemaan. Sosiaalinen eristäytyneisyys ja yksinäisyys ennakoivat myös dementoitumista. (Noppari & Koistinen 2005.) Ennaltaehkäisevän ja toimintakykyä ylläpitävän fysioterapian ja kuntoutuksen merkitys on tärkeä erityisesti kotona selviytymisen tukemisessa, koska laitoshoitoon joutumisen yksi yleisimmistä syistä on fyysisen toimintakyvyn romahtaminen ja liikkumiskyvyn menettäminen (Käyhty & Valvanne 2004). Dementiasairauksiin soveltuvien kuntoutusmenetelmien vaikuttavuutta tulisi tutkia lisää. Vaikka dementiasta kärsivien henkilöiden kuntoutusta on kehitetty merkittävästi viimeisen 10 vuoden aikana, dementiasairauksiin soveltuvia kuntoutusmenetelmiä ja kuntoutuksen vaikuttavuutta on kuitenkin tutkittu vähän, eikä suunnitelmallinen kuntoutus ole vielä vakiintunut osaksi dementiapotilaiden hoitoa ja osaksi kokonaisvaltaista hoito- ja palvelusuunnitelmaa. (Heimonen & Voutilainen 2004,20.)

8.6.3 Mielen terveystilaiden kuntoutumisen ja hoidon haasteet

Mielen terveystilaiden kuntoutujien voi olla vaikea saada tietoa yhteiskunnan tukimuodoista ja niiden saatavuudesta. Palveluohjausta tulisi olla tarjolla etenkin sellaisille mielen terveystilaiden kuntoutujille, jotka eivät jaksavat selvittää käytännön asioita ilman tukea tai eivät tiedä palveluiden olemassaolosta tai niiden käytettävyydestä. (Narumo 2006, 52.) Avohoitotyön joustavuudessa, yhteistyössä eri hoitotahojen ja potilaiden läheisten kanssa on vielä kehittämistä. Matalan kynnyksen hoitopaikkojen sekä kotiin tarjottavien apukeinojen määrää olisi lisättävä ja erityisesti vaikeahoitoisten potilaiden kohdalla psykiatrista kotisairaanhoidoa olisi kehitettävä. Liikuntarajoitteisten avohoidossa olevien, sekä hoitoonsa huonosti motivoituneiden potilaiden hoidon jatkuvuuteen olisi kiinnitettävä erityistä huomiota, etteivät he jäisi kokonaan hoidon ulkopuolelle. (Kylmä ym. 2009, 197.)

Iäkkäiden masennustilojen seulontoja tulisi tehdä enemmän, sillä iäkkäät, tunnistamattomasti masennustilaa sairastavat henkilöt iäkkäät käyttävät runsaasti terveydenhuollon palveluita ja heidän fyysisen kuntosensa rapistuminen lisää tukipalveluiden, kuten aterija kotipalveluiden, kotisairaanhoidon, palveluasumisen ja jopa pitkäkestoisen laitoshoidon tarvetta ja käyttöä (Kivelä 2009, 124). Vanhuspsykiatrian, vanhusten psykiatri-

sen hoitotyön ja vanhuspsykologian asiantuntijoiden määrää olisi lisättävä. Iäkkäiden ihmisten masennustilojen hoidossa on monia puutteita, ja hoitoon pääsyn mahdollisuudet sekä hoidon laatu vaihtelevat alueittain. Ryhmäterapioiden ja -toimintojen määrä on vähäinen, masennuslääkkeiden käyttö hoidossa on korostunutta ja lääkehoitojen vaikutusten seuranta on puutteellista. Kaikki masennustilaan sairastuneet iäkkäät eivät saa tarvitsemaansa hoitoa (Kivelä 2009, 250). Masentuneiden iäkkäiden hoidon kehittäminen on puutteellista osittain myös sen takia, että depressiosta kärsivät iäkkäät eivät näy yhteiskunnassa, eivätkä he jaksaa ja pysty vaatimaan hoitonsa kehittämistä ja hyvää hoitoa itselleen. (Kivelä 2009, 249 - 253).

8.6.4 Päihdeongelmaisten hoidon ja kuntoutumisen haasteet

Suomessa on 500 000 alkoholin suurkuluttajaa, mutta vain murto-osa heistä saa hoitoa (Tammi, Aalto & Koski-Jännes 2009, 90). Hoitoon ohjaamisen vähäisyyteen on syynä muun muassa se, että alkoholiongelma jää usein tunnistamatta tai siihen ei puututa. Päihteitä käyttävät pitivät esteenä hoitoon hakeutumiselle joko sitä, etteivät he kokeneet juomistaan ongelmalliseksi tai että he halusivat selvittää ongelman itse. (Tammi ym. 2009, 37.) Terveystieteiden henkilöstön olisi uskallettava ottaa alkoholin käyttö puheeksi ennaltaehkäisevästi ja alkoholin riskikuluttajat ja alkoholiriippuvaiset olisi saatava hoitoon (Tammi ym. 2009, 105 - 107.) Erityisesti nuorten päihteidenkäyttöön tulisi aktiivisesti puuttua (Tammi ym. 2009, 67). Päihdeongelmien hoito tapahtuu ensisijaisesti avohoidon keinoin, mutta asiakkaalla olisi oltava mahdollisuus katkaisuhoidon tai kuntouttavaan kokonaiskuntoutumista tukevaan laitoshoidon. (Paakeli-Kurronen, Halonen, Kylmä ja Korhonen 2009, 144.)

Päihdehuoltojärjestelmissä on suuria paikallisia vaihteluita. Kaikille ja kaikkialla ei ole pystytty takaamaan asianmukaista hoitoa tai valinnanmahdollisuuksia, jono hoitoon on saattanut olla pitkä ja hoitoon pääsulle saatetaan asettaa ehtoja. (Tammi ym. 2009, 210 - 211.) Oikeudenmukaisen kohtelun ja palveluoikeuksien toteutumisen esteenä voi myös olla käsitys, että päihdeongelmainen on itse vastuussa ongelmastaan ja sen parantamisesta (moralisointi) (Kananoja 2009, 35). Vaikeasti diagnosoitavien ongelmien käsitteilyä vaikeuttaa moniammatillinen palvelujärjestelmä, jossa sisältöjen, tekijöiden ja menetelmien kirjo on suuri (Kaipio & Ruisniemi 2009, 15). Päihdetyön kehittämiseksi tarvitaan lisää tutkimusta toipumiseen kuuluvista pitkistä, monivaiheisista prosesseista ja

elämäntilanteiden kokonaisuuksista, joihin liittyy myös monia muitakin tekijöitä kuin tietty hoitajakso tai -menetelmä (Kaipio & Ruisniemi 2009).

8.6.5 Kehitysvammaisten hoidon ja kuntoutumisen haasteet

Kehitysvammaisten ihmisten parasta eli heidän tyytyväisyyttään ja onnellisuuttaan joudutaan usein arvioimaan ulkopuolisten näkökulmasta. Subjektiiivisia tarpeita ei välttämättä tiedosteta eikä tiedetä, mitä vaatimuksia hän itse haluaisi asettaa elinympäristölleen, koska kehitysvammaisten kyvyt tavoittaa omat tunteensa ja pyrkimyksensä ja ilmaista tavoitteensa voivat olla rajalliset. Suurimpana vaarana on menettää yhteys vammaisten konkreettisiin jokapäiväisiin ongelmiin. Hyvinvointia arvioitaessa tukea voidaan saada niiltä vammaisilta henkilöiltä, jotka pystyvät ilmaisemaan itseään. Tavoitteet saavutetaan myös kehitysvammaisen ihmisen, hänen huoltajansa ja monien eri ammattihenkilöiden yhteistyön, palvelujen huolellisen suunnittelun ja yhteensovittamisen tuloksena. (Kaski ym. 2009, 362 - 368.)

9 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TUTKIMUSMENETELMÄ

9.1 Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen päätavoitteena oli yleisille edunvalvojille lähetetyn kyselyn avulla selvittää, millä tavalla holhoustoimilain 42 §:n mukainen hyvinvoinnista ja kuntoutumisesta huolehtiminen toteutuu nykyisin käytännön edunvalvontatyössä ja minkälaisia kehittämistarpeita ja haasteita hyvinvointia ja kuntoutumista edistävissä menettelytavoissa edunvalvojien mielestä on olemassa. Tavoitteena oli myös kartoittaa edunvalvojien mielipiteitä siitä, voitaisiinko edunvalvontaprosessia kehittää niin, että kuntoutukseen ja elämänlaatuun liittyvien tekijöiden huomioiminen otettaisi tärkeäksi edunvalvontaan liittyväksi tehtäväksi taloudellisten asioiden rinnalle.

Taustatietoina kerättyjen perustietojen tavoitteena oli muodostaa kokonaiskuva edunvalvojien päämiesten määrästä ja taustoista. Kuntoutusta koskevan osion kysymysten tavoitteena oli muun muassa selvittää, tehdäänkö päämiehelle kuntoutussuunnitelma heti edunvalvonnan alettua, minkälaisen kuntoutuksen piiriin päämiehet yleensä kuuluvat ja kuka huolehtii kuntoutustoimenpiteiden vireille laittamisesta. Tavoitteena oli myös selvittää, voiko päämies jäädä kokonaan vaille kuntoutusta. Tutkimuksen tavoitteena oli myös selvittää, osaavatko päämiehet itse käyttää varojaan oman kuntoutumisensa edistämiseen ja hyvinvointinsa parantamiseen.

Elämänlaatua koskevan osion kysymysten tavoitteena oli muun muassa tutkia, tehdäänkö päämiehille elämänlaadun kartoituksia, minkälaisia toimenpiteitä elämänlaadun parantamiseksi tehdään ja ketkä osallistuvat elämänlaatua parantavien toimenpiteiden toteuttamiseen. Tavoitteena oli myös tutkia, minkälaisista tekijöistä päämiesten elämänlaatu yleisten edunvalvojien mielestä koostuu. Tutkimuksen tavoitteena oli myös selvittää, osallistuvatko omaiset päämiehen hyvinvoinnin ja elämänlaadun edistämiseen ja voitaisiinko omaisten osallistumismahdollisuuksia lisätä.

Määräaikaisselvityksiä koskevan osion kysymysten tavoitteena oli selvittää, osallistuvatko yleiset edunvalvojat määräaikaisselvitysten tekemiseen ja minkälaisena he kokevat oman roolinsa määräaikaisselvitystyön tekemisessä. Tavoitteena oli myös selvittää, kuinka usein yleiset edunvalvojat tapaavat päämiehiään ja miten henkilökohtainen kuuleminen toteutetaan määräaikaisselvitysten yhteydessä. Tutkimuksen

tavoitteena oli lisäksi selvittää yleisten edunvalvojien mielipiteitä tutkimuslomakkeessa esitetyistä elämänlaadun ja kuntoutumisen kartoitukseen ja seurantaan liittyvistä väittämistä (kehittämisehdotuksista) ja niiden toimivuudesta käytännön edunvalvontatyössä.

9.2 Tutkimusmenetelmä ja vastausten käsittely

Tutkimus toteutettiin kirjallisena kyselynä. Tutkimuslomake lähetettiin postitse 80 yleiselle edunvalvojalle siten, että kunkin edunvalvontapiirin (kuusi) keskustuimistoon (40) lähetettiin kaksi kyselylomaketta palautuskuorineen lokakuussa 2010. Yleiset edunvalvojat valittiin tutkimuksen piiriin, koska yksityisten edunvalvojien osoitetietoja olisi ollut hankala saada. Yleiset edunvalvojat valittiin tutkimuksen kohteeksi myös siksi, että yleisten edunvalvojien on, yksityisiin edunvalvojiin verrattuna, haasteellisempaa osallistua päämiestensä hyvinvointiin liittyvien toimenpiteiden selonottoon, vireillepanoon ja valvontaan. Yleisten edunvalvojien ajalliset resurssit hyvinvointiin liittyvien toimien tekemiseksi ovat lähtökohtaisesti vähäisemmät kuin yksityisten edunvalvojien resurssit. Yleisillä edunvalvojilla on kymmeniä, jopa satoja päämiehiä, yksityisillä edunvalvojilla päämiehiä on yleensä vain yksi, joten yksityisten edunvalvojien on ainakin periaatteellisella tasolla yksinkertaisempaa huolehtia päämiestensä yleisestä hyvinvoinnista ja täyttää holhoustoimilain asettama huolenpitovelvoite.

Tutkimuslomake (liite 1) jakaantui viiteen eri osa-alueeseen: taustatiedot, kuntoutus, elämänlaatu, määräaikaisselvitykset ja väittämät. Tutkimuslomake sisälsi sekä avoimia että monivalintakysymyksiä. Kysymyksiä esitettiin yhteensä 25 ja lisäksi pyydettiin ottamaan kantaa tutkimuslomakkeen lopussa oleviin väittämiin. Tutkimusstrategiaa voidaan pitää survey-tutkimuksena, koska tietoa kerättiin standardoidussa muodossa tietyltä ihmisjoukolta ja aineiston avulla oli tavoitteena vertailla, kuvailla ja selittää ilmiöitä (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 130). Tutkimusta voidaan pitää kvalitatiivisena tutkimuksena, koska tutkimuksen pääasiallinen tarkoitus oli selvittää käytännön toimia ja menetelmiä. (Hirsjärvi ym. 157). Kvalitatiivisen tutkimuksen luonteen mukaisesti aineisto koottiin luonnollisista, todellisista tilanteista. Tiedon keruun tavoitteena ei ollut pelkkä hypoteesin testaaminen, vaan aineiston monitahoinen ja yksityiskohtainen tarkastelu, jossa tutkittavien ”ääni” pääsi esille. Kohdejoukko valittiin tarkoituksenmukaisesti, ei satunnaisotoksen menetelmää käyttäen (Hirsjärvi ym. 1997, 160.)

Aloitin tulosten käsittelyn numeroimalla kaikki vastauslomakkeet. Tämän jälkeen kirjoitin kaikki vastaukset sähköiseen tiedostoon kysymyksittäin ja edunvalvojittain. Tämän jälkeen lajittelin ja luokittelin aineiston siten, että pystyin muodostamaan vastauksista taulukoita ja kuvioita sekä tuloksia avaavaa tekstiä. Tyypittelin vastauksia esimerkiksi esille nousseiden yhteneväisyyksien mukaan, jonka jälkeen siirsin tulokset tiivistettynä vastauksia kuvaaviksi taulukoiksi ja tekstiksi (esimerkiksi kysymyksiin tai väittämiin positiivisesti tai negatiivisesti suhtautuneiden mielipiteiden jaottelu.) Suuri osa avointen kysymysten vastauksista siirrettiin tutkimustuloksiin suorina lainauksina. Näin yleisten edunvalvojen mielipiteet pääsivät parhaiten esille.

Vastaukset käsittelin nimettöminä siten, että yhdenkään vastaajan henkilöllisyys ei paljastu missään tutkimuksen vaiheessa. Oikeusaputoimistojen nimiä ei tutkimustuloksissa esitellä. Yleisten edunvalvojen kommentteja lainattaessa, edunvalvojista käytetään tunnuksia (ev1 - ev23). Tutkimustulokset esitetään sellaisinaan kuin ne on saatu, kyselyjen vastaukset ovat olleet tarkastajien käytettävissä opinnäytetyöprosessin ajan. Opinnäytetyön valmistuttua tutkimustuloksia ei käytetä muihin tarkoituksiin.

10 KYSELYTUTKIMUKSEN TULOKSET

Kyselytutkimukseen saatiin yhteensä 23 vastausta. Vastauksia saatiin kaikista Suomen oikeusapupiireistä, eniten vastauksia saatiin Turun edunvalvontapiirin (jäljempänä oikeusapupiirin) alueelta. Kyselytutkimuksen tulokset esitetään seuraavissa kappaleissa taulukkoina, kuvioina sekä suorina lainauksina. Yhteenvedo tutkimuksen tuloksista esitetään kappaleessa 11.

10.1 Taustatiedot

10.1.1 Vastaajien oikeusapupiiri, edunvalvontakokemus, päämiesten määrä sekä päämiesten edunvalvonnan syyt

Taulukko 1. Vastaajien oikeusapupiiri.

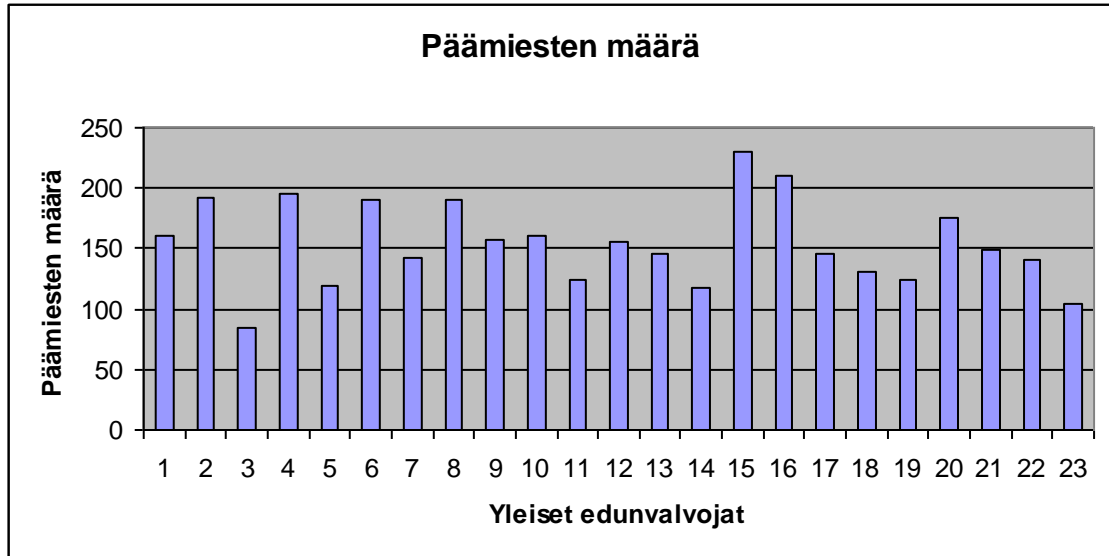
Vastaajan oikeusapupiiri	Vastaajien määrä
Turun oikeusapupiiri	7
Vaasan oikeusapupiiri	5
Itä-Suomen oikeusapupiiri	4
Helsingin oikeusapupiiri	2
Kouvolan oikeusapupiiri	3
Rovaniemen oikeusapupiiri	2
Yhteensä	23

Taulukko 2. Vastaajien edunvalvontakokemus.

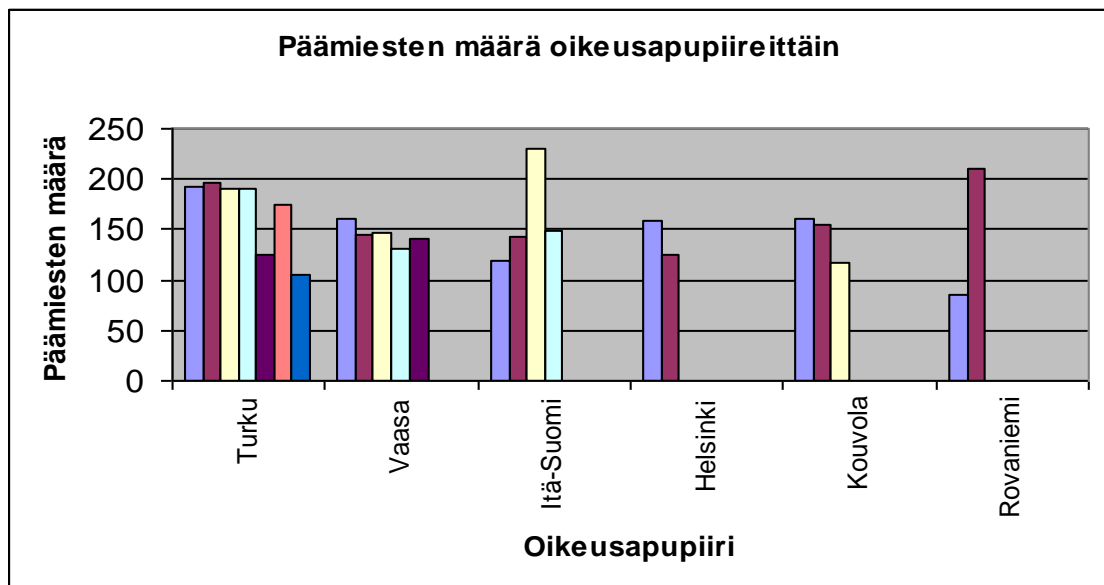
Vastaajien edunvalvontakokemus	Edunvalvojien määrä
1 - 5 vuotta	7
6 - 10 vuotta	11
11 - 15 vuotta	4
16 - 20 vuotta	0
21 - 25 vuotta	1

Kaikilla vastaajilla on työvuosiensa perusteella keskimäärin pitkä edunvalvontatehtäviin liittyvä työkokemus. Yksitoista vastaajaa on työskennellyt edunvalvojana 6 - 10 vuotta, seitsemän vastaajaa on työskennellyt edunvalvojana 1 - 5 vuotta ja neljä vastaajaa on työskennellyt edunvalvojana 11 - 15 vuotta. Yksi vastaaja on työskennellyt edunvalvojana 21- 25 vuotta.

Päämiesten määrä vaihtelee paljon. Yhdellä edunvalvojalla oli 85 päämiestä ja yhdellä edunvalvojalla päämiehiä oli 230. Suurimmalla osalla päämiehiä oli yli 150. Turun oikeusapupiirin alueella edunvalvojalla päämiehiä oli keskimäärin 167,5, Vaasan oikeusapupiirin alueella keskimäärin 144, Itä-Suomen oikeusapupiirin alueella keskimäärin 158,7, Helsingin oikeusapupiirin alueella keskimäärin 141,5, Kouvolan oikeusapupiirin alueella keskimäärin 144,3 ja Rovaniemen oikeusapupiirin alueella keskimäärin 147,5 päämiestä.

Kuvio 3. Päämiesten määrä.

Kuvio 4. Päämiesten määrä/yleinen edunvalvoja oikeusapupiireittäin.

Taulukko 3. Päämiesten edunvalvonnan syyt.

Vastaajien päämiesten edunvalvonnan syyt %.

Edunvalvojen vastaukset	Alaikäisten omaisuuden hoito	Kehitysvamma	Mielenterveysongelma	Päihdeongelma	Muistihäiriö	Vanhuus	Muut syyt
ev 1	4	15	25	6	25	20	5
ev 2	0	0	0	0	0	0	0
ev 3	3	20	18	12	35	12	0
ev 4	10	10	10	20	30	20	0
ev 5	7	5	22	27	0	36	3
ev 6	8	8	30	20	10	20	4
ev 7	1	18	27	5	18	31	0
ev 8	3	18	21	13	35	0	9
ev 9	15	15	25	5	10	25	5
ev 10	1	10	50	30	4	5	0
ev 11	17	19	42	0	19	0	3
ev 12	1	10	40	1	20	20	8
ev 13	2	5	15	3	0	73	2
ev 14	8	26	13	5	22	26	0
ev 15	1	20	35	13	7	20	5
ev 16	3	15	63	8	10	0	1
ev 17	8	23	24	10	11	14	10
ev 18	0	20	30	5	10	30	5
ev 19	5	10	25	10	20	30	0
ev 20	1	20	20	15	20	20	4
ev 21	5	20	30	4	10	30	1
ev 22	5	20	25	5	5	40	0
ev 23	10	15	20	5	10	40	0

Edunvalvonnan syyt vaihtelevat. Kyselyyn vastanneiden yleisten edunvalvojen päämiesten edunvalvonnan syynä oli alaikäisen omaisuuden hoito melko harvoin, alaikäisten keskimääräinen osuus oli 5,36 %. Päihdeongelmaisten osuus oli 10,09 %, muistihäiriöisten osuus 15,04 % ja kehitysvammaisten osuus 15,54 %. Vanhusväestön osuus oli 23,27 % ja mielenterveysongelmaisten osuus oli 27,72 %. Muita edunvalvonnan syytä oli 2,95 %. Muina syinä mainittiin sijaisedunvalvonnat, perinnönjako, omaisuuden

hoito, velkaongelmien hoito sekä liikunta- ja puhevaikeudet. Yksi edunvalvoja ei ilmoittanut päämiestensä edunvalvonnan syitä.

10.1.2 Henkilökohtainen tapaaminen

Taulukko 4. Edunvalvontatehtävän alussa tavattavien päämiesten määrä.

Edunvalvojien lukumäärä	Päämiesten määrä (%)
4	100
7	90 - 99
4	80
1	70
3	50
1	40
2	5

Neljä yleistä edunvalvojaa ilmoitti tapaavansa kaikki päämiehensä heti edunvalvonnan alussa ja yksitoista edunvalvojaa tapaa 80 - 99 % päämiehistään edunvalvonnan alussa. Tapaamisten riittävyyttä koskevissa perusteluissa hieman yli puolet yleisistä edunvalvo- jista (13) vastasi, että edunvalvonnan alussa enempään tapaamiseen ei ole tarvetta pää- miehen terveydentilan vuoksi.

Ev22: He eivät kykene ymmärtämään asian merkitystä ja siitä olisi vain haittaa. Ev20: Dementoituneilta tai vaikeasti kehitysvammaisilta päämie- hiltä ei saa tehtävän hoitoon liittyviä tietoja. Ev9: Jos päämies on niin huonossa kunnossa, että hänen kanssaan ei voi keskustella. Jos käynti ai- heuttaisi päämiehelle enemmän huolta ja haittaa, kuin hyötyä. Ev7: Pää- miehen sairaus voi estää, voi olla mielisairaalassa, jolloin hoitohenkilöstö on kieltänyt tulemasta.

Kaksi yleistä edunvalvojaa perusteli tapaamisten vähyyttä maantieteellisesti pitkällä välimatkoilla. Kahdessa vastauksessa todettiin, että uusia päämiehiä on tullut kerralla niin paljon, että kaikkia ei ole heti alussa ollut mahdollisuus tavata. Kolmessa vastauk- sessa mainittiin tapaamatta jättämisen syyksi ajan puute. Vastaajista seitsemän totesi, ettei tapaamiseen ole välttämättä tarvetta, koska asiat tulevat hoidettua muutenkin.

Ev1: 1.1.2009 tuli kerralla yli 60 uutta päämiestä. Heitä kaikkia ei ole ollut mahdollisuus tavata. Uudet myöhemmin alkaneiden edunvalvontojen päämiehet pyrin tapaamaan ainakin kerran. Ev19: Uudet alkavat tapaan. Kun tulin virkaan, sain toistasataa ”vanhaa” päämiestä. Näitä en ole ennät-

tänyt kaikkia vielä tavata. Ev14: Asiat saa muulla tavoin hoidettua. Joku lähiomainen tai laitoksen hoitaja hoitaa asioita ja tuo asiapapereita edunvalvojalle.

Taulukko 5. Kalenterivuoden aikana tavattavien päämiesten määrä (%).

Edunvalvoja	kerran kuukaudessa	joka toinen kuukausi	kerran puolessa vuodessa	kerran vuodessa	harvemmin kuin kerran vuodessa
ev 1	10	20	10	0	60
ev 4	10	20	20	20	30
ev 5	10	20	20	30	20
ev 6	1	3	6	30	60
ev 8	0	0	0	100	0
ev 9	10	10	20	30	20
ev 10	10	5	5	5	75
ev 11	1	1	2	4	92
ev 12	15	15	10	15	45
ev 13	20	0	0	20	60
ev 14	4	3	1	1	80
ev 15	20	10	10	10	50
ev 16	100	0	0	0	0
ev 17	0	7	0	25	68
ev 18	1	2	3	50	44
ev 19	15	5	5	5	70
ev 20	0	0	100	0	0
ev 21	20	20	30	30	20
ev 22	0	0	100	0	0
ev 23	30	10	10	20	30

Suurin osa edunvalvojista tapaa päämiehensä pääsääntöisesti harvemmin kuin kerran vuodessa. Vain yksi edunvalvoja tapaa kaikki päämiehensä ja yksi edunvalvoja 50 % päämiehistään kerran vuodessa. Kaksi edunvalvojaa tapaa kaikki päämiehensä kerran

puolella vuodessa. Yksi edunvalvoja ilmoitti tapaavansa kaikki päämiehensä kerran kuukaudessa, muut tapaavat kerran kuukaudessa yleensä 10 - 20 % päämiehistään. Kolme edunvalvojaa ei vastannut tähän kysymykseen.

10.1.3 Tapaamisten pääasiallinen tarkoitus

Suurin osa vastaajista (14/23) ilmoitti tapaamisen syyksi taloudellisiin tai lupa-asioihin liittyvän syyn. Tapaamisten syitä olivat taloudellisten asioiden hoito, perinnönjakoon tai muuhun oikeustoimeen liittyvät asiat, käyttövarojen vieminen, testamentin laatimiseen liittyvät asiat, lupa-asiat (päämiehen kuuleminen lupa-asiassa), omaisuuden myyminen tai ostaminen ja hankinnoista sopiminen. Tapaamisen syitä olivat myös hoitokokous, päämiehen tilanteen kartoitus sekä tarpeiden ja ongelmien selvittäminen. Osa päämiehistä pystyy käymään itse edunvalvojan luona, osan päämiehistään edunvalvoja tapaa menemällä itse päämiehen kotiin tai hoitolaitokseen.

10.1.4 Tapaamisten riittävyys

Neljätoista vastaajaa piti tapaamisten määrää riittävänä. Yhdeksän vastaajaa ilmoitti, että tapaamisten määrä ei ole riittävä. Kuusi vastaajaa totesi, että aika ei riitä enempään tapaamisiin. Yksi vastaaja totesi, että valtiollistamisen jälkeen lähipalveluita on vähennetty. Tapaamisten määrää koskevissa perusteluissa todettiin muun muassa:

Ev1: Joskus pitäisi olla mahdollisuus tavata useammin. Ev2: Tarpeen mukaan menen aina – siis taloudellisten asioiden vuoksi, en kyselemään yleistä vointia. Ev6: Päämiehen tapaaminen olisi tärkeää, koska siten päämiehen toiveet olisivat paremmin tiedossa, tapaamisella edunvalvojalle muodostuisi paremmin kuva päämiehen olosuhteista. Ev9: Edunvalvoja vastaa hoidosta viime kädessä, ellei sellainen ole järjestetty, edunvalvoja ei voi vastata päämiehen seuraelämästä ja tuesta. Ev11: Useimmat asiat sujuvat ilman henkilökohtaista tapaamista, monet asiat selvitetään puhelimesta. Kaikki päämiehet eivät ymmärrä edunvalvonnan tai heitä koskevan oikeustoimen merkitystä. Ev14: Asiat hoituvat lähiomaisen, puhelimen, sähköpostin tai tekstiviestien ja kirjeenvaihdon avulla, kunhan sosiaalisin asioihin on hoitajia. Ev15: Tarvetta ja toiveita olisi enemmän kuin aika antaa myöten. Ev18: Aikaa ei ole vierailuihin, pyrin kuitenkin ainakin kerran tapaamiseen, että saan kokonaiskäsityksen päämiehen tilanteesta. Ev21: Päämies tulisi tavata aina kun siihen on tarvetta. Ev5: Valtiollistamisen jälkeen lähipalveluita on vähennetty.

10.2 Päämiesten kuntoutus

10.2.1 Kuntoutussuunnitelmien laadinta, tarpeellisuus, seuranta ja kehittäminen

Taulukko 6. Edunvalvontatehtävän alussa laadittavat kuntoutussuunnitelmat (%).

Edunvalvoja	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
%	20	0	0	60	0	0	0	0	15	0	10	0	20	0	0	0	0	0	2	0	50	30	0

Edunvalvonnan alussa kuntoutussuunnitelma laaditaan vain harvoin. Perusteluissa todettiin muun muassa, että edunvalvonnan alku ei aiheuta kuntoutussuunnitelman tekoa, sillä ne laaditaan yleensä hoitolaitoksen, kotihoidon tai sosiaalitoimen puolesta.

Ev18: Palvelu ym. suunnitelmia tehdään tarpeeksi muissa yhteyksissä. Ev20: Monella kuntoutusta tarvitsevista päämiehistä on yleensä joku taho, joka huolehtii kuntoutukseen liittyvistä asioista. Ev16: Kaikki ovat jonkun sektorin piirissä, kehitysvammaiset, vanhuksset, alkoholistit - kotipalvelu ja sairaanhoito määrittää ja tekee suunnitelmat. Ev8: En tiedä - ei ole edunvalvonnan tehtävä, eikä kuulu taloudellisten asioiden hoitoon.

Kuntoutussuunnitelmien tekemistä piti tarpeellisena yksitoista edunvalvojaa, kahdeksan edunvalvojaa ei pitänyt sitä tarpeellisena ja yhden vastaajan mielestä suunnitelman tekeminen riippuu täysin tilanteesta. Kolme edunvalvojaa ei vastannut tähän kysymykseen. Eräässä vastauksessa todettiin, että suunnitelmien tekeminen ei kuulu edunvalvojien asioiden hoitoon Ev15: ”Edunvalvonnan alkaessa en pidä sitä tarpeellisena. Edunvalvonta on pääasiassa taloudellisten asioiden hoitamista varten. Edunvalvonnan alussa selvitän hoidon ja sen tarpeen. Terveysteen liittyviä tietoja emme maistraatista saa”. Ne jotka suhtautuivat suunnitelmien tekemiseen positiivisesti totesivat:

Ev5: Tämä kuuluisi hyvään edunvalvontatapaan. Ev1: Niillä kartoitetaan palvelujen tarve, toteuttamistahot ja -tavat. Samalla tulee hoidon ja huollon tarve kartoitetuksi ja hoidetuksi. Ev7: Saadaan selvitettyä kerralla päämiehen tilanne niin terveydellisesti kuin taloudellisestikin - otetaan huomioon esimerkiksi hoidon tarvitsemat muutokset yms. Ev9: Jokaisella on oikeus siihen, että juuri hänen tilanteensa ja hoito käydään läpi vähintään kerran vuodessa. Ev19: Kuntoutussuunnitelmilla tuetaan päämiehen hyvinvointia ja sitä että saa konkreettista apua ja hoitoa. Ev11: Useiden etuuksien myöntäminen edellyttää kuntoutussuunnitelman tekemistä. Ev21: Kuntoutussuunnitelmien tekeminen sitouttaa hoitoyksikön hoidolli-

siin kuvioihin ja se on pakollinen osalla kuntoutujista. Ev22: Kuntoutussuunnitelman mukaan on hyvä edetä.

Vastauksissa todettiin, että kuntoutussuunnitelman seuranta varten sovitaan tarkastusajankohta, pidetään säännöllinen palaveri tai hoitolaitos tai vastuuhoidtaja tai lääkäri huolehtii. Ev7 vastasi: ”Kuntoutuksen toimimattomuus tulee esille ajan kanssa ja tulee kyllä julki.” Ev9: ”Jos joku valittaa tai jostakin syystä tulee epäily, että kaikki ei ole kunnossa/kohdallaan, edunvalvoja menee käymään päämiehen luona.” Kymmenen edunvalvojaa ei vastannut tähän kysymykseen.

Taulukko 7. Kuntoutuksen tuottajat.

Kuntoutuksen merkittävyys	Annettujen vastausten määrä			
	Kansaneläkelaitoksen kuntoutus	Kehitysvammalain mukainen kuntoutus	Veteraanikuntoutus	Muu lääkinällinen kuntoutus
1. merkittävin kuntoutus	7	5	0	3
2. merkittävin kuntoutus	3	8	0	4
3. merkittävin kuntoutus	4	2	1	8
4. merkittävin kuntoutus	1	0	14	0

Vastaajia pyydettiin laittamaan päämiesten saama kuntoutus järjestykseen siten, että 1 on merkitsevin kuntoutusmuoto ja 4 on vähiten merkitsevä kuntoutusmuoto. Taulukosta voidaan todeta, että Kansaneläkelaitoksen antamaa kuntoutus oli tärkein kuntoutusmuoto seitsemän edunvalvojan päämiesten osalta. Toiseksi merkittävin kuntoutusmuoto oli kehitysvammaisten saama kuntoutus. Kolmanneksi tärkein kuntoutusmuoto oli lääkinällinen kuntoutus ja vähiten merkittävä kuntoutusmuoto oli veteraanikuntoutus. Viisitoista vastaajaa ilmoitti päämiestensä kuntoutuksen tuottajan.

10.2.2 Kuntoutuksen vireille laittaminen

Yksitoista yleistä edunvalvojaa ilmoitti, että mikäli päämies ei kuulu muun lääkinällisen kuntoutuksen piiriin, kuntoutuksen laittaa useimmiten vireille hoitolaitos tai terveystoimi. Kuntoutuksen voi laittaa vireille myös edunvalvoja, sosiaalityöntekijä, kunnan kotihoito tai vanhus- tai vammaispalvelu tai päämiesten kuntoutuksesta sovitaan lähipiirin kanssa. Ev8 vastasi: ”Kaikki päämiehet eivät ole kuntoutuksen tarpeessa, tai asiat ovat kunnossa jo ennen edunvalvontaa.”

10.2.3 Kuntoutustoimenpiteet

Konkreettisine kuntoutustoimenpiteinä mainittiin henkilökohtainen kuntoutus ja asumiseen liittyvät muutostyöt, kuljetuspalvelun järjestäminen, fysikaalinen hoito ja fysio- tai psykoterapia. Kuntouttavina toimenpiteinä mainittiin myös kuntouttava työtoiminta, itsenäisen elämän harjoittelu, kotona selviytyminen, hakemusten täyttäminen ja sosiaalisissa tilanteissa pärjääminen. Muutamissa vastauksissa todettiin, että edunvalvojalla ei ole tietoa kuntoutustoimenpiteistä. Vastauksissa todettiin lisäksi:

Ev9: Vaadin, että laaditaan hoitosuunnitelma ja seuraan, että kaikki siihen oikeutetut saavat hoitotukea, ja seuraan, että jokainen saa käyttövaroja. Mikäli kukaan ei valvo, päämies tippuu helposti koko verkoston läpi ja ”vanhat” eivät vaadi”. Ev2: Edunvalvojana en ole päättämässä kuntoutuksen tarpeesta - terveydellinen asia - mutta hoidan talouspuolen. Ev20: En osaa sanoa. Tiedot kuntoutuksesta eivät kuitenkaan välity edunvalvojalle niin tarkkaan. Ev6: En osaa sanoa, koska hoitolaitos hoitaa asian.

10.2.4 Päämiesten kuntoutuksen toteutuminen

Yksitoista edunvalvojaa vastasi, että kuntoutuksen suhteen parhaimmassa asemassa ovat kehitysvammalain nojalla kuntoutusta saavat päämiehet, muut vammaiset asetti parhaimpaan asemaan kaksi edunvalvojaa. Kehitysvammaisten asemaa parhaimpana pitänyt ev4 totesi: ”Kehitysvammaiset. Selvä diagnoosi, ei väliinpuotoajia”. Yhden vastaajan mielestä parhaimmassa asemassa ovat nuoret mielenterveyskuntoutujat, yhden vastaajan mielestä veteraanit. Eräässä vastauksessa todettiin, että parhaimmassa asemassa ovat erityisedunvalvottavat, ev5: ”Erityisedunvalvottavat. He osaavat myös itse ajaa asiaansa”.

Viisitoista edunvalvojaa totesi, että päämies voi jäädä ilman kuntoutusta, kaksi edunvalvojaa ilmoitti, että päämies ei voi jäädä ilman kuntoutusta. Neljä edunvalvojaa jätti vastaamatta tähän kysymykseen. Päämies voi jäädä ilman kuntoutusta esimerkiksi seuraavista syistä:

Ev1: Päämieheltä itseltään puuttuu sairauden tunne, vaikka hoitoa ja kuntoutusta tarvitsisi. Ev6: Yksin asuvat mielenterveysongelmaiset eivät itse osaa olla aktiivisia ja toisaalta saattavat olla haluttomia kuntoutukseen. Puutteellinen tieto kuntoutuksesta. Ev5: Yksin asuvien kunto heikkenee

kenenkään huomaamatta tai kuntoutuksen maksajan rahat loppuvat. Ev6: Yksin kotona asuvat mielenterveysongelmaiset eivät itse osaa olla aktiivisia tai voivat olla toisaalta haluttomia kuntoutukseen. Ev 19: Ei tiedosteta tarvetta tai ei tiedetä mahdollisuuksia. Ev21: Hoidon eteneminen voi myös olla vaikeaa tai se ei toteudu.

Kuntoutus voi jäädä toteutumatta, koska päämies ei kuulu mihinkään ryhmään:

Ev18: Jotka eivät selkeästi kuulu johonkin ryhmään, esim. heikkolahjaiset. Ev15: Kehitysvammaiset. Vanhukset, jotka eivät kuulu veteraanikuntoutujien joukkoon. Ev9: Sotaveteraani sekä päihdeongelmainen henkilö, joilla on rikollinen tausta. Heitä kohdellaan erittäin huonosti kaikkialla ”viranomaismoralisointi”. Mielenterveysongelmaisten tilanne on kohentumassa, mutta hitaasti.

Kuuden edunvalvojan mielestä kuntoutuksen suhteen huonoimmassa asemassa ovat päihdeongelmaiset, mutta myös mielenterveysongelmaiset ja/tai päihde- ja moniongelmaiset ja peliongelmaiset mainittiin lähes yhtä usein (5 vastausta). Muina päämiesryhminä mainittiin laitosasukkaat sekä romanit. Moniongelmaiset (päihdeongelmainen, jolla on myös mielenterveysongelmia) ovat edunvalvojien mukaan usein myös haluttomia sitoutumaan kuntoutukseensa.

10.2.5 Kuntoutukseen käytettävät käyttövarat

Yhden edunvalvojan päämiehistä 20 %, kahden edunvalvojan päämiehistä 5 % ja yhden edunvalvojan päämiehistä 1 - 2 % osaa käyttää itsenäisesti käyttövarojaan oman kuntoutuksensa järjestämiseen. Kaikkien muiden vastaajien mukaan päämiehet eivät käytä käyttövarojaan kuntoutuksensa järjestämiseen. Ev17: ”Kukaan ei käytä käyttövarojaan kuntoutukseensa, vaan laskut maksetaan edunvalvontatililtä, esimerkiksi fysikaalinen hoito”. Ev19: ”Varsinaisia holhoustoimilain mukaisia käyttövaroja ei ole tarkoitettu kuntoutukseen. Jos olisi, päämiehet eivät osaisi käyttää niitä tähän tarkoitukseen”. Mikäli päämies järjesti itse kuntoutusta, kuntoutus oli avokuntoutusta, jalkahoitoa, hammashuoltoa, hierontaa, fysioterapiaa, lääkärissä käyntiä tai virkistystoimintaa. Päämiehet voivat myös hakeutua mielenterveyttä edistäville kursseille ja koulutuksiin.

10.2.6 Kuntoutukseen liittyvien menettelytapojen kehittäminen

Kuntoutukseen liittyvien menettelytapojen kehittämistä piti tarpeellisena seitsemän edunvalvojaa. Perusteluissa todettiin muun muassa:

Ev1: Aina on syytä kehittää ja vastuunjakoja tarkentaa, ettei ole tilanteita, missä kukaan ei kanna vastuuta. Ev4: Selviä sääntöjä ja yhdenmukaisuutta. Ev6: Edunvalvojan pitäisi ehtiä selvittämään paremmin kuntoutusmahdollisuuksia, myös sosiaalipalvelun henkilöstö voisi olla aktiivisempi. Ev9: Joissakin kunnissa kuntoutusasioihin paneudutaan empatialla, mutta joissakin kunnissa vanhukset eivät saa tavata omaisiaankaan ja Kansaneläkelaitos on täysin sisänpäin lämmitteinen laitos - kokonaisuudistusta ja parempaa läänintasolla tapahtuvaa valvontaa. Ev19: Informaatiota mahdollisuuksista tulisi olla enemmän.

Kuntouttamisen kehittämisvastuun katsottiin olevan useissa vastauksissa hoitohenkilökunnan ja lääkärin tehtävä. Vastauksissa todettiin:

Ev8: Minä toimin vain maksajana asiakkaiden varoista. Kuntoutustarpeen arviointiin vaaditaan terveydenhoidon asiantuntemus. Ev16: En puutu kuntoutukseen, koska en ymmärrä lääketiedettä niin paljoa. Mielestäni kuntoutuksen hoito on kohdallaan ja se hoidetaan ammattilaisten taholta. Ev15: Edunvalvoja ei saa maistraatista edes lääkärinlausuntoa edunvalvonnan alkaessa, minkä vuoksi terveydellisestä tilanteesta ei ole mitään tietoa.

Neljässä vastauksessa menettelytapojen kehittämiseen ei ole nähty olevan tarvetta.

Ev17: Mielestäni yhteistyö eri tahojen kanssa sujuu hyvin. Omahoitajajärjestelmä monissa hoitolaitoksissa edesauttaa päämiehen yksilöllisten tarpeiden huomioimisessa. Ev18: Ei kuulu minun osaamisalueeseeni. Minä vain tarkistan, että joku hoitaa asioita myös tarpeellisten kuntoutusten osalta. Ev20: Ainakaan edunvalvojalle ei tule siirtää vastuuta, taloudellisten asioiden hoito työllistää jo nyt täysin.

10.3 Päämiesten elämänlaatu

10.3.1 Elämänlaadun kartoittaminen

Yhdeksän vastaajaa ilmoitti, että elämänlaadun kartoitus tehdään edunvalvontatehtävän alkaessa. Neljätöistä edunvalvojaa ilmoitti, että elämänlaadun kartoitusta ei tehdä edun-

valvonnan alkaessa. Kolme edunvalvojaa piti elämänlaatutermiä vieraana. Päämiehen elämänlaatua kartoitetaan muun muassa seuraavilla tavoilla:

Ev1: Edunvalvonnan aikana palvelusuunnitelmassa käydään myös näitä asioita läpi. Tarpeen mukaan asiaa käsitellään myös milloin tarvetta on ja asiat tulevat esille. Ev13: Neuvotellaan päämiehen omaisten ja/tai hoitajien kanssa. Ev14: Edunvalvoja tapaa päämiehen/lähiomaisen/tukihenkilön tai muun hoitajan, joka tuntee päämiehen pitemmältä aikaa. Käydään läpi päämiehen tarpeet ja hänen elämäänsä vaikuttavat muut virkistys- ja kuntoutusasiat ja mitä palveluita hän tarvitsee selviytyäkseen arjessa. Ev15: Kartoitetaan päämiehen tilanne selvittämällä esimerkiksi hoidon ja huolenpidon tarve, asumisolosuhteet, tarvittavat muutokset ja hankinnat. Ev17: Selvitetään, onko tarpeellinen hoito ja huolenpito järjestyksessä ja miten päämies voisi hyödyntää varallisuuttaan omaan hyvinvointiinsa.

Ev7: Jos elämänlaadun kartoituksella tarkoitetaan sitä, että käydään lävitse päämiehen tarpeet hoidon suhteen ja muutoin, että elämän laatu ei tavallaan huonone siitä, mieluummin paranee, kun edunvalvonta alkoi. Ev19: Terminä vieras. Alkuhaastattelussa kirjataan olosuhteet lähinnä taloudellisesta ja sosiaalietuuksia koskevasta näkökulmasta, mutta ei varsinaisesti kartoiteta elämänlaatua. Ev2: Se ei ole taloudellisten asioiden hoitoa.

Yksitoista edunvalvojaa osallistuu elämänlaadun kartoitukseen joko yhdessä hoitohenkilöstön, päämiehen, lähiomaisen, kotihoidon tai sosiaalitoimen kanssa. Yksitoista edunvalvojaa ei ilmoittanut, kuka elämänlaadun kartoituksen tekee. Ev9 vastasi: ”En tiedä kuka kartoituksen tekee”.

10.3.2 Elämänlaatuun vaikuttavia tekijöitä

Taulukko 8. Päämiesten elämänlaatuun vaikuttavat tekijät.

Kehitysvammaiset	Päideongelmaiset
Hyvä asuminen, mukavat asuinolot, riittävät palvelut ja huolenpito Sosiaalinen elämä ja virkistys Virikkeellinen toiminta Mielekästä toimintaa Leirit Itsenäinen elämä ja sosiaalinen elämä Päivätoiminta, mahdollisuus kodin ulkopuoliseen osallistumiseen Turvallinen ympäristö Työtoimintamahdollisuus Mukaan ottaminen, herättäminen Ihmisarvoinen kohtelu yksilölliset tarpeet huomioiden Oma asunto ja kaverit Harrastukset ja kuntoutus Mahdollisuus normaaliin elämään niin sanottujen terveitten kanssa Mahdollisuus käyttää omaisuuttaan itsensä hyödyksi Matkustelun mahdollistaminen Omien asioiden opettelu Taloudellinen toimeentulo	Asuminen, asianmukaiset asumisolosuhteet Tuen saanti ongelman ratkaisemiseksi Valvonta Rahojen riittävyys Sosiaalisia kontakteja Turvattu perushoito, omahoitaja Välittäminen, kaikesta huolimatta Hoitoon ohjaaminen Ihmisarvoinen kohtelu, yksilölliset tarpeet huomioiden Säännöllinen kuntoutus Harrastuksia Raiittutta tukevat olosuhteet Riittävä tekeminen päihteiden käytön sijaan AA-kuntoutustoiminta Ihmissuhteet
Mielenterveysongelmaiset	Vanhusväestö
Sopiva asumismuoto Riittävät palvelut ja tarvittava tuki Säännöllinen selviytymisen kartoitus Turvallinen ympäristö Itsekunnioituksen turvaaminen Realistinen kuntoutussuunnitelma Päivätoiminta Vertaistuki Pysyvä hoitosuhde Välittäminen, kaikesta huolimatta Hoitoon ohjaaminen Virkistystoiminta Säännöllinen elämänrytmi Riittävä aktivointi, kuntoutus Virikkeellinen toiminta Sosiaaliset kontaktit Säännöllisen lääkityksen varmistaminen Itsemääräämisoikeus Riittävästi varoja vaatteisiin, harrastuksiin ja liikkumiseen Vertaistuki Taloudellinen toimeentuki	Turvallinen asuminen ja palvelut Kotipalvelu tai hyvä laitoshoido Yksinäisyyden ehkäiseminen Kodinomaisen asuminen Hyvä perushoito Virikkeitä Itsenäisyys, niin kauan kuin mahdollista Päivätoiminta Ystävät Harrastukset Sosiaaliset kontaktit Omatoimisuuden ylläpitäminen Itsemääräämisoikeuden säilyttäminen Lääkäripalvelut Samanlaisen elämänlaadun vaaliminen kuin aktiivi-iässäkin Ulkoilupalvelua Vanhusten omilla ehdoilla tapahtuvaa toimintaa
Muistihäiriöiset	Alaikäiset
Riittävä, oikea asumispalvelu Turvallinen ympäristö Lääkinnällinen kuntoutus Ihmissuhteet Kodinomaisen asuminen Hyvä perushoito Tutut, asiaansa vihkiytyneet hoitajat Itsenäisyys, niin kauan kuin mahdollista Virkistystoiminta Kuntoutus	Hyvät suhteet vanhempiin Turvalliset verkostot Tukihenkilö Perusasiat kunnossa

Yleisiä edunvalvoja pyydettiin mainitsemaan vähintään kaksi tärkeintä elämänlaatuun vaikuttavaa tekijää kunkin päämiesryhmän osalta. Taulukkoon kerättiin edunvalvojien antamat vastaukset päämiesryhmien mukaisesti jaoteltuina. Taulukosta 8. nähdään, että yleisten edunvalvojien mielestä elämänlaatu koostuu jokaisen päämiesryhmän osalta

lähes samoista perusasioista: turvallinen asuminen, hyvä hoito ja kuntoutus, sosiaaliset kontaktit ja virikkeellinen toiminta.

10.3.3 Elämänlaatua parantavat toimenpiteet

Elämänlaatua parantavina toimenpiteinä mainittiin palvelujen, kotihoidon, tukipalveluiden ja kuljetuspalveluiden järjestäminen, erilaisiin ryhmiin osallistumisen mahdollistaminen, seurakunnan- ja ystävötoiminnan tapahtumiin osallistuminen, tarvittavien apuvälineiden (silmälasit, hammasproteesit) hankkiminen tai tarpeellisten hankintojen tekeminen (tv, polkupyörä, tietokone, musiikkisoitin). Elämänlaatua parantavina toimenpiteinä mainittiin myös palveluasumisen tai avustajan järjestäminen, päivätoiminta, viriketoiminta, turvajärjestelmät, kuntouttava työtoiminta, viihtyisämpi elinympäristö (vanhuksille). Lisäksi mainittiin kuntoutus ja kunnon ylläpitäminen, siivooja, harrastukset, matkat, leirit, konsertit, teatterit ja urheilutapahtumat.

Niissä vastauksissa, joissa ei kerrottu konkreettisia toimenpiteitä elämänlaatua parantaviksi toimenpiteiksi, todettiin muun muassa seuraavaa:

Ev6: Edunvalvoja antaa mahdollisuuksien mukaan taloudelliset resurssit elämänlaadun parantamiseen, konkreettiset toimenpiteet tehdään omaisten, hoitohenkilökunnan, kotipalvelun tai sosiaalitoimen toimesta. Ev7: Työtoimintamahdollisuuksia järjestetään kehitysvammaisuuden ohjaajan kanssa. Ev9: Edunvalvojan tehtävä on huolehtia siitä, että päämies saa tarpeeksi käyttövaroja.

10.3.4 Kuntoutussuunnitelma ja elämänlaadun kartoitus edunvalvontaprosessin osana

Viisi edunvalvojaa oli sitä mieltä, että kartoitus ja seuranta voitaisiin ottaa pakolliseksi osaksi edunvalvontaprosessia, ei-vastauksia oli 12. Lisäksi yksi edunvalvoja vastasi sekä kyllä että ei. Viisi edunvalvojaa jätti vastaamatta tähän kysymykseen. Kyllä-vastauksen antaneet edunvalvojat perustelivat kuntoutussuunnitelmien ja elämänlaadun kartoitusten tekemisen pakollisuutta seuraavilla tavoilla:

Ev1: Kun riittävät resurssit vaan on käytettävissä. Ev9: Tämä olisi upea instrumentti. Hoitavan tahon tulisi toimittaa tällainen kuntoutussuunnitel-

ma ja elämänlaadun kartoitus pyydettyä edunvalvojalle. Ev14: Asialla on vaikutusta koko yhteiskuntaan. Kartoitus pitää tehdä päämiehen tarpeista/tahdosta lähtöisin hoitohenkilökunnan/lähiomaisen kanssa. Edunvalvoja mahdollistaa sen, jos varat riittävät. Ev15: Elämänlaadun kartoitus ja parantaminen kuuluisi mielestäni jo nyt meidän tehtäviimme ainakin joiltain osin. Varsinainen seuranta taas vie aikaa. Mehän työskentelemme elämänlaadun parantamiseksi. Kuntoutussuunnitelman teko ei ole mielestäni edunvalvojalle kuuluva asia tai siinä tapauksessa pitäisi maistraatin luovuttaa lääkärinlausunnot edunvalvojalle.

Ei-vastauksen antaneet edunvalvojat totesivat muun muassa.

Ev3: Ei ole aikaa. Ev8: Se ei ole taloudellinen asia. Ev21: Työaika, millä se tehdään? Ei ole tarpeen kaikkien kohdalla, jotkut päämiehet eivät halua sitä. Ev22: Liikaa paperityötä asiasta, joka tehdään muutenkin. Ev10: Tällä henkilömäärällä mahdotonta huolehtia, koska taloudellisten asioiden hoitaminen vie työajan. Ev11: Holhoustoimilain mukainen edunvalvonta koskee ensisijaisesti taloudellisten asioiden hoitamista. Päämiesten kuntoutus yms. on jo nykyisellään huolehdittu muiden lakien nojalla. Ev17: Vaikka holhouslaki edellyttää edunvalvojaa huolehtimaan, että päämies saa riittävän hoidon ja huolenpidon, ei edunvalvoja pysty yksistään järjestämään hoitoa ilman yhteistyötä kotikunnan palvelujärjestelmän kanssa. Ev18: Edunvalvonnassa on mahdoton ottaa vastuuta hoitolaitosten tai sosiaalitoimen tehtävistä. Ev20: Ei ilman edunvalvontaakaan ihminen suunnittele elämäänsä niin tarkkaan.

Viidentoista vastaajan mielestä kuntoutussuunnitelman tekeminen kuuluu terveydenhoitohenkilöstölle (hoitajat, sairaanhoitajat, lääkäri). Viidessä vastauksessa todettiin, että tehtävä kuuluisi sosiaalityöntekijän sekä sosiaali- että terveystieteiden ammattilaisten tehtäviin. Kahdeksassa vastauksessa todettiin, että myös elämänlaadun kartoitus kuuluu hoitohenkilöstölle. Kahden vastaajan mielestä elämänlaadun kartoitus kuuluu pelkästään edunvalvojalle. Kolmessa vastauksessa todettiin, että se on yhteistyötä kaikkien päämiehen lähipiirissä toimivien kanssa. Yhdessä vastauksessa todettiin, että asia riippuu täysin asiakkaasta. Ev5 vastasi: ”Tätähän ei kartoita kukaan missään kenenkään osalta”.

10.3.5 Omaisten osallistuminen

Yhdeksän yleistä edunvalvojaa ilmoitti, että omaiset osallistuvat kuntoutussuunnitelmien tekoon. Omaiset osallistuvat kuntoutussuunnitelmien tekoon esimerkiksi olemalla mukana alkuselvittelyjen aikana tai yhteisten verkostopalaverien kautta, joihin osallistuu päämies, hoitohenkilökunta, edunvalvoja ja omaisia. Elämänlaadun kartoitukseen

omaiset osallistuvat kahdeksan yleisen edunvalvojan vastausten mukaan. Vastauksissa todettiin:

Ev14: Osalla osallistuu, osalla ei. Kuntoutuspalavereissa omaisia voi olla mukana. Elämänlaatuasiassa monesti omaiset ottavat yhteyttä edunvalvojan esimerkiksi hoidollisten asioiden parantamiseksi tai käyttövarojen lisäämiseksi. Ev15: Omaisilta tulee hyviä ehdotuksia siitä, miten päämiehen elämänlaatua voidaan parantaa (hankinnat, avuntarpeet). Ev21: Omaiset voivat myös valvoa sitä, saako päämies oikeat etuudet esimerkiksi hoidollisesti ja taloudellisesti. Ev11: Kehitysvammaisten omaiset osallistuvat, ei niinkään muistisairaiden ja mielenterveyskuntoutujien.

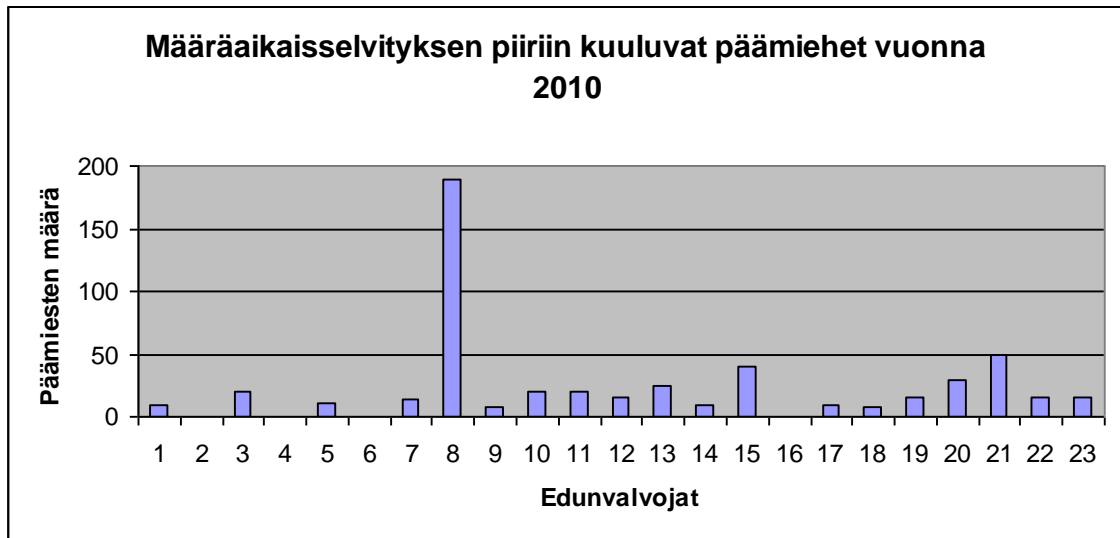
Yleisiltä edunvalvojilta kysyttiin, voitaisiinko omaisten osallistumismahdollisuuksia lisätä? Kyllä-vastauksia saatiin 11, ei-vastauksia saatiin 5. Perusteluissa todettiin että omaiset saavat esittää toivomuksia ja halutessaan voivat osallistua. Ne, jotka suhtautuivat omaisten osallistumismahdollisuuksien lisäämiseen kielteisemmin, vastasivat muun muassa:

Ev9: Emme hoida ja tue omaisia, hoidamme yksilötasolla. Ev18: Yleensä puuttuu halukkuutta. Omaiset puuttuisivat lähinnä talousasioihin, ja ne ei taas heille kuulu. Ev19: Omaisten kuulemista voi lisätä, mutta salassapitosäännökset usein estävät avoimen kommunikoinnin.

10.4 Määräaikaisselvitykset

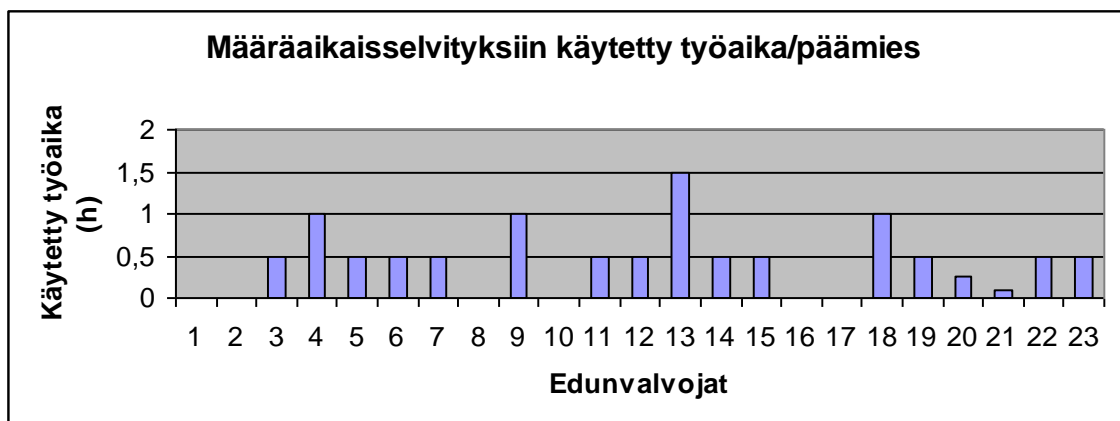
10.4.1 Määräaikaisselvityksiin osallistuminen ja selvityksiin käytetty työaika

Yhdeksätoista edunvalvojaa ilmoitti osallistuvansa määräaikaisselvitysten tekemiseen. Yhdessätoista vastauksessa todettiin, että määräaikaisselvitysten yhteydessä yleinen edunvalvoja täyttää lomakkeen, tekee selvityksen tai antaa lausunnon päämiehen tilanteesta. Yhdessä vastauksessa todettiin, että edunvalvoja osallistuu palaveriin, jossa selvitys tehdään. Yhdessä vastauksessa todettiin, että edunvalvoja on yhteydessä päämiehen hoitajaan. Muutamissa vastauksissa varsinainen osallistumistapa jäi epäselväksi. Kahdessa vastauksessa edunvalvoja ilmoitti tapaavansa päämiehensä itse, mikäli se on päämiehen olosuhteet huomioiden mahdollista. Määräaikaisselvitysten piiriin kuuluvia päämiehiä oli suurimmalla osalla alle 50 (kuvio 5.).

Kuvio 5. Määräaikaisselvitysten piiriin kuuluvien päämiesten määrä vuonna 2010.

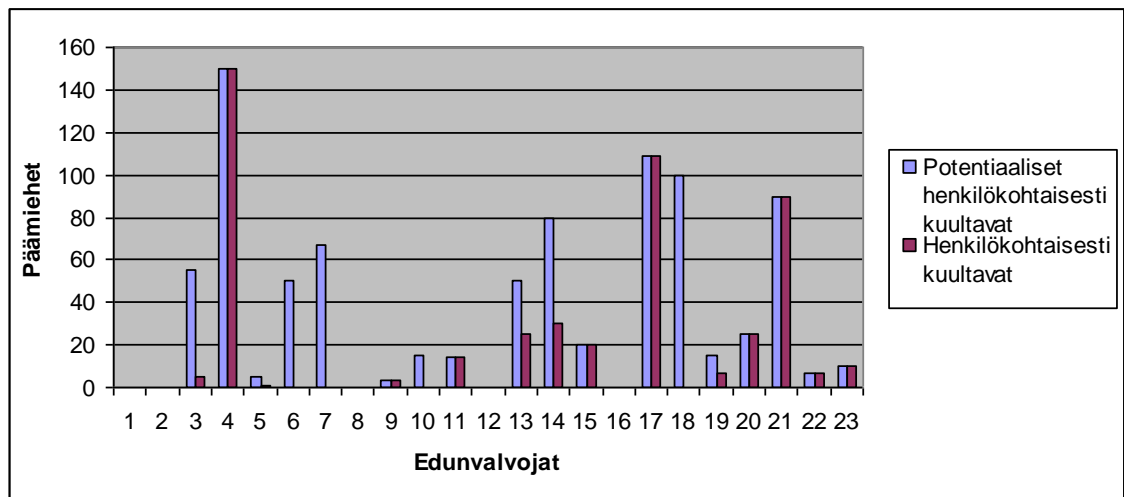
Yksitoista yleistä edunvalvojaa ilmoitti käyttävänsä määräaikaisselvitysten tekemiseen puoli tuntia/päämies. Neljä edunvalvojaa ilmoitti, että selvitysten tekemiseen menee alle puoli tuntia. Kolme edunvalvojaa ilmoitti käyttävänsä selvitysten tekemiseen tunnin ja yksi edunvalvoja puolitoista tuntia/päämies. Yksi edunvalvoja ilmoitti tekevänsä kaikkien päämiestensä selvitykset päivässä, selvitysten piiriin kuuluvien päämiesten lukumäärän ollessa 20.

Kuvio 6. Määräaikaisselvityksiin käytetty työaika.

10.4.2 Määräaikaisselvitysten yhteydessä tapahtuva kuuleminen

Yhdeksän yleisen edunvalvojan kaikkia määräaikaisselvityksen piiriin kuuluvia päämiehiä kuullaan henkilökohtaisesti. Neljässä vastauksessa henkilökohtaisesti kuultavien määrää ei ilmoitettu ja kolme vastaajaa ei tiennyt, kuinka monta päämiestä kuullaan henkilökohtaisesti. Seitsemässä vastauksessa kuultavien määrä jäi epäselväksi.

Kuvio 7. Määräaikaisselvitysten yhteydessä henkilökohtaisesti kuultavat päämiehet.

Kolmessatoista vastauksessa todettiin, että henkilökohtaisen kuulemisen toteuttaa maistraatti. Kahdessa tapauksessa kuulemisen toteuttaa edunvalvoja. Yhdessä vastauksessa todettiin, että kuulemisen suorittaa joko edunvalvoja tai maistraatti. Yhdessä vastauksessa todettiin, että kuulemisen suorittaa hoitohenkilökunta ja yhden vastauksen mukaan hoitopaikoissa olevien osalta kuulemisen toteuttavat omaiset. Yhdessä vastauksessa mainittiin, että myös lääkärit ja hoitajat osallistuvat kuulemiseen.

Henkilökohtainen kuuleminen voi tapahtua joko kirjeitse, henkilökohtaisesti, sähköpostitse tai henkilökohtaisella tapaamisella, päämiehen tilanteen mukaan. Henkilökohtainen kuuleminen toteutettiin puhelimitse tapahtuvana kuulemisena viiden edunvalvojan päämiesten osalta. Viiden vastauksen mukaan päämies tavataan henkilökohtaisesti.. Yhdessä vastauksessa todettiin, että päämies tulee maistraattiin. Kolmessa vastauksessa ei osattu sanoa, miten kuuleminen toteutetaan. Ev18 totesi: ”En tiedä, mitä maistraatin edustaja tekee”.

Henkilökohtainen kuuleminen voidaan toteuttaa teknisen laitteiston (kuva- ja ääniyhteys) avulla viidentoista vastaajan mielestä, viiden vastaajan mielestä se ei olisi mahdollista. Perusteluissa todettiin muun muassa:

Ev14: Asiat ovat sellaisia, että kuuleminen voidaan hoitaa näin. Etäisyydet voivat olla esteenä tai ainakin hankaloittavat tapaamista. Ev22: Ihan sama, kuin fyysinen paikallaolo. Ev19: Koska nytkin hoidetaan ilmeisesti puhelimitse, kuvayhteys täydentäisi tätä. Ev8: Meillä ei ainakaan ole sellaisia laitteita, eikä asiakkailakaan. Ev9: Ei teknillisesti mahdollista juuri nyt. Henkilökohtainen tapaaminen antaa enemmän.

10.4.3 Määräaikaisselvitysten tekemisen tarpeellisuus

Seitsemäntoista edunvalvojaa piti määräaikaisselvitysten tekemistä tarpeellisena, neljä edunvalvojaa ei pitänyt niitä tarpeellisena ja yhden edunvalvojan mukaan asia riippuu tilanteesta. Perusteluissa todettiin muun muassa, että:

Ev1: Hyvä, että tarkastus käydään läpi, vaikka edunvalvonnan purkua voi esittää milloin vaan, mikäli edellytykset ovat sellaiset. Ev7: Selvitysten tekeminen on tarpeellinen koska päämiehen kunto on voinut kohentua niin paljon, että vapautuminen voisi tulla kyseeseen. Ev17: On hyvä pysähtyä määräajoin miettimään edunvalvonnan tarpeellisuutta. Tosin edunvalvojalta on itsellä velvollisuus olla aktiivinen edunvalvonnan purkamiseksi, mikäli tarve päättyy. Ev21: Edunvalvonnan tarpeellisuus on aina tarkastamisen arvoinen asia, lausunnoilla on suuri merkitys. Ev19: Päämiesten oikeusturvan kannalta perusteltua oikeusvaltiossa. Sinänsä, jos edunvalvonta lopetetaan, se tulee ehkä muuta kautta esille. Ev5: Eivät johda koskaan edunvalvonnan lopettamiseen. Ev6: Edunvalvojana työskentelyni aikana selvityksiä on tullut vähän ja käytännössä niihin on mahdoton paneutua kovin syvällisesti. Ev14: Turhia niiden päämiesten osalta, joissa edunvalvonnan tarve on jatkuvaa eikä tilanne ole muuttunut. Ev15: Edunvalvontapäätöstä tehtäessä pitäisi olla mahdollisuus myös päättää määräaikaisselvitysten tarpeellisuudesta. Nuorten asiakkaiden kohdalla se on tarpeen, mutta esimerkiksi kehitysvammaisuus ja dementia eivät parane.

10.4.4 Yleisen edunvalvojan rooli määräaikaisselvitystyössä

Edunvalvojlta kysyttiin, minkälaisena he kokevat oman roolinsa määräaikaisselvitystyössä. Yksitoista edunvalvojaa pitää omaa rooliaan tärkeänä, kahdessa vastauksessa todettiin, että edunvalvojan rooli on pieni. Vastauksissa todettiin muun muassa:

Ev6: Olen pinnallisen rutiinityön tekijä. Ev13: Muut tekevät, minä olen mukana. Ev15: Ristiriitaisena. Saatan sokeasti uskoa, ettei päämies pärjää ilman edunvalvontaa, vaikka päämies saattaakin yllättää. Ev14: Mielestäni edunvalvojan rooli ei ole arvioida, onko päämies esimerkiksi edunvalvonnan tarpeessa. Ev5: Tärkeänä. Jos ehdotan edunvalvonnan lopettamista, edunvalvonta todennäköisesti lopetetaan. Ev8: Minua pitää kuulla. Ev10: Ratkaisevassa asemassa. Ev17: Tärkeä, koska tiedän kunkin päämiehen tilanteen. Ev9: Tärkeänä päämiehen näkökulmasta - muistutus siitä, että hänellä on joku joka pitää hänen puolensa. Antaa edunvalvonnalle kasvot tapaamisen myötä.

10.5 Hyvinvointia edistävien toimenpiteiden toteutumisen seuranta

Yleisiltä edunvalvojilta kysyttiin, voitaisiinko kuntoutussuunnitelmien ja elämänlaatua parantavien toimenpiteiden toteutumista seurata vuositilin yhteydessä. Kuusi edunvalvojaa oli sitä mieltä, että se olisi mahdollista, kahdentoista edunvalvojan mielestä seuranta ei voitaisi vuositilin yhteydessä tehdä. Määräaikaisselvitysten yhteyteen seuranta voitaisiin kytkeä viiden edunvalvojan mielestä, viidentoista edunvalvojan mielestä seuranta ei voida kytkeä määräaikaisselvityksiin. Perusteluissa todettiin, että:

Ev5: Tällainen kytkentä aiheuttaisi paljon lisätyötä ja esimerkiksi maistraatin työtä se lisäisi valtavasti. Ev16: Kukaan ei ole heitteillä, näihin asioihin paneudutaan tarpeen mukaan ja suurelle osalle tehdään palvelusuunnitelma. Ev20: Kyllä voitaisiin, mutta katson, että mennään vähän sivuun edunvalvojan tehtävän päätarkoituksesta, edunvalvojalta vaaditaan jo nyt tarpeeksi. Ev21: Asiasta ei pidä järjestää pakkopullaa, on vain yksinkertaisesti huolehdittava siitä, että kuntoutussuunnitelma tehdään. Ev11: Vuositiliin voitaisiin kirjata, millä tavalla päämiehen elämänlaatu on parantunut. Nelivuotisselvityksessä taas ei ole otettu kantaa sellaisiin asioihin, koska siinä selvitetään edunvalvonnan tarve, eikä se, mitä edunvalvonnalla on saatu aikaan. Ev14: Voitaisiin tarkastella onko päämiehen elämään muutenkin ”panostettu” kuin maksamalla vuokrat + muut pakolliset menot, ei juuri muuta, vaikka varoja olisi. Edunvalvoja ei saa olla esteenä henkilökohtaisten tarpeitten tyydyttämiselle, ne on mahdollistettava mahdollisuuksien mukaan. Ev22: Joka neljäs vuosi tehtävä seuranta on riittävän harva, ei tule lisätyötä.

Eräissä vastauksessa todettiin, että kuntoutussuunnitelman ja elämänlaatua parantavien toimenpiteiden toteutumista voidaan seurata sekä vuositilin että nelivuotisselvityksen yhteydessä. Ev9 vastasi: ”Yksi vuosi on sairastavalle ihmiselle pitkä aika. Yksi kuukausi on sairastavalle ihmiselle pitkä aika. Yksi päivä on vakavasti sairastavalle ihmiselle pitkä aika”.

10.6 Määräaikaisselvitysten kehittäminen

Yleisiä edunvalvoja pyydettiin kertomaan mielipiteensä määräaikaisselvitysten kehittämisestä. Koska vastaukset sisälsivät paljon vapaamuotoista ja edunvalvojen mielipiteitä hyvin kuvaavia kannanottoja, vastaukset esitetään tässä suorina lainauksina.

Ev5: Mielestäni ne voisi lopettaa. Edunvalvonta pitää lopettaa silloin kun se on käynyt tarpeettomaksi. Tarpeettomuus ei käytännössä koskaan ilmene juuri määräaikaisselvityslomaketta täytettäessä. Ev6: Selvityksiä on turha pyytää niistä päämiehistä, joiden edunvalvonnan tarve on ilmeinen (dementikot, kehitysvammaiset yms.). Ev7: Maistraatti voisi pyytää hoitavalta lääkäriltä suoraan lääkärinlausunnon edunvalvonnan jatkumisen tarpeellisuudesta. Ev8: Meidän tehtävämme on hoitaa nuo taloudelliset selvitykset. Asiantuntijat hoitakoot muilta osin tehtävänsä. Ev9: Henkilökohdainen tapaaminen olisi pakollinen. Maistraatti ei lähettäisi määräaikaisselvityksiä kesäisin, edunvalvojan loman aikana. Maistraatti varaisi edunvalvojalle tarpeeksi aikaa selvitysten laatimista varten. Itse anoin tänä vuonna kuukauden lisäaikaa. Ev11: Ensimmäiseksi tulisi selvittää millä perusteella edunvalvonta on alun perin määrätty. Jos esimerkiksi muistisairaus (etenevä) tai syvä kehitysvammaisuus, niin 4-vuotisselvitys tarpeeton. Näin jäisi enemmän resursseja selvittää kunkin päämiehen esim. mielenterveyskuntoutujat osalta, onko päämies itse kykenevä selviytymään tai onko asioita niin vähän, että ne järjestyvät muulla tavalla.

Ev14: Edunvalvonnan tarpeellisuuden jatkamista voidaan arvioida koko ajan siten, ettei kukaan ole tarpeettomasti edunvalvonnassa. On nyt jo yhtenä vaikuttavuusmittarina edunvalvontayksikön työssä. Ev15: Määräaikaisselvitykset tehtäisiin ainoastaan sellaisten päämiesten osalta, joiden tilanteessa voisi tulla muutosta siinä määrin, että edunvalvonta ei olisi enää tarpeen. Ev20: Pysyvästi omia asioitaan kykenemättömien osalta voisi harventaa tai lakkauttaa ja luottaa siihen, että edunvalvoja ryhtyy toimenpiteisiin jos vaikka joku omainen voisikin hoitaa päämiehen asiat yleisen edunvalvojan sijaan. Ev21: Jokaiselle kuntoutujalle yksinkertaisesti se tehdään ja sitä pyritään toteuttamaan siinä rajoissa kun se on päämiehen edun/oikeuden mukaista. Ev10: Nykyinen systeemi on hyvä.

10.7 Kannanotot väittämiin

Yleisiä edunvalvoja pyydettiin ottamaan kantaa yhdeksään väittämään (liite 2, 6): a) Päämiehen kuntoutustarpeet ja elämänlaatu voidaan kartoittaa aina edunvalvontatehtävän alkaessa riippumatta siitä, voidaanko päämiestä kuulla henkilökohtaisesti. b) Edunvalvonnan alussa vuosittaisesta kuntoutustarpeista ja elämänlaatua parantavista toimenpiteistä voitaisiin laatia kirjallinen suunnitelma kustannusarvioineen. c) Suunnitelman tekoon voisivat osallistua päämiehen ja edunvalvojan lisäksi myös sosiaali- ja terveydenhoitohenkilöstö sekä omaiset. d) Suunnitelman toteutumisesta tulisi antaa raportti

maistraatille vuositilin yhteydessä. e) Määräaikaisselvitysten yhteydessä voitaisiin selvittää myös päämiesten kuntoutussuunnitelman ja elämänlaatua parantavien toimenpiteiden toteutuminen ja toimenpiteiden riittävyys ja asianmukaisuus. f) Määräaikaisselvitysten yhteydessä päämiehiä kuultaisiin aina, kun se olosuhteet huomioon ottaen on mahdollista ja tarkoituksenmukaista.

Edunvalvojien mielestä väittämien toteuttaminen vie liikaa aikaa, tai menettely on tarpeeton. Erityisesti kuntoutussuunnitelmien tekemistä pidettiin usein pelkäämään sosiaali- ja terveystoimen asiana, useiden edunvalvojien mielestä edunvalvojan tehtävä on lähinnä taloudellisista asioista huolehtiminen. Myös päämiesten itsemääräämisoikeus eli oikeus kieltäytyä kuntoutustoimenpiteistä mainittiin muutamissa vastauksissa.

Väittämiin negatiivisimmin suhtautuneiden edunvalvojien mielipiteet:

Ev5: Resurssipula. Kuntoutussuunnitelman teko ei kuulu edunvalvojalle vaan sosiaaliviranomaiselle. Jos päämies kieltäytyy kuntoutussuunnitelmasta, on sitä turha tehdä. Turha haaskata resursseja, jos päämies ei ole sitoutunut. Omaisia ei pidä kuulla liikaa, heidän intressinsä voi liittyä mahdollisimman edullisiin palveluihin, siten heille itselleen jää enemmän perittävää. Maistraattien työmäärää ei voi lisätä, päinvastoin vuositilien tarkastuksissa ollaan siirtymässä "ylimalkaisempaan" suuntaan. Väittämien toteuttaminen vaatisi arvioilta nykyisen edunvalvontahenkilökuntamäärän tuplaamista. Realismia on kuitenkin valtiontuottavuusohjelman seuraaminen eli henkilökunnan määrä edunvalvonnassa vähenee. Ymmärtääkseni elämänlaatua ei kartoiteta missään? Termi on liian filosofinen edunvalvontaa ajatellen. Mitkä ovat elämänlaadun kansainväliset standardit? Väittämät eivät sovellu nykyiseen yhteiskuntaan, jossa palveluja karsitaan, ei lisätä. Resurssit pitäisi käyttää olemassa olevien palvelujen turvaamiseen, ei luoda menettelytapoja, joita ei voida kuitenkaan käytännössä toteuttaa.

Ev8: Tässä on nyt sekoitettu asioita. Edunvalvonta on vain taloudellisten asioiden hoitoa. Minun asiakkaileni ei ole päätöksissä määrätty mitään muuta. Maistraatit tarkastavat taloudellisten asioiden hoitoa - ei muuta. Edunvalvonta on oikeusministeriön alainen, kuntoutus ja elämänlaatu kuuluvat sosiaali- ja terveystoimelle. Näistä palveluista asiakas maksaa korvausta varojensa mukaan. Sosiaali- ja terveystoiminta valvoo ylimpänä sosiaali- ja terveysministeriö. Tässä on vähän samanlainen sotku ja tietämättömyys kuin lakimies toimisi lääkärinä. Ev10: Kuntoutustarpeiden ja elämänlaadun kartoitukset ensisijaisesti hoitohenkilökunnalle. Edunvalvojan pääasiallinen tehtävä on taloudellisten asioiden hoito. Maistraatti ei tarvitse tietoa em. asioiden toteuttamisesta. Nykyisillä resursseilla kyetään hoitamaan taloudelliset asiat, mitkä olennaisen tärkeitä edellä mainituille asioille. Ev13: Toimenpiteet on tehty tähänkin asti ohjeiden mukaan aina kun tarpeellista ja mahdollista. Ev14: Edunvalvojan aikaresurssi ei riitä, valtio tiukentamassa linjaa, rajaa tehtäviä, hoidetaan vain taloudellisia asioita.

Ev17: Valtavan työllistävä. Edunvalvoja ei kuitenkaan yksin pysty järjestämään tarvittavaa kuntoutusta, vaan siihen tarvitaan tiivistä yhteistyötä kotikuntien kanssa. Nykyjärjestelmällä päämiehen etu voidaan turvata ilman, että edunvalvonta erikseen tekee edellä mainittuja kartoituksia. Ev18: Jo nyt toimitaan tarpeen mukaan noin. On tietysti hyvä aika ajoin tarkistaa mainitut tarpeet, mutta kaikenlaista palaveria ei kannata järjestää erikseen vaan mahdollisimman monen tahon asiat olisi hyvä koota mahdollisimman pieneen määrään palavereita. En kannata erillisten palaverien järjestämistä. Työaika menee hukkaan. Ihmiset jää hoitamatta kun ollaan jatkuvasti palavereissa. Ev20: Edunvalvojan ei tule liikaa puuttua päämiehen asioihin ja päämiehen toivetta saada olla ilman suunnitelmia tulee kunnioittaa. Resurssipula estää tämäntyyppisten enemmän terveydenhuollolliseen puoleen kuuluvan suunnitelman. Suunnitelma olisi hyvä saada edunvalvojien tietoon, jotta voisi sitten osaltaan tukea tavoitteiden rahoitusta. Ev11: Edunvalvojalla ei ole viranomaisen statusta, joten hän ei voi kantaa vastuuta siitä, että suunnitelma toteutuu. Holhoustoimilain mukainen velvollisuus huolehtia hoidosta ja kuntoutuksesta tarkoittaa vain velvollisuutta ilmoittaa niistä tarpeista viranomaisille, jotka huolehtivat siitä, että tarpeelliset toimenpiteet käynnistetään.

Väittämiin positiivisimmin suhtautuneiden edunvalvojien mielipiteet:

Ev1: Kartoittaminen on mahdollista vaikka päämiestä ei henkilökohtaisesti voida kuulla. Kartoitetaan nykyinen tilanne ja selvitetään onko palvelu riittävä ja vaatiiko joitakin toimenpiteitä ja palveluja lisää. Ongelma edunvalvonnassa on, että alkutilanteeseen ei ole riittävästi aikaa. Muut tehtävät ja muiden päämiesten asiat vaativat myös aikaa. Edunvalvonnan alkaessa päämiehen tilanteen (varallisuus, velat, palvelut, asuminen alkuselvittely) on aikaa vievää ja ongelmana on, että kartoitus kestää usein liian kauan. Ev6: Päämiehen kuntoutustarpeet voidaan kartoittaa edunvalvonnan alussa, mutta käytännössä se on mahdotonta ajan puutteen vuoksi. Jos kirjallinen suunnitelma tehdään niin mielestäni hoitohenkilöstön ja omaisen (jos päämies antaa luvan) pitää osallistua tekemiseen ja seurantaan. Käytännön toteuttamiseen pitäisi kaikkien mainittujen tahojen osallistua. Selvitysten tekeminen holhoustilintarkastuksen ja määräaikaisselvitysten yhteydessä ovat hyviä asioita, mutta toteutus käytännössä mahdotonta nykyresursseilla. Päämiehillä on itsemääräämisoikeus eli oikeus kieltäytyä.

Ev7: Jos suunnitelma laadittaisiin vuositilin yhteydessä, vaatisi se varmaankin lisäresursseja. Se pitäisi säilyttää henkilökunnan tehtäväksi. Edunvalvonnalla ei ole aikaa sellaisen tekemiseen. Ehkä osittaista kartoitusta tapahtuu jo nyt määräaikaisselvityksen yhteydessäkin. Ehkä on kuitenkin parempi, että nämä asiat pidettäisiin erillisinä. Pitää muistaa päämiehen oikeudet esim. olla ottamatta hoitoa, jos ei voida määrätä tahdosta riippumatonta hoitoa, eikä edunvalvojalla ole myös hoitovastuuta. Ev11: Tietyiltä osin esitetyt väittämät voitaisiin toteuttaa. Suunnitelmien teko ja käytännön toteuttaminen ovat jo nyt sosiaali- ja terveydenhoitohenkilöstön vastuulla. Edunvalvojalla ei ole viranomaisen statusta, joten hän ei voi kantaa vastuuta siitä, että suunnitelma toteutuu. Holhoustoimilain mukainen velvollisuus huolehtia hoidosta ja kuntoutuksesta tarkoittaa vain vel-

vollisuutta ilmoittaa niistä tarpeista viranomaisille, jotka huolehtivat siitä, että tarpeelliset toimenpiteet käynnistetään. Ev15: Suurin este on ajan puute. Väittämät olivat todella hyviä. Ne pitäisi toteuttaa yhdessä omaisten sekä sosiaali- ja terveydenhoitohenkilökunnan kanssa. Nykyisellä asiakasmäärällä ja nykyisillä työtehtävillä ei edunvalvojan resurssit riitä toteutukseen. Mikäli edunvalvojan tehtäviin tulisi kuntoutus- ja elämänlaatusuunnitelman teko, seuranta ja raportointi, tulisi edunvalvojen asiakasmäärää vähentää kaikilta edunvalvojilta.

Ev19: Kartoitusta ei voi tehdä ilman, että tavataan päämies. Tällöinkin myös muiden toimijoiden (kotiapu, hoitolaitoksen hoitajat) tulisi olla paikalla. Suunnitelmia on ehkä mahdollista laatia, mutta ei edunvalvonnan toimesta suunnitelmia voida tehdä mutta esim. sosiaalitoimen tulee sitoutua sen toteuttamiseen. Mainittujen tahojen tulee ehdottomasti osallistua. Edunvalvontahenkilöstö on koulutukseltaan lähinnä kaupallisen koulutuksen saaneita, joten heillä ei ole riittävästi osaamista/koulutusta tällaisen suunnitelman laatimisen. Lisäksi edunvalvojan pitäisi nähdä päämiehen arkipäivää pidemmällä jaksolla, jotta voisi suunnitelmaa laatia. Käytännön toteutus ei ole mahdollista edunvalvonnan toimesta. Suunnitelmaa pitäisi tarkistaa tarpeen mukaan. Raportointi voi olla hankalaa. Hoitolaitoksia ja sosiaalitoimintaa valvovat muut viranomaiset kuin maistraatti. Maistraatti voi kuulla henkilökohtaisestikin, heilläkin varmaan resurssikysymys. Jos päämiestä voidaan kuulla ja hän on oikeustoimikelpoinen (kuten yleensä on) hän voi kieltäytyä tästä kuten kuka tahansa ei edunvalvonnassa olevakin. Edunvalvonta on päämiehen taloudellisten asioiden hoitoa ja lisäksi haemme sosiaalietuudet ja muut tuet. Edunvalvoja ei voi tehtäväkentässään seurata päämiestensä arkipäivää, jos näin tekisi, varsinainen tehtävä jäisi hoitamatta. Kunnat säästävät, Kela hylkää hakemuksia, sosiaalitoimi on pirstaleista. Edunvalvojan toimesta (joiden virkoja vähennetään koko ajan), on mahdotonta paikata tätä tilannetta. Asiakasmaksulakia kunnat soveltavat lähes poikkeuksetta niin, että kunta perii maksimimäärät. Päämiehelle jäävällä rahalla (esim. 97 e/kk) ei pystytä nostamaan elämänlaatu edunvalvonnan toimesta.

11 TUTKIMUSTULOSTEN YHTEENVETO

Päämiesten suuri määrä ja työajan riittämättömyys ovat yleisten edunvalvojien mielestä suurimmat esteet edunvalvonnan alussa tapahtuvalle ja edunvalvonnan aikana tapahtuvalle henkilökohtaiselle tapaamiselle ja päämiesten hoidon ja kuntoutuksen sekä elämänlaadun perusteelliselle ja säännölliselle seurannalle. Päämiesten huono terveydentila voi vaikeuttaa henkilökohtaista kuulemistä ja maantieteellisesti pitkät välimatkat hoitolaitoksiin voivat asettaa esteitä henkilökohtaiselle tapaamiselle. Hieman yli puolet kyselyyn vastanneista yleisistä edunvalvojista (14/23) pitää nykyistä tapaamisten määrää riittävänä ja osa edunvalvojista piti tapaamisia jopa turhina, koska asiat hoituvat muutenkin. Tutkimukseen vastanneiden edunvalvojien päämiesmäärien vaihteluväli oli suuri (85 - 230). Edunvalvontapalveluiden siirtoa kunnilta valtiolle valmisteltaessa tavoitteena on ollut, että päämiehiä olisi 60 - 75 henkilötyövuotta kohti (Oikeusministeriö 2009). Kahdenkymmenen kahden yleisen edunvalvojan osalta päämiesten määrä ylittää tämän suosituksen. Tämän tutkimuksen perusteella ei kuitenkaan voida arvioida, ylittävätkö päämiesten määrät todellisuudessa kyseisen suosituksen päämiesmäärät, sillä tarvittavaan edunvalvojien määrään vaikuttavat muun muassa päämiesten omaisuuden määrä ja laatu sekä avustavan henkilökunnan määrä. Avustavan henkilökunnan määrää tai päämiesten omaisuuden hoidon vaatimaa työaika ei tässä kyselytutkimuksessa selvitetty.

Tähän tutkimukseen osallistuneiden yleisten edunvalvojien (23) suurimman päämiesryhmän muodostavat mielenterveyspotilaat, seuraavaksi suurimman ryhmän muodostaa vanhusväestö. Se, että mielenterveysongelmaisten osuus päämiehistä oli tutkimuksen mukaan suurin, oli hallituksen esityksen (HE 203/2010) kanssa samansuuntainen tulos. Hallituksen esityksen mukaan mielenterveysongelmaisten päämiesten lukumäärä on kasvanut viime vuosina.

Tutkimustuloksista voidaan todeta, että systemaattista alkuselvitystä ja seuranta kuntoutukseen ja elämänlaatuun liittyvistä tekijöistä ei tehdä. Kuntoutussuunnitelmia ei yleensä laadita edunvalvonnan alkaessa, ne on tehty jo aiemmin tai niitä tehdään myöhemmin edunvalvonnan aikana. Useimmat kuntoutussuunnitelmat tehdään päämiehen hoitopaikassa, hoito- ja palvelusuunnitelman yhteydessä. Kuntoutussuunnitelman tekeminen on useimpien edunvalvojien mielestä tarpeellista. Kuntoutussuunnitelmien

toteutumista edunvalvojat eivät järjestelmällisesti seuraa. Edunvalvojat seuraavat kuntoutumisen edistymistä muun muassa hoitohenkilöstön ja päämiehen kanssa pidettävissä yhteispalavereissa ja epäkohtiin puututaan yleensä muulloinkin, kun tarvetta ilmenee.

Yli puolet yleisistä edunvalvojista oli sitä mieltä, että kuntoutuksen suhteen parhaimmassa asemassa ovat kehitysvammalain nojalla kuntoutusta saavat päämiehet. Muiden päämiesryhmien osalta kuntoutus ei näyttäisi käytännössä toteutuvan yhtä hyvin. Yli puolet vastaajista (15) totesi, että päämiehet voivat jäädä kokonaan vaille kuntoutusta. Kuntoutuksen suhteen huonoimmassa asemassa olevia päämiesryhmiä mainittiin useita, mutta merkittävimmäksi ryhmäksi nousivat mielenterveys- ja päihdeongelmaiset päämiehet. Edunvalvojilla voi olla liian vähän tietoa erilaisista kuntoutusvaihtoehdoista voidakseen tarvittaessa itse ohjata päämiehiään sopivan kuntoutuksen pariin. Päämiehille sopivaa kuntoutusta ei välttämättä aina ole edes tarjolla, ja osa kuntoutumisen epäonnistumisesta johtuu myös päämiesten motivaation puutteesta. Merkittävin kuntoutuksen tuottaja on Kansaneläkelaitos ja vähiten merkittävä kuntoutusmuoto oli veteraanikuntoutus. Vastauksista ilmeni, että päämiehet käyttävät käteisvarojaan oman kuntoutumisensa edistämiseen vain harvoin.

Kuntouttamiseen liittyvien menettelytapojen kehittämistä piti tarpeellisena vain seitsemän edunvalvojaa. Sosiaali- ja terveystieteiden kanssa tehtävää yhteistyötä ja vastuunjakojen selventämistä ja yhdenmukaistamista kaivattiin. Yhdessä vastauksessa toivottiin läänitasolla tapahtuvan valvonnan lisäämistä. Neljässä vastauksessa menettelytapojen kehittämiseen suhtauduttiin kielteisesti. Useissa vastauksissa kuntoutukseen liittyvän vastuun katsottiin kuuluvan kokonaan sosiaali- ja terveystoimelle.

Elämänlaatua koskevia selvityksiä tehdään melko harvoin. Mikäli elämänlaatua tarkastellaan, se tapahtuu yleensä hoito- ja palvelusuunnitelman tekemisen yhteydessä. Vastausten mukaan elämänlaatu koostui useimpien päämiesten osalta lähes samanlaisista tekijöistä: asuminen, hoito ja muut palvelut, kuntoutus, harrastukset ja sosiaaliset suhteet. Osa edunvalvojista osallistui erilaisten elämänlaatua parantavien toimenpiteiden toteuttamiseen esimerkiksi omaisten kanssa. Joissakin vastauksissa termiä elämänlaatu pidettiin vieraana ja liian filosofisena. Vastausten perusteella voidaan kuitenkin todeta, että yleiset edunvalvojat ovat hyvin selvillä siitä, minkälaisista asioista päämiesten hyvä elämänlaatu koostuu.

Kuntoutussuunnitelmien ja elämänlaadun kartoitusten ottaminen osaksi edunvalvontaprosessia on tarpeellinen vain viiden yleisen edunvalvojan mielestä. Suurimpana esteenä tällaisten suunnitelmien tekemiseen osallistumiselle ja kartoitusten tekemiselle pidettiin aikapulaa. Yli puolet (15) vastaajaa piti sekä kuntoutukseen että elämänlaatuun liittyviä asioita terveydenhoito- tai sosiaalialan henkilöstölle kuuluvina asioina, vain muutaman edunvalvojan mielestä hyvinvoinnista huolehtimisen pitäisi olla kaikkien päämiestä lähellä olevien tahojen yhteistyötä. Omaiset osallistuvat päämiesten hyvinvointia edistävien toimenpiteiden toteuttamiseen vaihtelevasti. Omaisten osallistumismahdollisuuksien lisäämistä kannatti lähes puolet vastaajista.

Lähes kaikki yleiset edunvalvojat osallistuvat määräaikaisselvitysten tekemiseen ja suurin osa (19) edunvalvojaa piti määräaikaisselvitysten tekemistä tarpeellisenä, vaikka toisaalta myös todettiin, että käytännössä edunvalvontoja puretaan vain harvoin määräaikaisselvitysten yhteydessä. Määräaikaisselvitysten osalta edunvalvojien kannanotoissa ilmeni tarve selvitysten keventämiseen tai selvittämättä jättämiseen niissä tapauksissa, joissa edunvalvonnan tarve on pysyvä. Edunvalvojien kannanotot määräaikaisselvitysten muuttamisesta olivat samansuuntaisia kuin määräaikaisselvitysten keventämiseen liittyvässä hallituksen esityksen perusteluissa (HE 203/2010). Yli puolet (12/23) edunvalvojista pitää omaa rooliaan selvitystyön tekemisessä tärkeänä.

Suurin osa vastaajista oli sitä mieltä, että kuntoutussuunnitelmien ja elämänlaadun seuranta ei voida tehdä vuosittain eikä määräaikaisselvitysten yhteydessä. Suurin este on aikapula sekä tällaisen menettelyn työllistyvyys. Vaikka kuntoutusta ja elämänlaatua koskevia kehittämistarpeita ja -ehdotuksia pidettiinkin jossain määrin tarpeellisina, ja muutamissa vastauksissa todettiin, että kuntoutusta ja hyvinvointia voitaisiin seurata kaikissa edunvalvonnan vaiheissa väittämällä esitetyllä tavalla, edunvalvojien laajamittaisempi osallistuminen ei ole vastaajien mukaan käytännössä mahdollista aikapulan vuoksi. Useissa vastauksissa mainittiin, että mikäli kehittämistyötä tehtäisiin, se edellyttäisi myös sosiaali- ja terveydenhoitohenkilökunnan aktiivista osallistumista.

Edunvalvojien suhtautuminen kuntoutus- ja elämänlaatukartoituksiin oli kaksijakoista. Joistakin vastauksista huokui rakentava ja positiivinen suhtautuminen, kun taas osasta vastauksia oli aistittavissa negatiivinen suhtautuminen koko asian miettimiseen. Huo-

mattavan suuri osa edunvalvojista pitää edunvalvontatehtäväänsä vain taloudellisten asioiden hoitamisena sekä taloudellisten etujen ja oikeuksien turvaamisena. Taustatiedoista ei selvinnyt, minkä verran edunvalvojat hoitivat niin sanottuja erityisedunvalvoja (esimerkiksi kiinteistökaupan hoito), jolloin huolenpitovelvoitetta ei ole. Päämiesten määrät olivat kaikilla edunvalvojilla sen verran suuria, että voidaan olettaa, että heillä kaikilla on myös sellaisia päämiehiä, joiden osalta edunvalvojalla on myös huolenpitovelvollisuus. Yksittäisiin oikeustoimiin liittyviä (esimerkiksi kiinteistökaupan hoito) edunvalvontamääräyksiä oli 31.12.2010 Suomessa yhteensä 632. (Itä-Suomen lääninhallitus, aluehallintovirasto 2011). Vastauksista kävi selvästi ilmi, että mikäli edunvalvojilta vaaditaan enemmän osallistumista, päämiesten määrää olisi edunvalvojakohtaisesti vähennettävä.

12 POHDINTA

Holhouslainsäädännön kokonaisuudistuksen yhteydessä epäiltiin sitä, onko säännös 42 riittävä ohjaamaan holhoustoimilain hoidollis-huolenpidollisten velvoitteiden toteuttamista. Lakivaliokunta piti säännöstä riittävänä lain tarkoitukseen nähden, mutta korosti sosiaali- ja terveysturvaviranomaisten kanssa tehtävän yhteistyön tärkeyttä (LaVM 20/1998). Hallintovaliokunta piti tärkeänä sitä, että sosiaali- ja terveysturvaviranomaisilta pyydetään lausuntoja päämiesten olosuhteista, erityisesti siksi, että edunvalvojat ovat loitontumassa päämiehistään (HaVL 19/1998).

Tämän tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että sosiaali- ja terveysturvaviranomaisten kanssa tehtävä yhteistyö toteutuu käytännön edunvalvontatyössä suhteellisen hyvin. Päämiesten kuntoutukseen ja hoitoon liittyvissä asioissa yleisten edunvalvojien luottamus sosiaali- ja terveydenhoitoviranomaisten asiantuntemukseen ja toimintaan on melko vahva. Olettamuksena on usein, että päämiesten hoito- ja kuntoutus on järjestetty hyvin sosiaali- ja terveysturvaviranomaisten puolesta, eikä yleisten edunvalvojien muutoinkaan tarvitse tai ei pidä tunkeutua liikaa sosiaali- ja terveydenhoitohenkilökunnan revii-rille.

Tutkimustulosten perusteella voidaan tehdä se johtopäätös, että yleiset edunvalvojat eivät yleensä automaattisesti saa terveydenhoitohenkilökunnalta tietoja päämiestensä kuntoutukseen ja hoitoon liittyvistä asioista. Tietoja saadakseen yleisten edunvalvojien on oltava itse aktiivisia. Yleiset edunvalvojat kuitenkin voivat ja usein he osallistuvatkin päämiestään koskeviin hoitokokouksiin, joissa hoitoon ja kuntoutukseen liittyvistä asioista voidaan keskustella ja sopia. Myös omaiset ovat jossain määrin mukana näissä palavereissa.

Holhoustoimilain uudistamisen tavoitteiden toteutumista tutkineen työryhmän seurantaraportissa (Sisäasiainministeriö 26/2003) korostettiin sosiaalitoimen ja edunvalvojien välisten neuvottelujen tärkeyttä. Työryhmän mukaan eri hallinnonalojen sisäisin keskusteluin tulisi sopia holhoustoimen ja muun huolenpidon raja-alueille kuuluvien tehtävien hoitamisesta (Sisäasiainministeriö 26/2003). Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että hoidollisia, raja-alueille jääviä tehtäviä voi olla, koska osa yleisistä edunvalvojis-

ta kaipaa enemmän sosiaali- ja terveysviranomaisten kanssa tehtävää yhteistyötä ja vastuunjakojen selkeyttämistä.

Tämän tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että hallintovaliokunnan (HaVL 19/1998) ennakoimaa loitontumista päämiesten ja yleisten edunvalvojien välillä on tapahtunut. Holhoustoimilain tarkoittama hyvä yhteistyö yleisten edunvalvojien ja päämiesten välillä ei aina toteudu. Suurin loitontumiseen johtanut syy on päämiesten suuri määrä ja yleisten edunvalvojien työajan puute. Osa yleisistä edunvalvojista pitää nykyistä tapaamisten määrää täysin riittävänä, eikä vähäistä tapaamisten määrää aina perusteltu pelkästään työajan riittämättömyydellä, vaan enempiin tapaamisiin en nähty olevan tarvetta. Työajan riittämättömyys tuli selkeimmin esille niiden kysymysten yhteydessä, joissa pyydettiin ottamaan kantaa väittämiin, joiden mukaan kuntoutuksen ja hoidon toimivuutta ja päämiesten elämänlaatua voitaisiin tarkastella nykyistä enemmän ja nykyistä laajemmin.

Mikäli edunvalvoja ei ennätä tapaamaan tai kuulemaan päämiestään tai tapaa tämän vain harvoin, päämiehen henkilökohtaiset tarpeet ja toiveet voivat jäädä huomioimatta ja päämiehen omaisuuden käyttäminen päämiehen parhaaksi voi myös jäädä toteutumatta. Edunvalvontaan määrättävien/määrättyjen olisi kuitenkin voitava luottaa siihen, että myös hänen omaa varallisuuttaan käytetään tarvittaessa hänen kuntoutumistaan ja yleistä hyvinvointiaan edistävällä, holhoustoimilain edellyttämällä tavalla. Varojen käyttösuunnitelman tekeminen ei näytä tämän tutkimuksen mukaan kuuluvan vakiintuneisiin käytänteisiin, tai varojen käyttösuunnitelmien tekeminen ei käynyt ilmi annetuista vastauksista. Päämiehen varojen käytön pakollinen ja tarkempi ennakkosuunnittelu voisi olla yksi keino, jolla voitaisiin taata tietyt päämiehen omilla varoilla vuosittain toteutettavat kuntoutus- tai hyvinvointitoimenpiteet ja se, että päämiehen varoja käytetään muutoinkin riittävästi päämiehen omat tarpeet ja toiveet, sekä päämiehen oma varallisuus huomioiden.

Suurin osa yleisistä edunvalvojista oli sitä mieltä, että kuntoutuksen suhteen parhaimmassa asemassa ovat kehitysvammalain mukaan kuntoutusta saavat päämiehet. Kehitysvammaisten päämiesten kuntoutuksen hyvä organisointi tuli selvästi esille tutkiessani kuntoutukseen liittyviä säädöksiä sekä alan kirjallisuutta. Vammaisuuden perusteella

järjestettävistä palveluista ja tukitoimista säädetty laki (L380/1987) sisältää tarkat ja yksiselitteiset ohjeet palvelujen ja tukitoimien toteuttamisesta ja seurannasta.

Vaikka useiden päämiesryhmien kuntouttamisesta ja hoidosta säädetään lailla, kuntouttaminen ei kaikkien päämiesten osalta toteudu. Mikäli kuntoutuksen ja elämänlaadun tarkastelua tehtäisiin systemaattisesti, vähäiset resurssit huomioon ottaen, tarkastelu tulisi kohdentaa ensisijaisesti kuntoutuksen ulkopuolelle todennäköisimmin jääviin päämiesryhmiin. Tällaisina päämiesryhminä yleiset edunvalvojat mainitsivat esimerkiksi mielenterveys- ja/tai päihdeongelmaiset päämiehet, sekä sellaiset vanhukset, jotka eivät kuulu mihinkään lakisääteiseen kuntoutettavien ryhmään. Pitkällä aikavälillä kuntoutukseen panostamisella, sen lisäksi että kuntouttaminen parantaa päämiesten ja heidän läheistensä hyvinvointia ja elämänlaatua, voitaisiin myös aikaansaada yhteiskunnan kannalta merkittäviä säästöjä. Onnistuneella kuntoutuksella edunvalvojen työmäärä vähenisi ja parhaimmassa tapauksessa esimerkiksi nuorten mielenterveyspotilaiden edunvalvonta voitaisiin jopa purkaa, ja he voisivat palata takaisin opiskelu- ja/tai työelämään. Toimintakyvyn alenemista ehkäisevillä sekä toimintakykyä parantavilla kuntoutustoimenpiteillä myös vanhusten laitoshoidon tarvetta voitaisiin vähentää ja laitoshoitoon joutumista voitaisiin siirtää.

Päämiesten kuntoutusasioissa voidaan törmätä myös laajempiin kuntoutuksen ja hoidon toteutumisen esteisiin ja haasteisiin. Kuntoutumisen onnistumiseen vaikuttavat muun muassa sekä sosiaali- ja terveystieteelliset linjaukset ja ohjeistukset että myös kuntien harjoittama sosiaali- ja terveystieteellinen sekä priorisointi. Kuntoutumista ja hoitoa koskevia yleisiä haasteita tutkiessani ilmeni, että useilla hoitoon ja kuntoutukseen liittyvillä osa-alueilla on vielä paljon parantamisen varaa ja alueellista eriarvoisuutta esiintyy paljon. Kuntoutuminen ja elämänlaadun parantaminen ei kuitenkaan aina edellytä laajamittaisia kuntoutusohjelmia, eikä elämänlaadun eli omannäköisen hyvän elämän toteuttaminen aina vaadi suuria taloudellisia panostuksia. Kuntoutuminen ja etenkin elämänlaatu voi myös merkitä hyvinkin pieniä arkipäivän onnistumisia ja asioita.

Omaiset voidaan nähdä kuntoutus- ja hyvinvointiasioissa voimavarana. Konkreettisten toimenpide-ehdotusten tai hankintojen esille tuominen voi helpottaa edunvalvojan työtehtäviä ja edistää päämiehen kuntoutumista ja elämänlaatua ratkaisevastakin. Omaisten

tiedonsaantioikeuksien ja osallistumisoikeuksien rajat olisi kuitenkin hyvä tehdä selväksi.

Päämiesten hyvinvoinnin tarkastelemista varten ei voida luoda erillisiä käytänteitä ainaakaan nykyisillä henkilöstöresursseilla, joten seuranta olisi kytkettävä jo olemassa oleviin käytänteisiin. Mikäli päämiesten kuntoutumista, elämänlaatua ja yleistä hyvinvointia haluttaisiin seurata, määräaikaisselvitysten ja holhoustilintarkastuksen yhteydessä tähän olisi ainakin periaatteellinen mahdollisuus. Mikäli hyvinvointia tarkasteltaisiin holhoustilintarkastuksen yhteydessä, holhoustilintarkastuksen tekeminen laajenisi. Kuntouttamiseen ja elämänlaatuun käytettyjen varojen tarkastelu holhoustilintarkastuksen yhteydessä edellyttäisi ennakolta tehtyä, kuntouttamisen ja hoidon kattavaa omaisuuden hoitosuunnitelman tai varojen käyttösuunnitelman tekemistä. Määräaikaisselvitysten perustarkoitus on myös jatkossa edunvalvonnan jatkamisen tarpeellisuuden selvittäminen, joten hyvinvointiasioiden kytkentä tähän yhteyteen ei ole tähän säännökseen suoranaisesti kuuluva asia.

Holhoustilintarkastus ja määräaikaisselvitys voidaan jatkossa tehdä kevennetyllä menettelytavalla. Määräaikaisselvitysten keventäminen, tai joissain tapauksissa perusteellisen selvityksen tekemättä jättäminen on ymmärrettävää ja resurssien käytön kannalta järkevää, sillä laajasti ja perusteellisesti toteutettuna selvitysten tekeminen sitoo paljon sekä maistraattien että edunvalvojien ja hoitohenkilökunnan resursseja. Kevennetyyn määräaikaisselvitysmenettelyyn siirtyminen tarkoittaa sitä, että edunvalvojat tulevat olemaan selvitystyössä aikaisempaa keskeisemmässä roolissa, sillä pääsääntöisesti kuullaan edunvalvojaa, päämiesten kuuleminen voi tässä yhteydessä vähetä merkittävästikin.

Paras tieto päämiehen kuntoutumisesta sekä yleisestä elämänlaadusta saataisiin henkilökohtaisella kuulemisella, ja erityisesti henkilökohtaisella tapaamisella. Se, ettei päämiestä voida henkilökohtaisesti kuulla, ei saisi merkitä sitä, että hänen hyvinvointiaan ei huomioida mitenkään, missään edunvalvonnan vaiheessa. Hyvinvoinnin näkökulmasta katsoen heikoimmassa asemassa eivät ole ne, jotka osaavat itse mielipiteensä ilmaista, (soittamalla tai käymällä itse edunvalvojan luona), vaan nimenomaan ne, jotka eivät pysty tai eivät jaksa hoitaa asioitaan millään tavalla.

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella voidaan todeta, että holhustoimilain huolenpitosäännös (42 §) ymmärretään ja sitä tulkitaan ja sovelletaan käytännössä useilla eri tavoilla. Vaikka hyvinvointia tarkasteltaisiin jollakin tietyllä systemaattisella tavalla ajoittain, ihanteellisessa tilanteessa yleistä hyvinvointia ja kuntoutusta tarkasteltaisiin jokaisessa edunvalvontaprosessin vaiheessa. Mikäli yleisten edunvalvojien edellytetään syventyvän päämiesten henkilökohtaisiin olosuhteisiin paremmin, olisi mietittävä erilaisia toimintatapoja, painotuksia ja työnjakoa, joilla kartoitukset ja seuranta voitaisiin tehdä sekä nykyisellä että vähenevällä henkilökunnalla.

12.1 Opinnäytetyöprosessin arviointia

Opinnäytetyön tekeminen oli haasteellista, koska tähän aihepiiriin kuuluvia asioita on paljon ja ne kaikki tuntuivat kokonaisuuden kannalta yhtä tärkeiltä. Tiukemmalla aihe-rajauksella olisin saanut työstäni huomattavasti suppeamman. Opinnäytetyön kirjoitusvaiheessa jouduin miettimään sitä, kenelle kirjoitan ja mitä asioita ja miten laajasti kutakin aihealuetta on tarpeellista käsitellä. Pysin kirjoittamaan edunvalvontaan liittyvistä peruskäsitteistä niin, että myös sellainen lukija, jolle edunvalvonta-asiat eivät ole ennestään tuttuja, saisi yleiskuvan holhustoimen edunvalvonnasta. Opinnäytetyötä laajensi ja hankaloitti myös, se että holhoustilintarkastusta ja määräaikaisselvityksiä koskevat säännökset muuttuivat opinnäytetyön tekemisen aikana. Toisaalta tämä oli myös etu, sillä pystyin opinnäytetyötä tehdessäni samalla seuraamaan holhoustilintarkastusta ja määräaikaisselvitystä koskevan säännösmuutoksen valmisteluprosessia ja lakiesityksen lopullista muotoutumista. Opinnäytetyöni mielenkiintoisin vaihe oli kyselylomakkeiden vastausten purkaminen. Etenkin yleisten edunvalvojien perustelut ja suorat vastaukset avoimiin kysymyksiin olivat mielenkiintoista luettavaa. Ymmärryksen holhustoimilain edunvalvonnasta laajeni, tiedän nyt paljon enemmän myös päämiesten kuntoutukseen liittyvistä yleisistä esteistä ja haasteista sekä tuottavuuden sanelemista ehdoista.

12.2 Tulosten luotettavuus

Kyselylomake lähetettiin 80 yleiselle edunvalvojalle. Vastauksia saatiin 23, joka on 28,7 % lähetettyjen tutkimuslomakkeiden määrästä ja 10,6 % yleisten edunvalvojien kokonaismäärästä, joten tulokset edustavat vain pienen edunvalvojajoukon mielipiteitä. Vastauksista oli havaittavissa, että useat vastaajat mielsivät kysymyksen niin, että he näkivät suunnitelmien tekemisvelvoitteen tai kehittämisvelvoitteen tai seurannan koske-

van vain heitä itseään, vaikka tutkimuksella pyrittiin kartoittamaan myös sitä, minkälaisella yhteistyöllä ja menettelytavoilla suunnitelmien tekeminen ja seuranta olisi edunvalvojien mielestä käytännössä mahdollista ja järkevintä toteuttaa. Tutkimustulosten luotettavuutta heikensi se, että vastausten perusteella oli nähtävissä, että osa vastaajista käsitti kysymykset eri tavalla kuin oli tarkoitus. Vastauksissa oli epätarkkuuksia ja epäloogisuutta, joten vastauksia oli osittain vaikea tulkita. Kaikki tutkimuslomakkeen palauttaneet eivät myöskään vastanneet kaikkiin kysymyksiin. Vaikka vastaukset edustavat vain pienen edunvalvojaryhmän mielipiteitä, vastausten vähäisestä määrästä ja epätarkkuuksista huolimatta vastauksista muodostui hyvä kuva kuntoutukseen ja elämäntilaan liittyvistä menettelytavoista sekä kehittämistarpeista, esteistä ja haasteista.

12.3 Jatkotutkimusmahdollisuudet

Tutkimustulokset jättivät paljon pohdittavaa ja tutkittavaa. Jatkotutkimusmahdollisuuksia on mielestäni useita. Edunvalvontaan liittyvä verkosto on laaja ja edunvalvontatoimen valvonta on valtakunnallisesti hyvin organisoitu. Kaikilla organisaation tasoilla on varmasti oma näkemyksensä siitä, mitä huolenpitosäännös käytännössä tarkoittaa, minkälaisia kehittämiskohteita on olemassa ja minkälaisia uudistuksia käytännössä voitaisiin tai pitäisi tehdä ja miten uudistukset voitaisiin käytännössä toteuttaa. Päämiesten henkilökohtainen kuuleminen ja omaisten kuuleminen tässä asiassa olisi mielestäni myös mielenkiintoista ja jatkotutkimuksen arvoinen asia. Huolenpitoon liittyvissä asioissa päämiehet ja/tai heidän omaisensa olisivat paras kohderyhmä kertomaan mielipiteensä huolenpitosäännöksen käytännön toteutuksen puutteista ja onnistumisista.

13 LOPUKSI

Holhustoimilaki sekä lain esityöt jättävät tulkinnanvaraa sille, missä laajuudessa edunvalvojan on huolehdittava päämiehen hoitoon ja kuntoutukseen liittyvästä selonotto- ja vireillepanovelvollisuutensa ja millä tavalla ja missä laajuudessa edunvalvojan tulee toteuttaa päämiehen huolenpitoon liittyvä valvontavelvollisuutensa. Tämän tutkimuksen perusteella voidaan olettaa, että lain tarkoittama hyvä yhteistyö sosiaali- ja terveysviranomaisten kanssa ei kaikilta osiltaan toteudu ja että osa edunvalvojista pitää edunvalvontatehtävää pelkästään taloudellisten asioiden hoitamiseen liittyvänä tehtävänä. Vaikka edunvalvonnan painopiste on ja tulee varmasti myös jatkossa olemaan taloudellisten asioiden hoidossa, päämiesten asianmukaisen ja riittävän hoidon ja kuntoutuksen toteutumisen ja yleisen hyvinvoinnin tarkastelun tulisi myös olla osa edunvalvontaprosessia.

Päämiesten kuntoutumisen onnistuminen ja hyvä elämänlaatu on monen tekijän summa. Mikäli päämiesten kuntoutukseen ja hyvinvointiin liittyviä toimintatapoja ja seurantaä kehitettäisiin, kehittämistyössä tarvittaisiin kaikkien holhustoimen edunvalvonnan piirissä toimivien sekä sosiaali- ja terveydenhoitohenkilökunnan ja omaisten välistä yhteistyötä. Riittävät resurssit holhustoimilain 42 §:n mukaisiin hyvinvointia edistäviin toimenpiteisiin, alkuselvitykseen, vireillepanoon ja seurantaan olisi taattava.

Kehittämistyön osalta lainaan lopuksi erään edunvalvojan antamaa kommenttia:

Ev 9: En näe mitään estettä siihen, etteikö tämä, (koko edunvalvontaprosessin kattava) käytäntö olisi mahdollinen, jos käyttää työaikaansa tehokkaasti. Hoidamme oikeiden ihmisten asioita, papereiden siirtäminen paikasta toiseen ei riitä.

LÄHTEET

- Aalto, A-M., Aro, A., Tuperi, J. 1999. Rand-36 terveyteen liittyvänä elämänlaadun mittarina. Mittarin luotettavuus ja suomalaiset väestöarvot.
<http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/muut/Tu101.pdf> 15.2.2011
- Eoae 1200/04/04. Päätös holhustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä Helsingissä. 30.12.2005
<http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/ea/ratkaisut/index.htx>
 1.3.2011
- Eoak 1691/04/06. Päämiehen kuuleminen edunvalvonnan jatkamisen tarvetta selvitettäessä. 5.10.2007.
<http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/ea/ratkaisut/index.htx>
 15.2.2010
- Haimi, T., Hurme, J. 2007. Sosiaalisen kuntoutuksen käsite 1950-luvulta nykypäivään.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-2007344> 20.3.2010
- HaVL 19/1998. Hallintovaliokunnan lausunto.
http://www.eduskunta.fi/faktatmp/utatmp/akxtmp/havl_19_1998_p.shtml
 20.3.2010
- HE 146/1998. Hallituksen esitys Eduskunnalle holhouslainsäädännön uudistamiseksi.
<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/1998/19980146> 20.3.2010
- HE 164/2002. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi
<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2002/20020164> 10.3.2011
- HE 45/2008. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi holhustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä sekä holhustoimesta annetun lain 8 §:n ja valtion oikeusaputoimistoista annetun lain 6 §:n muuttamisesta.
<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2008/20080045> 15.3.2011
- HE 203/2010. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi holhustoimesta annetun lain ja holhustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä annetun lain 5 §:n muuttamisesta.
<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2010/20100203> 1.3.2011
- Heikkinen, A., Heusala, A., Mäkelä, S., Nuotio, K. 2003. Holhustili.
 Vantaa: Dark Oy. Wsoy Lakitieto.
- Heimonen, S-L., Voutilainen, P. (toim.) 2004. Dementoituvan ihmisen kuntoutuksen lupaus. Helsinki: Tammi.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. 1997. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kirjayhtymä

- Itä-Suomen lääninhallitus. Valtakunnallinen maistraattien kehittämissyksikkö 2009. Holhouslaintarkastuksen kehittäminen. Työryhmän raportti marraskuu 2009. s-posti, marraskuu 2009.
- Itä-Suomen aluehallintovirasto. Maistraattien kehittämissyksikkö 2011. Tilastotietoja. s-posti, 22.3.2011.
- Jääskeläinen, P. 2005. Julkaisussa Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2005.
<http://www.oikeusasiamies.fi/dman/Document.phx/ea/suomi/toimintakertomuset/2005?folderId=ea%2Fsuomi%2Ftoimintakertomukset&cmd=download> 10.3.2011
- Kaipio, K., Ruisniemi, A. 2009. Ihan oikea ihme. Kirjoituksia päihdetyöstä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Kananoja, A. 2009. Teoksessa Kaipio, K., Ruisniemi, A. (toim.) Ihan oikea ihme. Kirjoituksia päihdetyöstä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Karttunen, J. 2009. Ryhmäkuntoutuksen vaikutus 67 vuotta täyttäneiden elämäänlaatuun ja terveystalvelujen kustannuksiin.
<http://www.uku.fi/vaitokset/2009/isbn978-951-27-1176-5.pdf> 15.3.2010
- Kaski, M. (toim.), Manninen, A., Pihko, H. 2009. Kehitysvammaisuus. Helsinki: Wsoy Oppimateriaalit Oy.
- Kivelä, S-L. 2009. Depressiosta tasapainoon. Sastamala: Vammalan kirjapaino Oy
- Kylmä, J., Nikkonen, M., Kinnunen, P., Korhonen, T., Saharinen, T. 2009. Näetkö mielenterveyden edistämisen mahdollisuudet? Mielenterveyden edistäminen monitieteisen terveystutkimuksen haasteena - tutkimusprojekti. Kuopio: Suomen Graafiset palvelut.
- Käyhty, M., Valvanne, P. 2004. Teoksessa Heimonen, S-L., Voutilainen, P. Dementoituvan ihmisen kuntoutuksen lupaus. Helsinki: Tammi
- L34/1898. Holhouslaki. Säädökset alkuperäisinä.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1898/18980034001> 15.3.2011
- L41/1986. Päihdehuoltolaki.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860041> 15.3.2011
- L361/1983. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361> 15.3.2011
- L380/1987. Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380> 15.3.2011
- L434/2003. Hallintolaki.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434> 15.3.2011

- L442/1999. Laki holhustoimesta.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990442> 15.3.2011
- L497/2003. Laki kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030497> 15.3.2011
- L575/2008. Laki holhustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2008/20080575> 15.3.2011
- L648/2007. Laki edunvalvontavaltuutuksesta.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070648> 15.3.2011
- L731/1999. Suomen perustuslaki.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> 15.3.2011
- L785/1992. Laki potilaan asemasta ja oikeuksista.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785> 15.3.2011
- L812/2000. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812> 15.3.2011
- L1116/1990. Mielenterveyslaki.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19901116> 15.3.2011
- Laintarkastuskunta. 1992. Laintarkastuskunnan lausunto N:o 4/1992.
Holhouslainsäädännön uudistaminen. Helsinki: Hakapaino Oy.
- LaVM 20/1998. Lakivaliokunnan mietintö.
http://www.eduskunta.fi/faktatmp/utatmp/akxtmp/lavm_20_1998_p.shtml
10.3.2010
- Liikanen, H-L. 2004. Teoksessa Heimonen, S-L., Voutilainen.P. (toim.)
Dementoituvan ihmisen kuntoutuksen lupaus. Helsinki: Tammi.
- Narumo, R. 2006. Voiko kuntoutumista ohjata? Ohjaava työote mielenterveystyössä.
Pori: Mielenterveyden keskusliitto ry
- Noppiari, E., Koistinen, P. (toim.). 2005. Laatu vanhustyöhön.
Tampere: Tammer-Paino Oy .
- OK 4/1734. Oikeudenkäymiskaari.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1734/17340004000> 15.3.2011
- Oksanen, Anne. 21/2009. Edunvalvojien valvonta Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa.
Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä. <http://www.om.fi>. 10.3.2011
- Oikeuslaitos. 2011. Yhteystiedot. <http://www.oikeus.fi/4316.htm> 30.4.2011
- Oikeusministeriö. 1997. Holhouslainsäädännön uudistaminen. Työryhmän
ehdotus 18.11.1997. Helsinki: Oikeusministeriö.

- Oikeusministeriö, 19/2009. Yleisen edunvalvonnan tilastoinnin ja mittareiden kehittäminen. <http://www.om.fi/Julkaisut> 10.3.2011.
- Oikeusministeriö. 2009. Oikeusministeri Tuija Braxin vastaus 8.12.2009 [http://www.om.fi/Etusivu/Ajankohtaista/Vastaukset kirjallinen/kysymysarkisto/vuoden 2009/kysymykset/247667982963](http://www.om.fi/Etusivu/Ajankohtaista/Vastaukset_kirjallinen/kysymysarkisto/vuoden_2009/kysymykset/247667982963) 26.3.2011
- Oikeusministeriö. 4/2010. Edunvalvojen valvonnan ajanmukaistaminen. Mietintöjä ja lausuntoja. <http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Mietintojajalausuntoja/Mietintojajalausuntojenarkisto/Mietintojajalausuntoja2010/1247668593495> 1.9.2010
- Oikeusministeriö. 37/2010. Edunvalvojen valvonnan ajanmukaistaminen. Lausuntotiivistelmä. <http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut> 1.9.2010
- Oikeusministeriö ja Itä-Suomen lääninhallituksen kehittämisyksikkö 2009. Yhteenveto maistraateilta saaduista selvityksistä asiakohdittain. s-posti 30.11.2009.
- Paakkeli-Kurronen, P., Halonen, P. 2009. Teoksessa Kylmä, J., Nikkonen M., Saharinen, T. Näetkö mielenterveyden edistämisen mahdollisuudet? Mielenterveyden edistäminen monitieteisen terveystutkimuksen haasteena - tutkimusprojekti. Kuopio: Suomen Graafiset palvelut Oy.
- Parviainen, E. 2009. Teoksessa Parviainen, E., Rubanin, M., Koskinen, M. (toim.) Holhoustoimen lainsäädäntö. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Pirttilä, T. 2004. Teoksessa Heimonen, S., Voutilainen, P. (toim.) 2004. Dementoituvan ihmisen kuntoutuksen lupaus. Helsinki: Tammi.
- Pohjois-Karjalan Maistraatti 2009. Edunvalvonnan jatkumisen aiheellisuuden selvittäminen. (lomake)
- Rautsiala, T. 2004. Teoksessa Heimonen, S-L., Voutilainen, P. Dementoituvan ihmisen kuntoutuksen lupaus. Helsinki: Tammi.
- Routasalo, P. 2004. Teoksessa Heimonen, S-L., Voutilainen, P. Dementoituvan ihmisen kuntoutuksen lupaus. Helsinki: Tammi.
- Rubanin, M. 2009. Teoksessa Parviainen, E., Rubanin, M., Koskinen, M. 2009. (toim.) Holhoustoimen lainsäädäntö. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Saharinen, T. 2009. Teoksessa Kylmä, J., Nikkonen, M., Saharinen, T., Kinnunen, P., Korhonen, T., Saharinen, T. Näetkö mielenterveyden edistämisen mahdollisuudet? Mielenterveyden edistäminen monitieteisen terveystutkimuksen haasteena – tutkimusprojekti. Kuopio: Suomen Graafiset palvelut.
- Siitari-Vanne, E., Söderlund, D. 1998. Holhouslainsäädännön uudistaminen. Tiivistelmä lausunnoista. Helsinki: Oikeusministeriö

- Sisäasiainministeriö 26/2003. Holhoustoimen uudistuksen seurantatutkimuksen ohjausryhmän raportti. Holhoustoimen arviointi.
[http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/8CD6D97377041497C2256D9500238772/\\$file/HAUS_holhoustoimen_arviointi.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/8CD6D97377041497C2256D9500238772/$file/HAUS_holhoustoimen_arviointi.pdf) 15.3.2011
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 47/2006. Asiakasyhteistyötä uudella lailla? Kuntoutuksen asiakasyhteistyön arviointia.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=D LFE-3610.pdf 15.3.2011
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2002. Kuntoutusselonteko 2002.
<http://pre20031103.stm.fi/suomi/eho/julkaisut/kuntselonteko2002/kselte02.pdf> 1.3.2011
- Sosiaali- ja terveysministeriö, 3/2008. Ikäihmisten hoitotyön laatusuositus.
http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/_julkaisu/1063089 16.4.2011
- Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. 2008. Avuttomuus lainsäädännössä. Sosiaali- ja terveydenhuollon ulkopuoliset tekijät – työryhmän raportti I.
<http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/raportit/R14-2008-VERKKO.pdf> 3.3.2011.
- Sosiaali- ja terveysvaliokunnan lausunto 13/1998.
http://www.eduskunta.fi/faktatmp/utatmp/akxtmp/stvl_13_1998_p.shtml 20.3.2010.
- Tammi, T., Aalto, M., Koski-Jännes, A. 2009. Irti päihdeongelmista. Tutkimuksia hoidon ja ehkäisyn menetelmistä. Porvoo: Edita.
- Tilastokeskus. 2009. Väestöennuste 2009 - 2060.
http://www.tilastokeskus.fi/til/vaenn/2009/vaenn_2009_2009-09-30_tie_001_fi.html 1.3.2011
- Valtiovarainministeriö 27/2011. Tiedote 10.3.2011. Maistraatteja yhdistetään vuoden 2012 alussa. http://www.vm.fi/vm/fi/03_tiedotteet_ja_puheet/01_tiedotteet 30.4.2011
- Välimäki, P. 2008. Holhoustoimen pääpiirteet. Vantaa: Wsoypro.
- Vanhustyön keskusliitto. <http://www.vanhustyonkeskusliitto.fi/document.php/1/702> 15.11.2010.

POHJOIS-KARJALAN AMMATTIKORKEAKOULU
Wärtsilä-keskus, Liiketalous
Oikeusala

TUTKIMUS
Päämiesten kuntoutus ja elämänlaatu

Vastaa jokaiseen kysymykseen valitsemalla se vaihtoehto, joka vastaa henkilökohtaista mielipidettäsi asiasta.

Vastaa selvällä käsialalla (tekstaten).

Vastaukset käsitellään nimettöminä.

TAUSTATIETOJA

1.	Minkä oikeusapupiirin alueella työskentelet?		
	1. Turun oikeusapupiiri ☐	4. Helsingin oikeusapupiiri ☐	
	2. Vaasan oikeusapupiiri ☐	5. Kouvolan oikeusapupiiri ☐	
	3. Itä-Suomen oikeusapupiiri ☐	6. Rovaniemen oikeusapupiiri ☐	
	_____ oikeusaputoimisto		
2.	Kuinka kauan olet työskennellyt edunvalvojana?	<input type="text"/>	vuotta
3.	Päämiestesi lukumäärä	<input type="text"/>	henkilöä
4.	Mikä on päämiestesi edunvalvonnan syy?	(vastaa kaikkiin kohtiin)	
	a) Alaikäisen omaisuuden hoito tai vastaava syy	(arvio)	<input type="text"/> %
	b) Kehitysvammaisuus		<input type="text"/> %
	c) Mielenterveysongelmat		<input type="text"/> %
	d) Päihdeongelmat		<input type="text"/> %
	e) Muistihäiriö		<input type="text"/> %
	f) Vanhuudesta johtuva edunvalvonnan tarve		<input type="text"/> %
	g) Muut syyt, mitkä: _____		<input type="text"/> %
5.	a) Kuinka monta prosenttia päämiehistäsi tapaat edunvalvontatehtäväsi alkaessa?	<input type="text"/>	%
	b) Miksi et tapaa kaikkia päämiehiäsi edunvalvontatehtäväsi alkaessa?	_____	
6.	a) Miten usein keskimäärin tapaat päämiestäsi kalenterivuoden aikana?		
	kerran kuukaudessa	<input type="text"/>	%
	joka toinen kuukausi	<input type="text"/>	%
	kerran puolessa vuodessa	<input type="text"/>	%
	kerran vuodessa	<input type="text"/>	%
	harvemmin kuin kerran vuodessa	<input type="text"/>	%
	b) Mikä on tapaamisten pääasiallinen tarkoitus:	_____	
	c) Pidätkö tapaamisten määrää riittävänä?	<input type="text"/>	kyllä <input type="text"/> en
	Perustele lyhyesti kantasi: _____		

PÄÄMIESTEN KUNTOUTUS

Vaikka edunvalvojan tehtävät painottuvat pääasiassa taloudellisten asioiden hoitamiseen, hallituksen esityksen (146/1998) mukaan ei ole tarkoituksenmukaista, että päämiehen henkilöä koskevat asiat rajataan kokonaan pois edunvalvojan tehtävistä. Koska edunvalvojalla tulee olla hyvä tuntemus päämiehensä henkilökohtaisista olosuhteista voidakseen käyttää tämän varoja hänen hyväkseen ja hänen henkilökohtaisia tarpeitaan tyydyttävällä tavalla, edunvalvojalla on velvollisuus huolehtia siitä, että päämies saa hänen olojensa ja toiveidensa mukaista ja tarkoituksenmukaista, asianmukaista huolenpitoa, hoitoa ja kuntoutusta.

7.	<p>a) Kuinka monelle päämiehistäsi laaditaan kuntoutussuunnitelma edunvalvonnan alkaessa? <input type="text"/> %:lle</p> <p>b) Kuntoutussuunnitelmia ei laadita lainkaan (x) <input type="text"/></p>								
8.	<p>Pidätkö kuntoutussuunnitelman tekemistä tarpeellisena? <input type="text"/> kyllä <input type="text"/> en</p> <p>Perustele kantasi _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>								
9.	<p>Miten kuntoutussuunnitelman toteutumista seurataan? (jos se tehdään)</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>								
10.	<p>Minkälaisen kuntoutuksen piiriin päämiehesi kuuluvat? (Järjestysasteikko 1 - 4) Kuntoutusmuoto, jonka piiriin päämiehistäsi suurin osa kuuluu, merkitään numerolla 1.</p> <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px;">Kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain mukaiset palvelut</td> <td style="width: 50px; border: 1px solid black; text-align: center;"> </td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px;">Rintamaveteraanien kuntoutus</td> <td style="border: 1px solid black; text-align: center;"> </td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px;">Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuudet</td> <td style="border: 1px solid black; text-align: center;"> </td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px;">Muu lääkinnällinen kuntoutus</td> <td style="border: 1px solid black; text-align: center;"> </td> </tr> </table>	Kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain mukaiset palvelut		Rintamaveteraanien kuntoutus		Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuudet		Muu lääkinnällinen kuntoutus	
Kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain mukaiset palvelut									
Rintamaveteraanien kuntoutus									
Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuudet									
Muu lääkinnällinen kuntoutus									
11.	<p>Mikäli päämiehesi ei kuulu lakisääteisen kuntoutuksen piiriin,</p> <p>a) kuka laittaa kuntoutusasian vireille?</p> <p>b) minkälaisia konkreettisia toimenpiteitä kuntoutus tällöin sisältää?</p> <p>a) _____</p> <p>_____</p> <p>b) _____</p> <p>_____</p>								

12.	Mikä päämiesryhmä on mielestäsi parhaimmassa asemassa kuntoutuksen osalta? (Perustele kantasi) _____ _____
13.	a) Voivatko päämiehet jäädä kokonaan vaille kuntoutusta? Mainitse esimerkkejä ja syitä. _____ _____ b) Mikä päämiesryhmä on mielestäsi huonoimmassa asemassa kuntoutuksen osalta? _____ _____
14.	a) Kuinka suuri osa päämiehistäsi osaa käyttää itsenäisesti käyttövarojaan oman kuntoutuksensa järjestämiseen? _____ % b) Minkälaisia konkreettisia kuntoutustoimenpiteitä he itse järjestävät? _____ _____ _____
15.	Pitäisikö kuntoutukseen liittyviä menettelytapoja tarkentaa tai kehittää ja millä tavalla? _____ _____ _____ _____
PÄÄMIESTEN ELÄMÄNLAATU <i>Hyvinvointi on osa elämänlaatua, jonka voidaan katsoa koostuvan sekä fyysisestä, psyykkisestä että sosiaalisesta hyvinvoinnista. Edunvalvojan on edistettävä päämiehen hyvinvointia käyttämällä päämiehen varoja tämän henkilökohtaisiin tarpeisiin, päämiehen henkilökohtaiset toiveet ja mieltymykset huomioiden.</i>	
16.	Tehdäänkö elämänlaadun kartoitus edunvalvontatehtävän alkaessa? <i>Pääsääntöisesti</i> _____ kyllä _____ ei
17.	a) Millä tavalla päämiehen elämänlaatu kartoitetaan? _____ _____ _____ b) Kuka elämänlaadun kartoituksen tekee? _____ _____ _____

18.	<p>Minkälaisista asioista elämänlaatu mielestäsi koostuu seuraavien päämiesryhmien osalta? Mainitse vähintään kaksi tärkeintä tekijää. (Voit jatkaa vastaustasi kääntöpuolelle).</p> <table border="0"> <tr> <td data-bbox="320 331 922 488">Kehitysvammaiset</td> <td data-bbox="922 331 1437 488">Mielenterveysongelmaiset</td> </tr> <tr> <td>_____</td> <td>_____</td> </tr> <tr> <td>_____</td> <td>_____</td> </tr> <tr> <td>_____</td> <td>_____</td> </tr> <tr> <td data-bbox="320 517 922 645">Päihdeongelmaiset</td> <td data-bbox="922 517 1437 645">Muistihäiriöiset</td> </tr> <tr> <td>_____</td> <td>_____</td> </tr> <tr> <td>_____</td> <td>_____</td> </tr> <tr> <td>_____</td> <td>_____</td> </tr> <tr> <td data-bbox="320 696 922 824">Vanhusväestö</td> <td data-bbox="922 696 1437 824">Muut ryhmät, mitkä _____</td> </tr> <tr> <td>_____</td> <td>_____</td> </tr> <tr> <td>_____</td> <td>_____</td> </tr> <tr> <td>_____</td> <td>_____</td> </tr> </table>	Kehitysvammaiset	Mielenterveysongelmaiset	_____	_____	_____	_____	_____	_____	Päihdeongelmaiset	Muistihäiriöiset	_____	_____	_____	_____	_____	_____	Vanhusväestö	Muut ryhmät, mitkä _____	_____	_____	_____	_____	_____	_____
Kehitysvammaiset	Mielenterveysongelmaiset																								
_____	_____																								
_____	_____																								
_____	_____																								
Päihdeongelmaiset	Muistihäiriöiset																								
_____	_____																								
_____	_____																								
_____	_____																								
Vanhusväestö	Muut ryhmät, mitkä _____																								
_____	_____																								
_____	_____																								
_____	_____																								
19.	<p>Minkälaisia toimenpiteitä päämiesten elämänlaadun parantamiseksi tehdään? Kuka toimenpiteitä tekee ja minkälaisia konkreettisia toimenpiteitä tehdään. Kerro esimerkkejä eri päämiesryhmien osalta. (Voit jatkaa vastaustasi kääntöpuolelle)</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>																								
20.	<p>Pitäisikö kuntoutussuunnitelman ja elämänlaadun kartoitus, parantaminen ja seuranta ottaa pakolliseksi osaksi edunvalvontaprosessia?</p> <p style="text-align: right;">☐ kyllä ☐ ei</p> <p>Perustele kantasi _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>																								
21.	<p>a) Kenen tehtäviin kuntoutussuunnitelman laadinta mielestäsi ensisijaisesti kuuluu?</p> <p>_____</p> <p>b) Kenen tehtäviin elämänlaadun kartoitus mielestäsi ensisijaisesti kuuluu?</p> <p>_____</p>																								
22.	<p>Osallistuvatko omaiset tällä hetkellä päämiesten</p> <p>a) kuntoutussuunnitelman tekoon ☐ kyllä ☐ ei</p> <p>b) elämänlaadun kartoitukseen ☐ kyllä ☐ ei</p> <p>Kerro esimerkkejä: _____</p> <p>_____</p> <p>c) Voitaisiinko omaisten osallistumismahdollisuuksia lisätä?</p> <p style="text-align: right;">☐ kyllä ☐ ei</p>																								

MÄÄRÄAIKAISSELVITYKSET

Laki holhoustoimesta 1999/442 2:17.5 §

23. (arvioi tilannetta vuoden 2010 selvitysten osalta)**a) Osallistutko määräaikaisselvitysten tekemiseen** kyllä en**b) Kuinka monta määräaikaisselvitysten piiriin kuuluvaa päämiestä Sinulla on vuonna 2010?** **c) Millä tavalla osallistut määräaikaisselvitysten tekemiseen?**

_____**d) Minkä verran määräaikaisselvitysten tekeminen vie keskimäärin työaikaasi?** tuntia/päämies**e) Kuinka monta päämiehistäsi voidaan kuulla henkilökohtaisesti** henkilöä**f) Kuinka monta päämiehistäsi kuullaan henkilökohtaisesti** henkilöä**g) Kuka toteuttaa henkilökohtaisen kuulemisen?**
_____**h) Miten kuuleminen toteutetaan?** _____
_____**h) Voidaanko kuuleminen toteuttaa teknisen laitteiston avulla (ääni- ja kuvayhteys)?** kyllä eiPerustele kantasi: _____
_____**i) Pidätkö määräaikaisselvitysten tekemistä tarpeellisena?** kyllä eiPerustele kantasi: _____

_____**j) Minkälaisena koet oman roolisi nelivuotisselvitysten tekemisessä?**

_____**24. Voitaasiinko kuntoutussuunnitelman ja elämänlaatua parantavien toimenpiteiden toteutumista seurata**

vuositilin yhteydessä

 kyllä ei

nelivuotisselvityksen yhteydessä

 kyllä eiPerustele kantasi: _____

